

11. hon
D. 11/12

ÉRTEKEZÉSEK

A TÖRTÉNETI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL

A M. TUD. AKADÉMIA II. OSZTÁLYÁNAK RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

DR. FINÁCZY ERNŐ

OSZTÁLYTITKÁR

XXIV. KÖTET. — 12. SZÁM.

I. FERDINÁND KONSTANTINÁPOLYI
BÉKETÁRGYALÁSAI 1527—1547.

IRTA

TÖRÖK PÁL.

— Felolvasta a II. osztály 1930. június 16-án tartott ülésén. —

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1930.

ELŐSZÓ.

1924-től 1928-ig foglalkoztam az I. Ferdinánd által Konstantinápolyba küldött követek jelentéseivel. Az összegyűjtött két kötetre rugó anyag, mely főleg a bécsi Staatsarchivból származik, az 1526-tól 1552-ig terjedő korból ered és sajtó alá készítve várja a könyvek fátumát. Munkám eredményéről eddigelé a Mohácsi Emlékkönyvben (A mohácsi vész diplomáciai előzményei c. cikk) és a Budapesti Szemle 1929. szept-okt. füzetében (A Habsburgok első sztambuli rezidense) számoltam be. Az előbbi tanulmány II. Lajos török politikáját ismerteti 1526-ig, az utóbbi I. Ferdinándét 1547-től 1552-ig. A kimaradt közbeeső időt (1526—1547.) tárgyalja jelen értekezésem. Idézeteim részben a fentemlített sajtókész kiadvány I. kötetéből vannak véve; a dátum alapján könnyen föllelhetők a bécsi állami levéltár Turcica osztályában, egy részük (1541-ig) Gévaynak Urkunden und Actenstücke c. kiadványában is. Kutató munkámat a Magyar Történeti Társulat megbízásából végeztem, bécsi és párisi tanulmányutamat gr. Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter úr által kiutalt támogatás tette lehetővé, köszönetem és hálám elsősorban őt illeti. De mély hálával tartozom a Magyar Tudományos Akadémiának is azért, hogy kész munkámnak legalább itt következő töredéke napvilágot láthat.

Budapest, 1930 augusztus 1.

Török Pál.

Ferdinánd török-magyar politikája a mohácsi vész után.

Emberek és államok életében egyaránt előforduló jelenség az, hogy egy-egy régi váagnak teljesülése nem a várt következményekkel jár. Feltűnő ez a jelenség az európai politikában is döntő fordulatot előidéző mohácsi vésznél.

Mikor Ferenc francia király madridi fogságából Szolimánhoz küldte Frangepán Jánost, akkor V. Károly hatalmának gyöngítése lebegett célként előtte s ha talán nem bánta volna, hogy bűnhődjék Magyarország azért, mert nem hallgatott az ő csábításaira, egészen biztos az, hogy nem kívánt végső bukást ennek az államnak, amely az ő terveiben Lengyelországgal és Csehországgal együtt a Habsburg-hatalom keleti ellensúlyaként lett volna hivatva szerepelni.

Hasonló csalódást látunk V. Károlynál. Mikor ő megkapta Lajos halálhírét, bizonyára őszintén sajnálta sógorát és özvegyé vált testvérét, Máriát, de ha nem is adott jelt annak a másik érzsnek, amely hangosan megnyilatkozott udvarában, bizonyára ő is azonnal figyelembe vette politikai számításaiban azt, hogy öccsének és hűséges támogatójának, Ferdinándnak hatalmát a nagy örökségekhez szokott Habsburgoknál is ritka mértékben fogja növelni Podjebrád és Hunyadi Mátyás egyesített birodalma. Ferdinánd hatalma gyarapodott is valóban, de a nyereség nem állott arányban a velejáró nehézséggel, a török szomszédsággal, amely miatt Ferdinánd a továbbiakban adás helyett kérésekkel ostromolta bátyját és állandó tehertételként szerepelt Károly küzdelmeiben.

Tévedett a magyar nemzet és tévedett Szulejmán is a várható eredmény megítélésében. A magyar pártok elér-

kezettnek látták az időt belső harcuk elintézésére: egyik párt az idegen nemzetbeliek kizárására az uralomból, a másik párt a gyűlölt vajda nagyravágyásának letörésére. Csak Szulejmán örvendhetett tévedésének: a két viszálykodó közt ő lett az örvendező harmadik, aki a békíthetetlen ellenfelek fölhasználásával végzetessé tette a magyar nemzet bukását és azt a lehetőség szerint kiaknázza saját hasznára.

A mohácsi vész után Ferdinánd osztrák főherceg politikájának legfőbb vezérlőgondolata Magyarország megszerzése lett.

Még nem érkezett meg Lajos halálának biztos hire, már gondoskodott a főherceg, hogy tanácsosai előkészítsék magyar trónra jutásának ügyét Mária özvegy királynénál és a magyar uraknál Lajos halála esetére. A biztos hír vétele után nyomban (szeptember 9-én) részvétét fejezte ki özvegyé vált testvérével szemben és egyuttal figyelmeztette őt, hogy »Magyar- és Csehország a jog és igazság szerint, valamint a szerződések erejénél fogva az ausztriai házra száll — a császár a maga jogát egyességgel Ferdinándra ruházta; — eléggé ismerni fogja Mária azt a jogot is, mely amaz országokra nézve Ferdinánd feleségét illeti«. Ezért segítségét és tanácsát kéri, különösen a közelebbi helyek elfoglalása ügyében, mert félős, hogy a lengyel király, vagy a »vajda« talál a dolgokba avatkozni, ezektől aztán Mária sokkal kevesebb támogatást remélhet, mint Ferdinándtól.

A következő hetekben kétes értékűnek látszott a Magyarország megszerzésére irányuló igyekezet. Félelmes hírek jöttek Szolimán előnyomulásáról és Ferdinánd idegen országok megszerzése helyett saját birtokainak védelmére kényszerült gondolni. Segítségét kér nagynénjétől, Margittól, Németország kormányzójától, mert amint írja, különben ő is úgy jár, mint II. Lajos.¹ Segélykéréssel fordul bátyjához, a császárhoz is.

Szeptember 22-én írja Károlyhoz terjedelmes levelét, melynek tartalma három fő pontba foglalható össze: 1. Nagy

¹ Mon. Hung. Hist. I. 41, 1526. szeptember 18.

veszély fenyegeti a burgundi ház hatalmát, mert Magyarországot a vajda, Csehországot Zsigmond lengyel király kívánja megkeríteni. Ha ezek és más vágytársaik esetleg nem bírják elérni céljukat, a törökkel szövetségbe fognak Ferdinánd tartományaira és a német birodalomra rontani. 2. Ferdinánd igyekezni fog arra, hogy tartományait erejéhez mérten megvédje a törökkel szemben, de hatalma csekély, pénze semmi, reménye igen gyöngye az iránt, hogy a meghasonlott birodalmi rendek a Speyerben megajánlott segélyt valóban megadják. Emiatt hajlandó a törökkel fegyverszünetre is lépni, de ezt mégsem tenné a legkényszerítőbb szükség és a császár világos parancsa nélkül. Nyujtson a császár lehető legnagyobb segítséget, nehogy visszanyerhetlenül elveszzen minden. A török t. i. most nem fogja elhagyni Magyarországot, hanem télire elszállásolja magát benne, sőt talán még az idén megkezdi támadásait az osztrák tartományok ellen. Ferdinánd csak Istenben és a császárbizik, saját ereje a birodalmi rendek segítségével együtt is semminek tekinthető a szultán hatalmához képest. 3. Jelenti Károlynak, hogy Frundsberg Györgyöt elküldte *Olaszországba* a landsknechtekkel, de nem a maga nevében, mert »nehéz volna harcolnia Velence, a török és az egész kereszténység ellen«. Kéri a császártól, hogy a török veszélyre való tekintettel béküljön ki a francia királlyal, engedje meg a segélygyűjtést a németalföldi tartományokban a török és a trónkövetelők ellen, s erről írjon Margitnak és a tartományi rendeknek.

Ez a három főpont lesz irányadóvá Ferdinánd török politikájában. 1. Ellenségeit gyanúsítja, hogy ezek a törökökkel szövetségbe lépnek, — ez a gyanuja valóra fog válni — 2. a törökkel szemben a külföldi segélyre való kilátás ingadozása szerint hajlik harcra vagy békére. 3. A török ügy miatt az európai politikában utjai elválnak bátyjától. Ő az európai béke és a török háború szószólójává lesz és ezzel egyik előidézőjévé válik annak a politikának, amely V. Károly hatalmát több nagy cél közt megosztva szétforgácsolja.

A szultán nem maradt hazánkban, de itt maradt érin-

tetlen seregével a vajda. Ferdinánd pedig ékszereit zálogosította el, hogy csapatokat küldhessen — az *olasz* harc-térre, így november végével a királlyá választott Szapolyai János birtokba vehette az ország nagy részét.

Ferdinánd megkísérelte ellenfelének elszigetelését, evégből levelet írt Zsigmond lengyel királynak. Panaszolja neki, milyen sérelmes és elszenvedhetetlen volna az egész keresztény köztársaság királyainak, főként akiknek gyermekeik vannak, ha egyikük elhunyván, az alattvalók igyekeznek majd a törvényes utódokat kizárni az ország örökségéből. Kéri Zsigmond támogatását a magyar trón elnyerése érdekében.¹ Zsigmond a nála megszokott óvatos modorban nyilatkozott ebben az ügyben már nov. 1-én: Ő nem akarja akadályozni Ferdinánd törekvéseit, de csak úgy hajlandó segílyt adni, ha Ferdinánd Magyarországot háború és fegyvervonás nélkül hódítja meg, az urakat gyöngédséggel vonva magához, hogy azok őt inkább szeretetből, mint félelemből szemeljék ki királlyul.²

Óvatosságot ajánlottak Ferdinánd tanácsosai is, mikor ez a Magyarország ellen indítandó háborúról kérdezte meg őket: Nem lehet már most megindítani a háborút Magyarország meghódítására sok jeles okból. Ha cseh királlyá megkoronáztatta magát, akkor összes birtokai erejével, jól meggondolva kezdje el, ne felejtse, hogy a vajda nem merészelt volna ilyen őt meg nem illető dologba keveredni valami jó egyetértés nélkül. Beleavatkozhatnak a törökök és mások is.³

Ferdinándot az óvatos tanácsok mellőzésére a császárnak 1526 nov. 29-én Granadában kelt válasza birhatta.⁴ Ez a levél válasz Ferdinándnak a mohácsi csatáról és a török veszedelemről szept. 22-én írt levelére. Ennek a levélnek írásakor Károly már tudott arról, hogy a pápa kénytelen a császári párthoz közeledni a Colonnák csinyje da-

¹ Nov. 17. *Jászay*: A magyar nemzet napjai 203.

² Nov. 17. *Jászay*: A magyar nemzet napjai 218. 1.

³ *Hungarica* II. 5. 14—20. Bő kivonata *Jászay*nál 189—193.

⁴ *Gévay* I. 1. 23—26.

cára, mert a velencések nem engedtek néhány elfoglalva tartott város ügyében, és mert Ferenc tétlen maradt, mióta szövetségesei az ő segítségével nem neki, hanem Sforza Ferencnek akarták visszahódítani Milanót: a császárt fenyegető cognaci liga felbomlóban volt.

Ilyen körülmények közt kelt az a levél, mely Ferdinándot a legvérmesebb reményekre jogosította.

»Személyesen szeretnék menni, a lehető legnagyobb erővel. Meg akarom tenni a keresztyénség javára azt, amivel tartozom — különösen most — és reá fordítom minden erőmet, nem kimélve semmit, ami tőlem függ. Nem lesz hiány abban, hogy önt mindennel megsegítsem, amivel bírom. Nem lesz semmi, amit meg ne tennék az ön segítségére. Utolsó aranyamat is elküldtem Itáliába, mégis küldök 100.000 aranyat — amit ezután küldök, arról sem kell elszámolni, mert úgy teszünk mint két testvér.»

Igy írt Ferdinándnak az az uralkodó, akinek birodalmában a nap le nem nyugodott. Az előlegül küldött 100.000 arany háromszorosa volt annak az összegnek, amellyel Európa, helyesebben csak a római pápa, II. Lajost a mohácsi hadjáratban segítélyezte. Így írt az a császár, akinek birodalmában sorozták a svájciakat leverő landsknechteket és a nagyszerű spanyol gyalogosokat, aki egy éve még fogságban tartotta a francia királyt és aki fél év múlva másodszor ejti fogságba a római pápát.

Ha kissé józanítólag hatott volna az a tanács, hogy összeütközést a törökkel ne kockáztasson Ferdinánd amíg a Károly által előkészítendő nagy segítély meg nem érkezik, — újabb reményre hangolhatott a levél vége: »Ha nem is tudok kibékülni Ferencsel, segíteni fogom Önt katonával, tűzérséggel, pénzzel, — ezt gyűjtse Ön maga is, a törökkel csak végső szükségben béküljön.»

Ez a nagyszerű ígéret megérlelte Ferdinánd elhatározását Magyarország elfoglalására. Nemcsak katonailag készült a hadjáratra, hanem diplomáciai uton is: folytatta a János elszigetelésére irányuló tevékenységét. Ez a törekvés szolgál magyarázatul a *törökkel való első békés érintkezéshez*.

A pillanatnyi szükségnek megfelelően Ferdinánd meg akarta szerezni a határszéli bégek jóindulatát, de azért közvetlenül a szultánnal is összeköttetésbe akart jutni.

1527 február 14-éről ismerjük azt az utasítást, amelyet Bali bég nádorfehérvári és Huszref boszniai szanecsákhoz küldendő követe részére íratott. Ebben kifejti, hogy Jánosnak semmi joga sincs Magyarországhoz, kéri támogatásukat avégből, hogy a szultán Jánosnak ne segítsen, ellenkezőleg Ferdinándot tőrje Magyarországon és a Ferdinánd tartományaiba be ne törjön.¹

Az utasításban nincs szó a János elleni segélykérésről, de Mária özvegy királyné így értelmezte a követküldést, Ferdinándnak bizonyára azért írja: nem hiszi, hogy a nádorfehérvári bég Ferdinánd pártjára álljon 5000 forintért (az utasításban pénzről nincs szó!), mert neki ennél többet érő foglya van.²

Ezt a követséget üldözte a balsors. Hónapokig tartó levelezés után sikerült a küldetésre alkalmas embert találni, akkorára meghalt Bali bég, tehát új credentiálist kellett kiállítani, az új szanecsák bég, Mehemet nevére.³ Ez a credentiális lehetett az a »levél«, amely a János-pártiak kezébe került s amelyről János sietve értesítette szövetségeseit: elfogták Ferdinándnak Mahmuthoz szóló sajátkezűleg aláírt levelét, amelyből kiderül, hogy nem csak olyan lator lázadókat izgat a királyi felség ellen, mint a fekete ember, hanem még a törököt is.⁴

A határszéli szanecsákhoz küldött követségek előtt, körülbelül a részükre írott utasítás kelte (1527 febr. 14.) idején indulhatott el az a »Nicholo«, aki a szultántól menlevelet kért egy követség részére. Ennek a Nicholónak utasítását nem ismerjük, csak az eredményt látjuk: Szolimán 1527 ápr. 15-én »Junisz« bég által olasznyelvű levelet íratott Ferdinánd »főherceg, német birodalmi kormányzó,

¹ Gévy I. 1. 37.

² Gévy I/1. 46. 1527 márc. 2.

³ Gévy I. 1. 66—71.

⁴ Monumanta Hungariae Historica V. (Londoni okmánytár) 147.

a nagy spanyol király alkirálya» címére: nagy titkárodtól Leonardtól¹ Nicholo követtel az én titkáromhoz levél jött, menlevelet kérve. Békeügyben járó követ részére a porta mindig nyitva áll, egyébként ez az irás menlevelül szolgál, követed Nicholo viszi hozzád. — Hasonló tartalmu levél érkezett Ibrahim nagyvezértől is.²

A szultán levelében említett Miklós ismeretlen, az biztos, hogy nem Jurisics Miklós volt, miután az ő 1530-iki követjelentéséből látszik, hogy ő előzőleg nem járt Konstantinápolyban.

A levél Bécsbe érkezése adhatott alkalmat az 1527. év nyarára (Gévy szerint júliusra) tehető keltezetlen darabok írására. Ezek közül egy Huszref béghez, egy Ibrahimhoz szól, bennük Ferdinánd kéri megnevezetlen (N.) követeinek támogatását, az Ibrahiméban azt is megemlíti, hogy az ő gondja folytán jól kezdődő ügryről van szó.

Ugyanekkor egy utasítás is készült, mely nem vet számot V. Károly újabb (1527 márc. 6. és ápr. 26.) aggodalmaskodó leveleivel. Ezek nemcsak tartózkodó hanguak, hanem egyenesen tartózkodásra intenek.

Fogok segíteni, — írja március 6-án — de nagy dolog az egész világ ellen hadakoznom. A legjobb volna kiegyezni a vajdával, csak a korona maradjon Önnél — a vajda a törökhöz csatlakozhatik és adófizetője lehet neki avégből, hogy az örökös tartományokat megtámadja.³

Április 26-án még aggodalmasabban ír: »Ne kockáztasson Ön háborút, béküljön ki a vajdával, bármibe is kerül

¹ Harrach Lénárt udvari kancellár.

² Gévy I. 1. 64—65. Velence jólértesültségére jellemző, hogy a signoria május 13-án már arra utasítja a bailót, köszönje meg Ibrahimnak a Ferdinánd részéről történt lépésekről adott bizalmas közléseket.

³ Gévy I. 1. 48. Valószínű, hogy ezt a föltevést Károly előtt a lengyel követ, Dantiscus is hangsúlyozta, akinek január 3-áról és 4-éről Tomiczky és Zsigmond király írta, hogy a magyarok Jánost választották, gyűlölik a németeket s ellenükben a törököt testvérnek és barátnak tekintik. (Acta Tomiciana IX. 29—31.) de világosan megírta a császári követ Velencéből, hogy Jánosnak a signoria egyenesen tanácsolta a török szövetséget. Erről Ferdinándot Valladolidból 1527. február 19-éről értesíti Salinas (Villa: El emperador etc. 354. l.)

(*quoi qu'il couste*), csak a korona maradjon Önnél. Remélem, hogy béke lesz a kereszténységben, akkor segíthetek.¹

Károly aggodalmait az európai bonyodalmak igazolják. Ő a múlt évben győzött az olasz harctereken, de Velencét nem gyűrte le. Ferenc csapatai még nem is jelentek meg Itáliában, s a pápa múlt évi kétes értékű fegyverszünetkötését értéktelemmé tette az a 30.000 arany, amelyet Rómába éppen az a VIII. Henrik küldött, akinek a császár számítása szerint Ferencet kellett volna lekötnie. Ugyanekkor a császári vezérek nem győztek elég pénzt kérni a követelőző zsoldos sereg részére. Ez az az idő, amikor a császári fővezér, Bourbon Károly saját ékszereinek elzálogosításával próbálta előteremteni a szükséges összegeket, miután megsarcolta Milánó városát és a milánói egyházakat.²

Károly és Ferdinánd levelei két-három hónapig voltak uton,³ így a különösen aggodalmas április 26-i levelet Ferdinánd valószínűleg csak a magyarországi hadjárat megkezdése után kapta meg, az előbbinek lohasztó hatását pedig ellensúlyozhatta Róma elfoglalásának híre, amelyről Ferdinánd május 27-én már értesíti testvérét, Máriát.

Az olasz harctéri helyzet és talán a magyaroknak tett ígéreték szuggesztíója indokolja az 1527 júliusi utasítás merész hangját.

Az utasítás szerint a követnek a trónralépés tudatán kívül közölnie kell a szultánnal a két Habsburg testvér diadalait. Három évi fegyverszünetet kell kötnie és kártérítés ellenében vissza kell kérnie a Száván innen fekvő várakat, — ezenkívül el kell érnie, hogy a többi várat a szultán meg ne erősíthesse.⁴

Ezzel az utasítással senki sem járt Konstantinápoly-

¹ Gévy I. 1. 71.

² Calendar III. 2. 45 és kk. 69—70. A császárpárti biborosok Róma elfoglalása után két hónappal még mindig segílyt kérnek. (Óváry II. 27. 1527. július 5.)

³ Gévy I. 1. füzetéből veszem a következő példákat: Ferdinánd 1526. IX. 22. ismeri el Károly VII. 22. levelének, Károly 1526. XI. 29. ismeri el Ferdinánd IX. 22. levelének vételét stb.

⁴ Iratok 1. szám.

ban. Lehetséges, hogy küldött valakit Ferdinánd és a követség valóban az illetőnek betegsége miatt maradt el, amint ezt Hoberdanaczk a következő évben fogják mondani a szultán előtt, de valószínű, hogy Ferdinánd mellőzte a követküldést, elkapatva a Szapolyai gyámoltalansága miatt meglepő sikerrel járó magyarországi hadjárat eredményétől.¹

¹ Mikor 1528 január 5-én ennek a menlevélnek ügyében Ferdinánd kérdést intéz Petschachi Feliciánhoz, nem beszél arról, hogy ezt a menlevelet eddigelé bárki is használni akarta volna. (Gévy I. 2. 32.)

II.

Az első konstantinápolyi követjárás.

Ferdinánd hódolásra kényszerítette Magyarországot, diadalainak hírére hozzápártoltak az erdélyi szászok, székelyek, sőt hozzápártolt Rares Péter moldvai vajda is. Mégsem érezte egészen biztosnak helyzetét és a győzelmes hadjárat után bátyjához írt büszke sorokat: »Jánossal nem békülhetek, mert nem kért kegyetmet«, óvatosabban folytatja: »János folytonosan segílyt szorgalmaz a töröknél, Velencében és másutt, emiatt vigyáznom kell. Remélem, hogy bünei szerint fogja megsegíteni az Isten, de miatta és a magyarok állhataflan természete miatt nem mehetek Itáliába. Híveim és volt elleneseim intettek, hogy ne menjek innen, különben az lesz a hire, hogy csak a koronázásra jöttem. Félős, hogy a török betör tavasszal, nemrég Budától 17 mérföldnyire raboltak embereket«.¹

A magyarországi hadjárat és az Olaszországba ismételt küldött csapatok költségei kimerítették Ferdinánd erejét, a pénzhiány miatt »csaknem egész seregemet el kellett bocsátnom, pedig szívesen együtt tartottam volna«. Ha a császár pénzt küld, lesz katona is, de legjobb volna békét kötni a franciákkal, hogy az egész keresztyénség a török és Luther ellen indulhasson. Jánost kikergették ugyan Erdélyből saját alattvalói, de megint gyűjti a katonákat, már van is 2000 lengyelje, Ferdinánd tehát nem mozdulhat Magyarországból.

Ennek a gondolkozásnak megfelel Ferdinánd viselkedése a magyar országgyűlésen. 1528-ban Budán előadta, hogy neki a főurakkal és főpapokkal együtt elég ereje van

¹ Gévay I. 1. 1527 nov. 23.

- János megsemmisítésére, csak a török ellen szükséges a segíly, de azután mégis kérte a főuri banderiumok megkettőzését, hogy Jánossal a török betörés előtt végezhesen.¹

Időközben Ferdinánd természetesen különféle híreket kapott Jánosról és szövetségeseiről. A fekete cárhoz küldött Hoberdanacz jelentése szerint János a szultánnak adó fejében 300 szép erdélyi leányt, 700 fiut, 1700 jó oláh lovat, 70.000 aranyat, 300 székely lovat, 300 nyulászót fog adni,² gyűjti a sereget Ferdinánd ellen. Logschan György, Ferdinánd lengyelországi követe Lasky Jeromos járás-keléséről küldött jelentést, ajánlotta ennek elfogatását. Ezt Ferdinánd el is rendelte.³ Azután hirt adott Logschan arról a nagy örömről, amit a fekete ember halálhírére Ferenc követe, Rincon mutatott Krakkóban: ablakaiban és házában viaszgyertyákat, fáklyákat gyújtatott, trombita, síp-dop hangzott, Tedeumot énekeltek, a nép közé aranyakat dobáltak: rég nem hallottak ilyesmit Krakkóban.

Ugyanebben a levélben tudatja, hogy Lasky Párisban megkötötte Ferencel a szövetséget a császár ellen — természetesen török háború ürügye alatt.⁴ A moldvai vajda a velenceceket vádolta levelében: a keresztyénség legnagyobb ellensége Velence, ők árulnak el a töröknek mindent, miatuk esett el Rhodus, Nándorfehérvár. Most is 1000 kantar salétromot adott nekik a szultán, aki szárazon és tengeren készül a keresztyénség ellen.⁵

Ilyen körülmények közt hiába kért segílyt Károly velencei követe, Sanchez avégből, hogy Ferdinánd ellensúlyozza Lautrec támadását,⁶ hiába írta Spanyolországból Salinas: itt a pillanat Olaszországba segílyt vezetni Károly részére,⁷ hiába reménykedett ebben a császár londoni kö-

¹ Mon. Comit. I. 190. 194.

² Hungarica 4. II. 102—105. 1527 jún. 4-ről.

³ Hungarica 5. I. 107., 5. II. 62. 1527 júl. 23., illetve aug. 9.

⁴ Hung. 5. II. 75—80.

⁵ Hung. 6. I. 22. 1527 végéről.

⁶ Calendar, Spain III., II. 343—344. 1527 aug. 23.

⁷ U. o. 453—454. 1527 nov. 10.

vete, Mendocça épügy, mint Moncada Nápolyban,¹ Ferdinánd útja elvált bátyjától, *adás helyett kért segítséget.*

Már a kérések előtt megkezdte panaszait: a szultánnak erős serege van a magyar-szerb határon, János titkos egyetértésben van vele, bár tagad minden közösséget avégből, hogy Ferdinándot megcsalja és meglopja. Ferdinánd serege nem elég erős, mert sok volt a kiadás és János Magyarországon megakadályozta az adószedést.²

Ferdinánd kérései látszólag nem voltak reménytelenek. A *török elleni* háborura meg volt a hangulat Európában. Csakhogy sokan jobban féltek a Habsburg-testvérek, vagy amint ők nevezték magukat, a »burgundi ház« hatalmának növekvésétől, mint a töröktől. Salinas Márton 1527 február 10-éről jelenti Ferdinándnak Valladolidból: a cortez szívesen adna pénzt Magyarország megsegítésére, de attól tartanak, hogy Károly nem erre fogja használni a segílyt. Ugyanebben a levélben írja, hogy a mohácsi vész hírére Károly alattvalói közül többen Németországba indultak, hogy szolgáljanak a török ellen. Néhányat meg is nevez: don Diego de Guzman, Hernando de Sayavedra, Llanos kamarásfiú,³ Salazar, öfelsége tejtestvére stb.⁴ Az összes városi és nemesi követek tele vannak részvétellel Magyarország pusztulása fölött és készek megadni a kívánt segílyt, de biztosítást kívántak arról, hogy a megajánlott összeget valóban a török elleni harcra fordítják.⁵ Pár hó múlva rezignáltan kellett írnia: »Felséged innen pénzt remélt... Károly elő is akarta terjeszteni a kérést, de aztán jobbnak látták visszavonni; az ígéret és a pénz ebben az országban és a mai időkben nem jár együtt«. Nem vigasztalhatta Ferdinándot az, hogy az antwerpeni vásárról Spa-

¹ U. o. 458—459. 503. nov. 15., illetve dec. 14.

² Calendar, Spain III., II. 261. Ferdinánd levele Sanchezhez, 1527 jún. 30.

³ Groom of the bedchamber.

⁴ Calendar, Spain III., II. 59—60.

⁵ U. o. 72—73. Venice, IV. 29.

nyolországba hirül vitték, hogy Ferdinánd Nándorfehérvárt és egész Magyarországot visszafoglalta a töröktől.¹

Károly lelkesedése egyre lanyhult. 1527 júliusában már kijelentette, hogy Ferenczel békülnie lehetetlen.² Aug. 27-én megtagadja Ferdinándtól Milanót: azt a béke érdekében Sforza részére kell tartogatnia — szept. 27-én pedig őt fia születéséről tudósítván, örömét fejezi ki a magyarországi sikerek fölött, egyben ajánlja a békekötést, mert a háboru forgandó, hosszú háborut Ferdinánd nem bírna, Károly pedig egyelőre nem tud segíteni.³

Még őszintébben lép elő az igazság Salinas leveleiből: a császár ugyan szívesen békülné, hogy teljesen a németországi és magyar ügyeknek szentelhesse magát, de a magyar ügyeknél és a vajda üzelmeinél fontosabb az olaszországi helyzet. Most különben sincs kilátás általános békére.⁴

A két testvér még sokáig jó viszonyban élt egymással, de útjaik elválása a kortársaknak is annyira feltűnt, hogy már 1529-ben ellenségeskedésükről beszéltek. Károly és Ferdinánd római követe ennek cáfolása végett bérelte közös lakásul Róma legnagyobb palotáját, a cancelláriát.⁵

Londonba Salamanca grófot küldte Ferdinánd segílykérés végett. Ez az út természetesen eredménytelen volt, VIII. Henrik kijelentette, hogy a béke megkötése előtt nem adhat pénzt.⁶

Ilyen körülmények közt határozta el Ferdinánd 1528 elején a követküldést Konstantinápolyba. A szultánról most is bizonytalan hírek jártak: vereséget szenvedett a szófiától, Anatóliában lázadás van ellene, de erős sereget tart a magyar határon is.⁷

A követség utasítását nem ismerjük, de Hoberdana-

¹ Cal. Spain III. 2. 572. 1528 febr. 4.

² Gévay I. 1. 92—96.

³ U. o. 99. és 108.

⁴ Calendar, Spain III., II. 334—335. 1527 aug. 19.

⁵ U. o. 938. 1529 márc. 22.

⁶ U. o. 121—125. 1527 márc. 18.

⁷ Calendar, Spain III., II. 261. jún. 30., 358. 1527 aug. 31.

czék jelentéséből visszakövetkeztetve, az nem felelt meg a tényleges hatalmi viszonyoknak. Ferdinánd saját régi tartományainak erejére is számíthatott II. Lajos birtokain kívül, így ő kívánatosnak tartotta a török békét, de nem föltétlenül szükségesnek. Az utasításban valószínűleg benne volt az első utasítás tartalma és a sikeres magyarországi hadjárat megemlítése, bizonyára a császár diadalainak hangsúlyozása is. Ezenfölül benne volt néhány a Szávától délre eső vár visszaváltásának kívánsága is. Ez az ajánlat adhatott alkalmat később Ibrahimnak arra az állításra, hogy Ferdinánd adót ajánlott föl a szultánnak.¹

Területnek pénzen való visszaváltása nem volt példátlan: Ferenc pénzen váltotta meg Károlytól Burgundiát, amelyről a madridi békében le kellett mondania. Csakhogy Burgundia nem volt Károly kezében, míg a Ferdinánd által követelt várakban törökök ültek — azonkívül Ferenc és Károly közt nem volt olyan nagy különbség hatalomra, mint Ferdinánd és a szultán közt. Ferdinánd jövedelme összes országaiból együttvéve sem érte el még ekkor a milliót, míg a szultánét 6—12 milliónyira becsülték már korábban is.²

A vitézségéről híres Hoberdanacz és társa, Weichselberger a magyarországi hadjáratban erősödött önérettel indultak békeszerző utjukra. 1528 május 31-én, érkezésük harmadnapján már a szultán előtt állottak Konstantinápolyban. Végső jelentésüket egyfolytában olvasva azt a benyomást nyerjük, hogy az egész tárgyalás kihívó és megvető párbeszédekből állott. Zeno velencei bailo jelentéseiből viszont megállapíthatjuk, hogy az első kihallgatások alkalmával nekünk szokatlan hangon folyt ugyan a beszélgetés, de egyrészt Ibrahim ha meg is ütközött azon, hogy Ferdinánd magyar királynak nevezte magát, a szultán hódító jogának hangoztatásával hajlandó volt tárgyalni Ma-

¹ Jurisicsék jelentése, Gévay I. 4. 46. 1. iratok.

² Zeno bailo 6 millióra, Sanuto LIV. 117. további részletes felsorolást I. Lybyer: The Government of the Ottoman Empire etc. 180. l. jegyzetében.

gyarország kormányzásáról, másrészt Hoberdanaczék ügyesen igyekeztek Jánost bemártani Ibrahim és a szultán előtt.¹

A bailo aggodalmaskodott is eleinte, hogy a szultán megegyezik Ferdinánd követével, pedig a mindenható Ibrahim Velencepárti volt. Már a mohácsi vész előtti időben is tőle remélték a portával keletkezett viszály békés elintézését a velenceiek, s ő szívesen emlegette, hogy Pargában, velencei főhatóság alatt álló területen született, mondta azt is, hogy nem iszik más muskotályból, csak a Zeno bailóéból és Gritti Alajoséból.² A bailo épen Ibrahimnál volt véletlenül, mikor Ferdinánd követei első kihallgatásukra jelentkeztek. A nagyvezér egy mellékszobába küldte őt, azután pedig nevetve mondott el neki egyes részleteket a kihallgatásról.³

A bailo nyugodt lehetett, hogy Ibrahim akarata érvényesül. A szultán nyíltan vagy titkon végighallgatta a követekkel folyó beszélgetéseket, néha közbe is szólt, de még az ő szavait is Ibrahim közvetítette a tolmácshoz. Megkérdezte a bailo annak a Musztafának véleményét is, aki Laskyt olyan gorombán fogadta volt János király szövetségkérése alkalmával. Musztafa elmondta, hogy most nem lehet Magyarországon hadakozni, mert most csak egy lovat lehet élelmezni annyi költséggel, mint máskor huszat. A szultán különben sem akarta egész Magyarországot meghódítani, csak a kulcsokat,⁴ amint Perzsiából is csak Diarbekrt tartotta meg, pedig Tebriszben is járt. Ferdinánd követei mézes szavakat mondanak, de látszik, hogy csak időt akarnak nyerni. Ilyen nagy ügyben különben sem a szavak döntenek, hanem a tárgy. A szultán az ő szép szavakra olyan föltételeket fog szabni, hogy azokat nem lehet majd elfogadni.

A követek megbízó levele kedvező benyomást tett

¹ Hoberdanaczék végső jelentése 1—6. Gévaynál I. 2. 3—28. Óváry II. 26. 107. sz.

² Sanuto LIV. 117.

³ Sanuto XLVIII. 131. 1528 május 30-ról.

⁴ Nádorfehérvár, Pétervárad.

Ibrahimra, — Zeno jelentéseiből azt kell gondolnunk, hogy kedvező benyomást gyakorolt a követek személye is. Ibrahim talán nem is beszélt a tárgyalás lényegéről Zenóval, Zeno erről a Musztafával folytatott beszélgetés kapcsán ír. Zeno meg is jegyezte Musztafa előtt, hogy a követek mézes szavai megvesztegetik Ibrahimot, Ibrahimnak pedig ő mondta, hogy a követek csak időt akarnak nyerni, hogy az alatt Ferdinánd fölkészülhessen. Gritti Alajos is fölhányta Ibrahimnak, hogy igen nagy tisztelettel fogadják Ferdinánd követeit, erre azonban Ibrahim azt válaszolta, hogy a tisztesség a mienk és nem az övéké.¹

Ha kedvező is volt Ibrahim hangulata Ferdinánddal szemben eleinte, véleménye alaposan megváltozott a június 1-i kihallgatás napján. Ibrahimnak az a követelése, hogy Ferdinánd adja vissza az országot, még nem áll ellentétben azzal az első kihallgatáskor tett kijelentésével, amely szerint hajlandó az ország kormányzásáról tárgyalni, — de fölháborította őt a határvárok visszakövetelése. Ettől kezdve nemcsak modora válik gúnyossá, hanem a tárgyalási alapot is megváltoztatja. Most már nem csak Magyarország átadását követeli, hanem azután Németországról akar tárgyalni!²

Erdekes és a konstantinápolyi tárgyalásokra jellemző, hogy Hoberdanaczékkal hosszasan alkudoznak, a válasz tartalma sokáig kétesnek látszik, pedig a döntés a magyar ügyben megtörtént már hónapokkal előbb, Lasky első követjárásakor, sőt még Lasky érkezése előtt — a János pártján való beavatkozás javára.

Ezután érkezett Konstantinápolyba Lasky, — most már másodízben — és június 28-án Ibrahim a szultán jelenlétében hadüzenettel egyértelmű választ adott a követeknek;³ de különböző ürügyekkel visszatartotta őket december elejéig. Csak ekkor kapták meg a szultánnak Ferdinándhoz

¹ Hiányos kivonatát l. Óváry II. 23.

² Hoberdanaczék jelentése, 7—11.

³ Hoberdanaczék jelentése, 13—14.

szóló zárt levelét, amelyet Ferdinánd olyan sokára tudott lefordíttatni. Ez a levél a török szokásokhoz képest barátságos hangú, a lényeget illetőleg enyhébb a szóbeli válasznál, mert a békét attól teszi függővé, hogy Ferdinánd egyezzen ki Jánossal.¹

Hoberdanaczék a velencei követet gyanúsították azzal, hogy az ő visszatartásukon dolgozott. Ezt ők már Konstantinápolyban beszélték, amint Zeno panaszosan jelenti Velencébe nov. 27—28-áról,² de nem akadtam nyomára, hogy a bailo erre valóban igyekezett volna.

Szintén ellenséges színben tűnik föl Hoberdanaczék jelentésében a lengyel követ, Tanczin János lublini várnagy. Ha ő valóban Ferdinánd követei ellen dolgozott, akkor nagyot vétett királyának, Zsigmondnak szándékai és világos utasítása ellen. Nincs itt helye annak, hogy ismeressem Zsigmond becsületes fáradozásait a mohácsi vész előtti időből, de tárgyamba vág a kettős királyválasztás után ismételten megkísérelt közvetítéseinek története. Mikor Ferdinánd hirül adja megválasztatását, Zsigmond a követnek »mást nem tud válaszolni, mint azt, hogy neki nagyon fáj az, ami következik«. Igyekszik Ferdinándot rábírní, hogy ne támadjon erővel a magyarokra, amint ő sem próbálta erővel érvényesíteni jogát Csehországra.³

A Rómába hazatérő legátust kéri, igyekezzék Jánost és Ferdinándot kibékíteni, mert ha háborura kerül a sor kettőjük közt, az anélkül is sorsüldözött (calamitoso) Magyarország teljesen a töröknek veti alá magát. Igyekezett megakadályozni, hogy a német birodalmi gyűlés a magyarok ellen adjon és óvta Jánost attól, hogy a töröktől kérjen segílyt. János kiveretése után igyekezett egyrészt Ferdinándot engedékenységre bírni, másrészt figyelmezteti Jánost, hogy a török csak addig tartja meg ígéreteit, amíg

¹ Gévay I. 2. 51—52.

² Sanuto XLIX. 370.

³ Tomic. IX. 19. 47—52.

abból neki haszna van, tehát jobb Ferdinánddal békülni, mint a törökkel szövetségben.¹

A Tanczin Jánosnak adott utasításban megvan, hogy Zsigmond 10 évre vagy kevesebbre kíván fegyverszünetet kötni, »amint az előbb is szokás volt«, adót fizetni nem hajlandó, azt különben is csak ellenségtől szokás kívánni. A követnek elő kell adnia, hogy *Ferdinánd és János valószínűleg kibékül*, — volt ugyan ellentét a pápa, Ferenc és a császár közt, de *a pápa már kibékült a császárral, a többi ker. uralkodó is ki fog békülni.*²

Mindezeket egészen biztosan nem azért kellett Tanczinak előadnia, hogy a portát bármelyik ker. állam ellen bátorítsa.³

Hoberdanaczék konstantinápolyi útja idején Ferdinánd ismételen meggyőződhetett Zsigmond békés szándékairól. János követét, Statileót lebeszélte Zsigmond arról, hogy János a porosz herceget fogadja vezérül: a herceg alkalmas volna, de tévelygő a hitben és messze is van.⁴ Lasky szereplését elítélte Zsigmond,⁵ kérés nélkül megbotránkozását fejezi ki emiatt Ferdinánd előtt. Nyilatkozatának őszinteségét bizonyítja az, hogy elvette a marienburgi praefecturát Laskytól és János kérésére sem adta vissza neki, mert Lasky lorettói zarándoklatára kapott engedélyt, hazatérés helyett azonban »szertecsavarog a világban.«⁶ János követét inti Zsigmond: Magyarország vesztébe rohan, fogadják el Zsigmond közvetítését, mert a török nagy erővel készül Magyar- és Lengyelország ellen.⁷ Ferdinándot ugyanerre figyelmezteti követség útján: ha barátként jön a szultán Magyarországra, félős, hogy a magyarok meghódolnak neki, s míg Mátyás idejében csak félkézzel pusztították Ausztriát,

¹ Acta Tomiciana IX. 99, 93, 131. X. 129, 139.

² Tomiciana, X. 155—157.

³ Ezzel a gyanúsítással szemben úgy látszik eredményesen vette védelmébe urát Dantiscus a császár udvarában. (Belgica, 1529 jun. 22.)

⁴ Tomic. X. 37—38. 1528. I. 8.

⁵ U. o. 45—49. Dantiscus jelentése jan. 11-ről.

⁶ Per orbem discurrit, u. o. 247—8. 1528 máj. 24.

⁷ U. o. 97—98.

most két kézzel és török segéllyel kezdik. Magyarországot csak a béke mentheti meg a töröktől, a török azonban sohasem fog beleegyezni, hogy a magyar békébe Sziciliát, Apuliát és Itáliát befoglalják, — János végső esetben békebirónak is hajlandó alávetni magát, őt szeretik a magyarok és hire jár, hogy a törökök segíteni fogják.¹

1528 májusában Zsigmond megbotránkozásal terjeszti tanácsosai elé János kérését a német zsoldos csapatok átengedése ügyében: a török talán már Nádorfehérvárnál van, eddig becsületes nevem volt, most szerezzek olyan hirnevet, hogy a törökkel szövetségem?²

Ezek után azonban lemond arról, hogy Ferdinándnál közvetítse a békét. Nem fogadja el a Lasky által a szultánnal Lengyelország részére kötött fegyverszünetet, mely szerint ő bár csekély erővel, de köteles lett volna Jánost segíteni,³ helyett maga küldött követet régi szokás szerint Konstantinápolyba. Így és emiatt jutott oda Tanczin, akit Hoberdanaczék Ferdinándellenes érzülettel gyanúsítottak.

Lehetséges, hogy a porta bizonytalanságban akarta tartani Ferdinándot szándékai felől, de a követek visszatartására elég ok volt az az egykoru fölfogás is, amely több követség jelenlétében a hatalom bizonyosságát látta, elég indok volt erre a perzsák fékentartása: a perzsák török háborútól félhettek, ha ker. követek voltak Sztambulban, mert azt hihették, hogy a szultán kibékül nyugati ellenségeivel, amint később perzsa követek jelenlétével rémítette a szultán Ferdinánd követeit.

Nem Zsigmond izgatta Ferdinánd ellen a törököt, hanem Ferenc francia király és János. Ferenc állandó összeköttetésben volt a szultánnal. Hoberdanaczék semmit sem tudnak az egyidejű francia követségről, de annak biztos nyoma van: Szolimán levele Ferenchez 1528 szept. végéről. 1529-ben Velencéből Franciaországba menő *levelet* fogtak

¹ U. o. 129—136. 1528-hoz.

² U. o. X. 240.

³ U. o. X. 247—8.

el, melyből kiderült, hogy Ferenc örvend a török háborúnak.¹

János fődiplomataja, Lasky már 1527 végén sem titkolta, hogy ha János nem kap segílyt ker. uralkodóktól, majd kap attól, aki vászonkendőt (lintheolum, t. i. turbán) visel fején és ez kárára lesz Ferdinándnak, de az egész keresztyénségnek is.² Konstantinápolyból hazatértében Tergovistból 1528 április 10-én *hadat üzent Ferdinándnak*. Ugyanebben az időben (ápr. 12.) János a német birodalmi rendekhez fordult nyílt levéllel. Ebben vádolja Ferdinándot, hogy a mohácsi vész idején Magyarország részére megszavazott segílycsapatokat Itáliába vezette. Kéri, hogy ellene ne adjanak segílyt Ferdinándnak.³

Ugyancsak 1528. őszén Ferdinándnak egy koholt levelét terjesztette másolatban János. Ebben Ferdinánd arra kéri Radul vajdát, hogy támogassa ügyét a szultánnál, mert ő elküldte ugyan Hoberdanaczt a portára, de nem bizik az eredményben. Fölajánl a szultánnak Magyarorszáért annyit, amennyit János ígért.⁴ János úgy látszik több ilyen hangu levelet hozott forgalomba: az itt említett hamis levél kelte *1528. szept. 1.* (egy példányon aug. 31: in profesto scti Aegidii abbatis). Opaleczinszky lengyel követ pedig Prágából *már 1528. junius 30-án jelenti Zsigmondnak*, hogy János csak hamis leveleket mutathat, »*mint a mult évben*«. ⁵ Ez a szept. 1-i levél hamis: Ferdinánd ilyen ígéreteket levélre nem bizott, azt azonban láttuk, hogy 1527-ben Ferdinándnak valószínűleg hiteles levele került a János pártiak kezébe.

Ezek a levelek Jánosnak nemcsak hazánkban való pártszerzésre szolgáltak, hanem a török szövetség igazolására külföldön, első sorban Zsigmond lengyel király előtt. Zsigmond követe, Tarlo Szaniszló előtt azt bizonyíttatta János, hogy *ő csak akkor fordult a szultánhoz, mikor elfogta Ferdinándnak a törökhöz szóló levelét*, — »most is

¹ Calendar, III, II. 930.

² Tomiciána IX. 317. Kolozsvár, 1527 okt. 18.

³ Katona, XX. 353.

⁴ Gévy I. 4, 105—106. Hurmuzaki XI. 4—5. II. 1, 67.

⁵ Tomiciána, X. 285—6.

ott vannak Ferdinánd követei, évi adó fejében kérnek békét.¹

Levelekkel természetesen Ferdinándot az országból kiverni nem lehetett, de küldött a szultán csapatokat is. Bali bég már 1528 elején megírta Moré Lászlónak mint testvérnek és szomszédnak (tamquam fratri et vicino) a szultán rendeletét, melyben a szultán Jánost rabjának (captivus meus) nevezi összes alattvalóival együtt és tudatja, hogy a németet, aki a szultán beleegyezése nélkül (sine consilio meo) királlyá tette magát, és Budára költözött, onnan kizavarja.

Bali bégnek ezt az eredetileg rác nyelven irt levelét kiegészítették más hazai tudósítások, melyek a törökök nagyarányu készülődéseiről szóltak,² kiegészítették a velencei hírek. A császári követ, Sanchez már 1529 márc. 9-én értesült a márc. 4-én érkezett január 28-i konstantinápolyi jelentésről: a szultán Magyarországot Jánosnak ígérte, 50.000 lovast rendelt Ibrahim parancsnoksága alá, Velencében nagy öröm van ezen, mutatja milyen a hangulat itten a császár és Ferdinánd irányában.³

Az első konstantinápolyi követjárás tehát béke helyett a szultán hadüzenetét hozta. Ez a hiradás elég jókor érkezett volna, ha Ferdinánd megfelelő haderőt egyetlen országból birt volna kiállítani, neki azonban külön kellett tárgyalnia mindenik országának rendével és külön a birodalmi rendekkel. Ez a magyarázata annak, hogy még Hoberdana-czék hazaérkezése előtt újabb tárgyalásokat készített elő.

¹ Tomiciána, X. 254—259.

² Hungarica, 8. I. 70, 78, 156.

³ Calendar, Spain, III., II. 613.

III.

Béketörekvések az 1529-i háboru idején.

Még Konstantinápolyban voltak Hoberdanaczék, mikor biztosabb hírek érkeztek a szultán harcias terveiről. November 19-én a hazatérő lengyel követ, Tanczin János a Duna mellé érve megírta egy ismerősének, hogy a lengyel királynak öt évi fegyverszünetet adott a szultán, Ferdinándnak azonban hadat üzent a jövő évre.

A magyar helytartótanács buzgón értesítette Ferdinándot a török terjeszkedésekről, készülődésekről, Ferdinándot tehát nem találta készületlenül Weichselberger febr. 1-i híradása a követség eredménytelen útjáról és már az nap el tudta indítani Mihalevics Andrást a moldvai vajdához békeközvetítés végett.¹ A követnek óvatosan kellett eljárnia, mert Radul nemrég írta: reméli, hogy oly nagy király, mint Ferdinánd, megtartja ígéretét és megsegíti őt a török ellen. Mihalevics felhatalmazta az utasítás arra, hogy a töröktől egyetlen várat se kérjen, — a birtokállomány meghagyása fejében évenként akár 100.000 arany járadékot ajánljon a szultánnak. Mihalevics beszélt a moldvai udvornikkal, de a vajdával, Radullal nem tárgyalhatott, mert ezt időközben fiával együtt meggyilkolták.²

Ugy látszik, ez az utasítás eredetileg Herberstein Zsigmond részére készült, aki a lengyel udvornál képviselte Ferdinándot, — mert a fogalmazványon eredetileg a Herberstein neve volt. — Radul közvetítésének meghiusulta miatt aztán visszatért Ferdinánd az eredeti gondolathoz, és jun. 13-án Herbersteint bizta meg azzal, hogy Zsigmondot közvetítésre birja.

¹ Katona XX. 388.

² Hung. 10. II. 22. II. I. 4. 9.

Közben megjött Ferdinándnak egy kémje Törökországból azzal a hírrel, hogy a szultán ápr. 26-án megindul Konstantinápolyból.¹

Ferdinánd sem az európai hatalmaktól, sem a német birodalmi rendektől nem várhatott segílyt. A speyeri gyűlésen Ferenc pártja meg akarta akadályozni, hogy a birodalom segílyt adjon a török ellen, evégből Ferenc a nála szokásos rabulisztikával azt bizonyíttgatta a rendek előtt, hogy a török támadásnak a Habsburgok az okai. »Én akadályoztam a békét Ferdinánd és a szultán között?« — fakad ki a rendekhez írt levelében — »A szultán engem be akart foglalni a békébe, — szebb dolog ez egy pogánytól, mint amiket V. Károly tesz: ő kizsarol engem gyermekeimért és telhetetlenségével sokkal inkább oka a török támadásnak, mint bárki más. Ha ő kibékül velem, 30.000 gyalogost és 2000 nehéz lovast adok a török ellen, továbbá személyem testőrségét.«²

A segílyt megszavazta a birodalmi gyűlés a vallásügy elintézése után Ferenc izgatásai dacára, de megkésve.

Nehézség volt a birodalomban a toborzással is. A sacco di Roma sokkal inkább izgatta a landsknechtek képzületét, mint Magyarországnak elpusztított vidékei: nem szívesen jöttek ide,³ pedig itt is gyarapíthatták zsákmányolással a fizetésüket. Szalaházy Tamás püspök — de mások, köztük Mária özvegy királyné jelentései szerint is — ellenség módjára bántak a békés lakossággal. »Behajtják a zsoldot, aztán megint sürgetnek, hogy fizessünk. Ugyanolyan ellenséges a hadsereg, ha megkapja a zsoldot, mintha nem kapja meg.⁴ Pénz persze gyakran nem volt, — Szalaházy becsületszávára ígérte februárban, hogy a naszádosoknak előteremti a zsoldot,⁵ áprilisban Hoberdanacz mégis azt jelenti, hogy a naszádosok izgatottak a fizetlenség miatt,

¹ Gévy I. 3. 19.

² Ch. Weiss: Papiers d'État du cardinal Granvella I. 453. Blois, 1529. III. 25.

³ Cal. IV./1. 124. 1529. VII. 13. Ces-Burgo András.

⁴ Gévy I./2. 58. 1529. I. 23.

⁵ Gévy I./2. 70—71. 1529. II. 20. Buda.)

ő közük megy, hogy megnyugtassa őket. Egyik megnyugtató eszköze bizonyára az volt, hogy ő maga is hivatkozhatott a saját fizetlenségére.¹ Nem csoda, hogy az ország keleti fele elveszett már a nagy török hadjárat előtt. Félegyházát, Bácsot egyenesen a töröknek adta át a despota.²

A helyzet reménytelen voltára jellemző Ferdinánd fokozott igyekevése a szultán kibékítésére: Herberstein Zsigmond küldetésének eredményét meg sem várva, újból közvetlenül a szultánhoz fordul levéllel jul. 15-én.³ Ezt a levelet egy futárnak Huszref boszniai bég segítségével kellett volna Konstantinápolyba vinnie, — ugyanezt a levelet jul. 23-i kelettel Hoberdanacz valóban eljuttatta a szultánhoz.⁴

Még a magyar határig sem jutott el ez a levél, már az összes iratokkal felszerelve utnak indította Ferdinánd békekérés végett a szultánhoz Jurisics Miklóst Linzből, *1529 július 29-én, amikor Szolimán már a Drávához közeledett.*

A Herberstein részére készült keltezetlen utasítás így szól: kísérelje meg mindenekelőtt Sidlowiecz megnyerését, mondja el neki, hogy a törökkel kedvező fegyverszünetet lehetne kötni, ha ő hajlandó volna a közvetítésre. Sidlowiecz útján nyerje meg Zsigmondot az embervér kimelésének. Mondja el, hogy Ferdinánd 3—9 évre hajlandó békét kötni, de vigyázzon, nehogy úgy tűnjék fel a dolog, mintha öfelsege (Ferdinánd) túlságosan keresné ezt a fegyverszünetet. Ha Zsigmond úgy gondolná, hogy a török által elfoglalt helyek és várak (locis et castris) visszaadásának követelése megghiusítja a fegyverszünetet, válaszolja Herberstein, hogy nincs ugyan erre fölhatalmazása, de azt hiszi, hogy a várakat mellőzni lehet. Ha Zsigmond ezt is kevésnek tartaná a török kielégítésére, akkor jelentse ki, hogy egyetlen vár visszaadása esetén, sőt anélkül is haj-

¹ Hung. XI./1. 104. 1529. IV. 23.

² G. I. 2. 58. 1529. I. 23.

³ Gévay I. 3. 22—25.

⁴ Gévay I./3. 25—29. u. a. Cal. IV. 1. 127—8. VII. 24-i kelettel.

landó Ferdinánd évi 40—100.000 aranyat fizetni. Ha jobb, vagy könnyebb föltételekkel lehet, kösse meg úgy a fegyverszünetet. Ha súlyosabb föltételeket ajánlanának, térjen vissza Ferdinándhoz.¹

Zsigmond kelletlenül kezdett az ügyhöz, kiadta a rendeletet Tomiczkynak, hogy szövegezen utasítást Herberstein kívánsága szerint, de előre figyelmezteti, hogy a Habsburgok hatalmáról szó se legyen benne, mert a törökök nevetni szoktak az effélén s fölingerülnek miatta, »quod, ut fama fert, experti sunt serenissimi regis Ferdinandi apud turcas anno superiori oratores«.²

Július 15-i (illetve 23-i) levelében Ferdinánd mentegőzik a szultán előtt, amiért az 1528 végén Hoberdanaczék útján küldött levélre (mely 1529 februárja óta volt kezében) eddig nem válaszolt: mostanig nem tudták lefordítani a török szöveget, most egy kiváltott fogollyal sikerült lefordíttatnia. Hoberdanaczék beszédéből Ferdinánd hadüzenetet értett, a szultán levele pedig békés hangú. A szultán fegyverkezéséről értesülve, Ferdinánd szintén fegyverkezni kezdett, amiről Szolimán bizonyára értesült kémeitől, — följánlja a kölesönös leszerelést, ha Szolimán most is békés hajlamú. Követet is küld, sőt ez már csak a menlevélre vár.

Július 15-én Huszreftől a futár támogatását kérve, azt is kérte Ferdinánd, *mondja meg titokban, békét akar-e Szolimán, vagy háborút!* 23-án Hoberdanaczot hatalmazza föl bármilyen költségre, csak a levelet célhoz juttassa. Hoberdanacz a levelet eljuttatta a szultánhoz, de semmit sem ért el vele — Jurisics követsége, amelyet Ferdinánd a szultán föltartóztatására akkor küldött, mikor ennek a célnak már csak erős hadsereg felelhetett volna meg —, még aug. 27-én is csak sürgette a menlevelet,³ de később sem kapta meg, tehát nem hogy a szultán elé, de még csak török területre sem jutott. Ha mégis részletesebben foglalkozunk

¹ Hung. 21. II. 126. 1532-höz kelet nélkül.

² Acta Tomic. XI. 221—223. 1529. jul. 24.

³ Gévay I./2. 39—41.

ezzel a kísérlettel, annak az az oka, hogy ez az első követtség, amelynek iratai legalább fogalmazványban fennmaradtak és eltekintve a Mihalevics-féle utasítástól (amely nem közvetlenül a szultánhoz menő követtség részére készült), ennek a követtségnek utasítása szolgált alapul a későbbiek részére is az első (1533-i) békekötésig.¹

Az utasítás fölhatalmazza Jurisics Miklóst, hogy a szultánnal tíz évre, vagy a lehetőség szerint hosszabb, de esetleg rövidebb időre is fegyverszünetet kössön, évdíjat is ajánlhat, ha elkerülhetetlen, az utasítás szavai szerint: »20.000 aranyat, ha ezzel meg nem elégszik, 30.000-re és ha még ez sem elég neki, 40.000-ig menjen és így végül abban az esetben, ha mindez az előbb mondott összeg kevés volna neki, 50.000-ig menjen (de csak fokozatosan és valami tárgyalás és várakozás után és jó meggondolás közbejöttével), 60.000-re és 80.000-re és végül 100.000 aranyig jusson el«. Ennek fejében kérje vissza az elfoglalt várakat, azonban megelégedhetik a meglevő állapot fenntartásával is. Pénzt ígérjen Ibrahimnak és a többi basáknak is, tuszokat is ígérhet viszonyosság alapján. Említse meg a Habsburg-testvérek hatalmát, a keresztyén államok közt kötendő békét, a fegyverszünetbe a keresztyén államokat is befoglalhatja, fenntartva részükre az elfogadás jogát. Az utasítás bevezetése foglalja a szultán »barátságos« levelével, amelyben a szultán a barátság feltételül azt szabja, hogy Ferdinánd béküljön ki Jánossal. Erre vonatkozik az utasítás utolsó pontja is, melynek értelmében János nem lehet a fegyverszünet akadály, mert vele külön tárgyal Ferdinánd.

Jurisics ezzel az utasítással nem jutott a szultán színe elé. Augusztus 27-én jelenti Metlingből (Krajnában) Cles Bernát trienti érseknek, hogy a kamengradi vicebasa útján elküldte a szultánnak szóló levelet — külön emberét tartja Kamengradban, hogy a menlevél érkeztek azonnal megindulhasson —, erre azonban hiába várt. Augusztus 28-án Linzből azt írhatta bátyjának Ferdinánd, hogy Budától a

¹ A követtség fölhatalmazását l. iratok IV., credentialisait Gévay I. 3. 30—31. 31—32.

török 8 mérföldnyire van és Bécs ostromára készül.¹ Ugyanaz nap kelt Linzben a »rövidre fogott buzdítás« (compendiosa adhortatio), melyet Krisztus híveihez intézett Ferdinánd avégből, hogy fogadják el és vásárolják az indulgentiát, amely által üdvösséget nyerhetnek és hogy adóznak Istentől nyert javaikból a kegyetlen török zsarnok támadása ellen.

Magyar szempontból kétségbeejtő lassúsággal gyülekezett a fölmentő sereg Bécs vidékére. Augusztus 28-án vonultak át Regensburgon az »igen szép csapatok«. Szeptember 8-án Szolimánnak hódolt Buda vára, 22-én Bécs alatt állott, október 14-én már vissza is fordult — és ugyanekkor még csak várni lehetett a bajor és szász segélycsapatok fölvonulását; a szép csehországi haderő gyülekezését Znaimban október 28-ára tüzték ki! Az 1529-i hadjárat emiatt mintája lett a hazánk birtoklásáért folytatott következő hadmeneteknek: pusztít az országban úgy a török, mint a német hadsereg, de egymásban kárt nem tesz.

A követésekkel szemben ekkor a török túlhatalom főnhéjazását tetőpontján látjuk: Ferdinánd kétségbeesett kapkodásával még azt sem éri el, hogy összeköttetésbe jusson követek útján a szultánnal.

¹ Gévay I. 3. 41—2.

IV.

Jurisics és Lamberg követjárása.

Szolimán Bécsét elfoglalni nem bírta, de ez nem az európai hatalmak hibájából történt.

Zsigmond lengyel király korrekt semlegességet tanúsított, még János zsoldosait sem engedte át országán, fenyegette is őt emiatt János is, Gritti is. Gritti hivatkozott arra, hogy ő a szultán előtt erélyesen támogatta Tanczin Szaniszlót, mert ez esküvel ígérte(!), hogy Jánost a lengyelek segítni fogják. János is, Gritti is fenyegetőzött, hogy a drága zsoldosok visszaküldését följelentik a szultánnál.¹ Viszont a következő évben Zsigmond ráír Ferdinánd kapitányaira, hogy a szepesieket ne háborgassák,² de a határvillongások sem térítik el semlegességétől. Szolimán levélre, melyben ez a törökök ellen szövetkező európai uralkodókról ír, neki és Ibrahimnak azt válaszolja Zsigmond, hogy ő ilyen szövetkezéstről csak a szultán leveléből értesült, s jobb szeretné, ha a keresztyén hatalmak kibékülnének a törökökkel.³

Károly békét kötött a pápával, ez a béke természetesen még csökönyösebbé tette a segélyadással szemben VIII. Henriket, aki most nyíltan kijelentette, hogy pénzt csak válópörének befejezése után adhat. A pápa Gattinara bíboros (Károly főkancellárja) közbenjárására megintette Lasky gneseni érseket, akit a consistoriumban azzal vádoltak, hogy pénzzel segítette unokaöccsét, Jeromost, törökországi útjára. Viszont a békeszerződés értelmében a pápa

¹ Tomiciansa XI. 275—276. Gritti tévesen írt Szaniszlót János helyett.

² U. o. XII. 58. 1530 febr. 27.

³ U. o. XII. 177—8, 277—8. 1530 jul. 9. és aug. 15—16.

családja érdekében Firenze ellen tervezett hadjárat annyira izgatta a zsákmányra és császári zsoldosokat, hogy Károly nagy bosszuságára az ő személyes kíséretéből is szökdöstek, mikor Ferdinándhoz indult, noha előre ki voltak fizetve.¹

Különben sem végződtek Károly ügyei Itáliában az 1529. év végéig. Októberben még Páviát ostromoltatta és a velenceiek elleni háború eszközein törte fejét,² amivel egyébként épen Ferdinánd kívánságát teljesítette. A török háborúban való részvétel tehát távol állott tőle, ürügynek természetesen jó volt arra, hogy ne ő menjen Rómába, hanem VII. Kelemen keresse fel őt Bolognában.

A birodalomból mégis jött segély, de későn s ezzel visszaszerezni az elveszett országot nem lehetett. Sőt ezek a csapatok később, mint Ferdinánd Salinasnak írta, föllázadva, »vért vagy pénzt« kiáltottak, Linzet ki akarták rabolni. Fizetésüket megkapták, jutalmul újabb hat havi zsoldot követeltek. A lázadást folytatták a Ferdinánd saját birtokairól toborzott csapatok. »Nem lehet miattuk üldözni a törököt«, lutheránusok és a legutóbbi parasztlázadás résztvevői, saját kapitányaik is izgatják őket. Ha Szolimán vagy János visszafordul, mindennek vége. A pfalzgraf két havi zsoldot ígért a birodalmi csapatoknak és a bécsi fogyasztás kifizetését, tehát sürgősen kérjen Salinas pénzsegélyt Károlytól.³

Csehországban is megingott a hűség Ferdinánd iránt. »Néhány főúr gonosz üzemeket kezdett ellenem a vajdával, kénytelen vagyok Prágába utazva országgyűlést tartani« az engedelmisség helyreállítása végett.⁴ Hogyne ingott volna meg a hűség olyan vidékeken, amelyeket nem fődözött Bécs városa a török veszélytől? A moldvai vajda indula-

¹ Calendar, IV. I. 484. Salinas jelentése Ferdinándhoz, Mantua 1530 márc. 28.

² Beigica, 1529 okt. 4. Károly Ferdinándhoz.

³ Calendar, IV. I. 315—7. Ferdinánd levele Salinashoz, 1529 okt. 28.

⁴ Gévay, I. 4. 68. Ferdinánd V. Károlyhoz, 1530 jan. 28. Budweis.

tosan írta Majlátnak: Ferdinánd »Magyarországnak nem királya, az ördöghöz futott«.¹

Nem szünetelt Ferenc intrikálása. Charrière azt állítja, hogy Ferenc most »csak« keresztyén uralkodókat igyekezett megnyerni, t. i. a német protestánsokat és VII. Kelemen s ebbeli szándékának komolyságát azzal is bizonyította, hogy a szultánhoz követet nem küldött Bécs ostroma után.² Ezzel szemben utalhatunk arra, hogy a törökhöz kitünő összeköttetése volt János útján, Jánoshoz pedig épen ebben az időben látogatott el a gyászos emlékü Frangepán János, aki 1525 decemberében a mohácsi hadjáratra buzdította volt Szolimánt Ferenc megbizásából.³

Sőt Rincon is, Ferenc bizalmasa keleti, különösen török ügyekben, éppen ekkor, 1530 január 10-én (francia időszámítás szerint 1529-ről keltezte) írja Montmorencynek, hogy Magyarországon elvégezte a rábizottakat,⁴ Ibrahim pedig Jurisicsék előtt Ferenc »újabb« leveléről beszélt.⁵

¹ Majlát válaszból, Hurmuzaki, II. 1, 70. 1529 dec. 19.

² Charrière, I. 170, 176.

³ „Bizonyos Frangepán, aki Franciaországban és Törökországban járt és közhiedelem szerint sok intrika lelke volt, legutóbb a vajdához utazott.“ Calendar, IV. 1. 333—335. 1519 nov. 28. Erről a Frangepánról Mai Rómából 1530 nov. 29-én jelenti a főcommendatornak: Frangepán egy Olasz- és Horvátországban elterjedt jó családhoz tartozik. Pávia ostromakor Ferentől 600 lovas toborzására kapott pénzt, de nem vezette oda őket, amint később mondta azért, mert hallotta, hogy Ferenc fogságba esett. A pápánál is volt, de Medici János ismerte, emiatt onnan távoznia kellett. Volt Törökországban, szövetséget szerzett Ferenc és a szultán közt, ebben segélyére volt Gritti Andrásnak egyik fia. A szultánnak azt mondta, hogy Ferenc két év mulva ad segélyt, nem csatlakozik a ker. uralkodókhoz, hanem a császár ellen támad. Frangepán most Jánoshoz ment, de amint mondják, ott nem tudta eladni magát, mert János udvarában is ismerik. Ezt a pápa a velencések és a törökök révén tudja. Calendar, IV. 1. 827—828. — Ami Frangepán János hitelvesztését illeti, a forrás elég gyanus, (velencések és törökök) ha t. i. az állítást császáriakkal akarták elhíttetni. Az első „csalás“ épen Ferencsel szemben történvén, feltűnő, hogy Ferenc ezután Frangepánt ismételtelen használta a szultánnal folytatott tárgyalásokban.

⁴ Charrière, I. 171.

⁵ Jurisics és Lamberg végső jelentése.

Ezeket az üzemeket a nyugati hatalmak csak titokban folytathatták, mert a Szolimán által elért eredmények csak Magyarországra szorítkoztak, sőt János gyámoltalansága folytán még ezeket is megnyirbálhatta Ferdinánd. Csak Budavár védelme mutatja, hogy Ferdinánd tüzésége nem volt olyan fölényben a török fölött, mint azt más esetekből következtetni szokás. Az 1529-i hadjárat nyugati szempontból Ferdinánd ellentámadása nélkül is vereség a szultánra nézve: Bécsét elfoglalni nem bírta és a német nemzet egysége impozánsan nyilatkozott meg vele szemben. Meg is szünt a nyugati államok ellenzéke a császárral szemben, — legalább külsőleg: Velence békét kötött, Ferenc király pedig 1530 márciusában megfizette fiai váltságdíját.

A török szövetségeseivel való békülés arra valloft, hogy a császár erejét a birodalom belső ügyeinek, nevezetesen a reformáció kérdésének akarja szentelni. Ennek a politikának megfelel a török béke ajánlása. Eddig is ajánlotta Károly Ferdinándnak, hogy ne kockáztasson (ne hasardez) nagy háborút a törökkel, de a végleges békét elenezte, most (1530 január 11.) ezt írta öccsének: »Az a kevés hatalom vagy akarat, amivel segítik a többi fejedelmek Önt különösen amiatt, hogy testvérek vagyunk, mutatja, hogy segélyükre számítani nem lehet. Saját erőnket nem tartom elégnek a törökkel szemben, ha Ön el nem fogadja a fegyverszünetet. Ha Ön fegyverszünetet köt, mind azt fogja mondani, aki segélyt nem adott, hogy ő csodákat művelt volna, mégis a békekötést ajánlom. Mondhatják, hogy a török inkább szükségből vonult vissza, mint a segélytől félve, három évig, szokása szerint, úgy sem jön, tehát minek a békekérés, amely csak elárulja a töröknek, hogy szükségünk van békére, — lehet, hogy épen emiatt fog visszafordulni, lehet, hogy ha erről az oldalról fölszabadul, másutt fog támadni, ez pedig csak engem érhet, mégis azt mondom, hogy Ön biztosítsa önmagát. De ne kérje Ön a békét, nehogy a török megtudja, hogy Önnek kell, hanem titokban írjon, hogy csak most tudta lefordítani a levelét és kérdezze meg, most is ez-e az akarata és tudassa Ön, hogy ha a szultán semmit sem kíván a ke-

resztyénség kárára, akkor Ön az ő barátságát kívánja.¹

Ferdinánd erre január 28-án felelt: »Ha az Ön szolgálatában és az Ön támogatása érdekében el kellene mindazt veszítnem, amit Isten nekem adott, legyen meggyőződve, hogy megtenném és remélem, Ön sem hagyna el engem. Ne féljen attól, hogy az én békülésem miatt Önre hárulna a teher, mert nem békülnék az Ön rovására, most még követet sem küldhettem, mert nincs menlevél. Mikor a törökhöz küldtem (az 1529 nyári követjárás terveket gondolja), akkor Ön még Spanyolországban volt, nem volt meg a francia béke sem, most mellékelem a törökhöz szóló levelet. Remélem én is, hogy a török nem jön személyesen, de 40—50.000 embere nyargal Magyarországra, vagy ha az egészen elvész, az örökös tartományokra, amelyeknek határa 80 nagy mérföld a török felé... Csak ne kívánja a török valami módon, hogy őt valamely keresztyén uralkodó ellen segítsem. Mit tegyek ebben az esetben? — a török eddig senkivel sem kötött fegyverszünetet e föltétel nélkül, így tett a lengyel királlyal is.«²

Ferdinándnak ez a levele mintája lehetne azoknak a panaszoknak, amelyekkel másfélszázadon át a magyarok zaklatták a bécsi udvart. Ha nincs is nagy háború, a török mégis dúl és fosztogat, ha Magyarország elvész, a nyugati országok jönnek sorra. Ferdinánd még valótlanságot is kever előadásába Károly megnyerése végett: ő jól tudhatta, hogy segítséget a szultánnak sem Velence, sem Zsigmond lengyel király nem ígért.

Ferdinánd január 28-i levele után Károly nézete megváltozott a török békeügyben. Április 3-án azt írja öcsésének, hogy a törökhöz már késő békekövetet küldeni³ — s a Lamberg és Jurisics követségére vonatkozó iratok kelte azt mutatja, hogy Ferdinánd nem is próbálkozott ezzel Károlynak Innsbruckba érkezése előtt. Ide a császár jó három hónap mulva, május 4-én jött meg, egy teljes hónap mulva

¹ Lanz, I. 360—373.

² Gévay I/4. 60—66. Mon. Hung. Hist. I. 76.

³ Lanz, I. 429.

indult a birodalmi gyűlésbe, Augsburgba, ahol november 23-ig maradt, vele volt Ferdinánd, Anna, Mária és a lüttichi biboros. Az iratok: támogatást kérő levél Ibrahimhoz, megbízólevél (mandátum) Jurisics Miklós és Lamberg József részére, az utasítás szintén az ő nevükre 1530 május 27-én keltek. Menlevélért azonban valószínűleg jóval korábban iratott Ferdinánd, Jurisicsék ennek sürgetését is kérték Ferdinándtól, még pedig »linzi keltezéssel, nehogy az augsburgi kelet a birodalmi gyűlést a töröknek elárulja.«¹ Nincs kizárva, hogy ez a sürgetés az 1529 júliusi menlevélkérésre vonatkozik, hiszen Hoberdanaczkék is az előző évben tervezett követség részére készült menlevéllel utaztak.

Sürgető levelet nem ismerünk, csak azt látjuk, hogy az utasítás keltétől három és fél hónap telik el (ennyi kellett, de elég is lehetett egy konstantinápolyi levélváltásra), amíg a követek átlépi a boszniai határt. Október 17-én értek Konstantinápolyba, de az ő fogadásukkal Ibrahim nem sietett annyira, mint a Hoberdanaczkékéval, csak október 25-én fogadta őket.

A kihallgatáson nehézséget okozott a nyelvkérdés. Lamberg németül kezdett beszélni, ezt a követség tolmácsa, Curipesic Benedek latinra fordította. Latinul Ibrahim tolmácsa nem értett, a követek még azt sem tudták megmagyarázni, hogy ez miféle nyelv, végre török részről kérdezték, talán ez az a nyelv, »amelyen a tudományokat (Kunst, az »artes« fordítása) tanulják és a könyveket írják«. Utoljára egy szerb tolmács segített, aki Jurisics horvát beszédét úgy ahogy le tudta fordítani törökre.

A nagyvezér hiuságának hízelt volna, ha a követek V. Károlyt képviselték volna, de Jurisicsék még azt is tagadták, hogy Károlynak az utasítás megállapításában része lett volna. Ők már megkapták az utasítást (abgefertigt), mikor a császár Ferdinándhoz érkezett, még azt sem tudják, vajjon a császárnak van-e tudomása az ő utjukról, — pedig, amint láttuk, valójában a császár az utasítás kelte

² Gévay I. 4. 71. kelet nélküli levelük Cleshez.

(május 27) előtt jó három héttel (május 4) érkezett öccséhez Innsbruckba.

Szintén a hiúság, helyesebben a diplomáciai illetlan körébe tartozik az, hogy Jurisicsék nehezen jutnak kihallgatáshoz és azon kell aggódniok, hogy szégyenszemre nem is bocsátják őket a szultán elé. Ibrahimtól nekik is tünniök kellett, hogy a magyar és cseh királyt állandóan »Ferdinánd«-nak, a német-római császárt pedig »spanyol király«-nak nevezi, mindkettőt becsmérli: Ferdinánd orvgyilkosságra bérelte Hoberdanaczt, csalárdul támad olyankor, mikor békekérő követei járnak a szultánnál, — Károlynak a pápa valami sipkát tett a fejére, de nem is a kezével, csak a lábával s Károly azt hiszi, hogy ettől császár lett. A megvető hang nevezetes követeléseket árult el. Jurisicsék békeajánlatára Ibrahim azzal felel: hagyja el Ferdinánd teljesen Magyarországot, a császár pedig távozzék a német birodalomból.¹ A követek két ízben írásban is előterjesztették Ferdinánd kívánságát: adjon a szultán neki szabad kezet Magyarországon — nagyobb pénzüsszeget, vagy tekintélyes évdíjat ígértek ennek fejében —, de Ibrahim eltiltotta őket attól, hogy a szultán előtt Ferdinánd örökösödési jogáról beszéljenek. Magyarországot a szultán két ízben is meghódította, szolgájának, Jánosnak adta, — ezt felelte Ibrahim, aki a pénzigéreteket visszautasította.² A követek másik kérésére kijelenti, hogy Magyarország kérése hadüzenet, amire Jurisicsék melankóliával mondhaták: »Nekünk nincs hatalmunkban a királyságból bármit is elalkudni (vertaidigen) és fáj a szívünknek, hogy békét nem köthetünk, mert Istennel bizonyíthatjuk, hogy magunkra nézve semmi kívánatosabbat, kedvesebbet tenni nem akartunk, de látjuk, hogy Isten, a Mindenható, Magyarországból egy keresztény és török temetőt akar csinálni, — ezt Istenre kell bízunk.«³

Ibrahim eddig is kijelentette, hogy ő Jurisicsékat bán-

¹ Jurisics és Lamber jelentése, Gévaynál I. 4. 25—49. Iratok 9. sz. 14.

² Iratok 9. sz. 9.

³ Iratok 9. sz. 22.

tani nem akarja, őket Hoberdanaczéknál többre tartja, becsületes férfiakként tekint, majd Hoberdanacz ellen intézett újabb kifakadás után azt mondta, hogy ha akkor Jurisicsék jöttek volna, ők elértek volna valamit. Ibrahimnak ezt a nyilatkozatát nagyon gyöngíti az a védelem, melyben Jurisics részesíti Hoberdanacz személyét: Hoberdanacz becsületes ember, nem hihető, hogy olyasmit mondott volna, ami nem volt utasításában.

A követek hiába hivatkoztak Ibrahim előtt arra, hogy Magyarország elfoglalását nem tünnék az európai hatalmak, Ibrahim ezzel szemben dicsekedhetett Ferenc barátságával, aki újabban is levelet küldött és ajándékul egyik páncélját (laibharnasch) küldte a szultánnak. Kétkelkedett a pápa békülésének őszinteségében is. Végső válasza az volt: a szultán hajlandó a békére, de Magyarországot nem adja.¹

Erről a tárgyalásról Ferdinánd a részletes jelentést Linzben, 1531 február 23-án kapta meg, mert a konstantinápolyi bucsukihallgatás november 15-én volt ugyan és a szultán és Ibrahim válaszlevelei november 17-éről keltek, de a követeket Ferdinándnak Buda ellen intézett hadjárata miatt csak december 20-án engedték el Konstantinápolyból. A szultán levele² most, változatosság kedvéért harciasabb volt, mint a követeknek adott válasz: Magyarországot nem Jánostól, hanem a szultántól kell kérni, ő Bécs alól csak a tél miatt jött el, de vidékét elpusztította, ennél fogva illő, hogy ne csak Magyarország, hanem Németország is övé legyen, »ha ilyen nagy császár valamely földet taposott, igazságos, hogy az az övé legyen«, »mert igazságos férfiú vagyok és nem tudom elviselni az igazságtalanságot«.

¹ Iratok 9. sz. 3.

² Gévay, I. 4. 89—92. az eredeti török szöveget kiadta Franz Babinger: Die älteste türkische Urkunde etc.

V.

A Habsburgok ellenségeinek békeellenes akciója.

Ferdinándot lehangolta a szultán elutasító válasza. »Egész Magyarországról le kéne mondanom, ilyen régi, nagy királyságról« — írja Károlynak.¹ Pénzre van szükség, a birodalmi segély, ha biztos is, későre érkezik, amint szokott (ya que sia cierto, sera tardio como suele). »Aztán amíg mi a török ellen volnánk, a lutheránusok elfoglalnák Würtemberget. Sok éven át egyedül állottam ellen a töröknek, váraim nem elég erősek, — de ez az ügy nemcsak az enyém, hanem Felségedé és az egész kereszténységé is.« »Legyen meggyőződve (tenga por cierto) Felséged, írja március 27-én² és mindenki, aki ebben hibásnak tartana engem, hogy senki sincs, aki jobban kívánná a megegyezést nálam és hogy én dolgoztam azon és dolgozni fogok minden erőmből. Most új követet küldök Lengyelországba, hogy ezen az úton erélyesebben tárgyalhassak, de békét remélnünk nem lehet, ezért készülnünk kell a török ellen. Lasky útján három havi fegyverszünetet kötöttem a vajdával, két várat a lengyel királyra és a szász választóra bíztam. Lasky a szultánhoz ment, hogy ezt a fegyvernagyvást egy évre, vagy hosszabb időre megszerezze, ha csak nem csellel jár (sino anda con engano) — ezt minden vágyammal remélem —, de félni lehet, hogy nem tudja visszatartani a szultánt, mert már nagyon felkészült, különben is igen világosan és határozottan tagadta meg követeimmel szemben a megegyezést és barátságot, ha nem adjuk neki egész Magyarországot.«

¹ Gévy I. 4. 97—105. 1530. III. 17.

² Lanz I. 424—9.

Laskyval szemben jó volt óvatosnak lenni. Ő az előző évben is terjesztette a hirt, hogy ő már kijárta a szultánnal a fegyverszünetet, de a szultán azt hitte, hogy Ferdinánd ebben a dologban valami csellel él, mert sereggel ostromoltatta Budát ugyanakkor, mikor fegyverszünet és békekötés végett követeket küldött Konstantinápolyba és másokat ugyancsak evégből Posenbe küldött.¹ Lasky állításával ellentétben, úgy látszik, ezekről Konstantinápolyba csak a békeajánlat végleges elutasítása után érkezett hír: az ilyen gyanúsításokat Ferdinánddal szemben Ferdinánd követei előtt épen nem szokták eltitkolni, hanem más szidalmakkal megtoldva vágják a követek szemébe, — Jurisicsek jelentéséből azonban az olvasható ki, hogy ők megkapták a kedvezőtlen választ, mielőtt Buda ostromának híre érkezett volna.

Most Ferdinánd követeinek titkos felszólítására úgy tett Lasky, mintha kész lett volna V. Károly szolgálatába lépni, nem Ferdinándéba, nehogy Jánossal szakítania kelljen emiatt.² Ez a praktikája sokáig huzódott, sok szóbeszédre adott alkalmat, 1532 nyarán Londonban a francia párt azt a hirt terjesztette, hogy Ferenc és János titkainak elárulása miatt Szolimán kivégeztette Laskyt, — maga a francia követ dicsérte a kalandort: kitünő ember volt és jó keresztény. Laskyt ekkor még csak abban a formában érte el a végzet, hogy Károlyék rájöttek ajánlkozásában a ravaszságra. Még 1531 elején ő arra vállalkozott, hogy a János és Ferdinánd közt létrejött fegyverszünetet Konstantinápolyban megerősíteti és kieszközli annak egy évvel, vagy többel való meghosszabbítását. Igérte, hogy a szultántól menlevelet szerez Ferdinánd követei részére. El is ment Roggendorf megbízottjával, Kyros (Quiros, Chyros) Ferdinánd nevű kapitánnyal, aki »látta, milyen derekasan működtem Konstantinápolyban a fegyverszünet érdekében« — írja Lasky Felsnek abban a levélben, amelyben panaszol Bebek, Serédi, Török Bálint és más magyar urak ellen —,

¹ Hung. 17. II. 12—13. Dantiscus — V. Károlyhoz. 1531 febr. 18.

² Hung. 16. II. 103. Herberstein — Ferdinándhoz 1530 nov. 9—10.

kapott is levelet a szultántól és Ibrahimtól Zsigmond, Ferdinánd és Roggendorf részére, hozott levelet Grittitől is.¹

Gritti már januárban parancsoló hangon tudatta Zsigmonddal, hogy a szultán kiismerte Ferdinánd »subterfugiuit«², követségét fogva tartja; ha márciusig Zsigmond meg nem üzeni Konstantinápolyba, hogy a fegyverszünet értelmében az egy évi fegyvernyugvás zálogául átvette a várakat, akkor a szultán megindul Bécs és Nápoly ellen. Lasky szokására emlékeztetően »hajlandó«³ volt ő is »személyesen«⁴ Zsigmondhoz menni.² Márciusi levelében értesítette Roggendorft, hogy nagynehezen sikerült neki Laskyval együtt elérnie az egy évi fegyverszünetet, kéri Roggendorft, beszélje rá Ferdinándot, hogy becsülje többre a közjót a saját előnyénél.

Hasonló nagyhangú az Ibrahim levele Roggendorfhoz: a lengyel király, aki szövetségese a szultánnak (»barátja barátainak és ellensége ellenségeinek«⁵) közvetítette azt a kérést, hogy János békét adhasson. János hajlandó erre és emiatt a készen álló török seregek elrendel-tük, hogy maradjon helyén.

Ferdinánd erről az ügyről április 19-én értesítette bátyját, egyúttal megírta, hogy Roggendorf jelentése szerint Lasky elégedetlen a vajdával és őt el akarja hagyni, hogy Károlynak szolgálhasson, — erről tárgyalt Roggendorffal még a konstantinápolyi ügy előtt, esküt is tett reá és menlevelet kér. Menlevelet állított ki részére Ferdinánd is, a császár is.³ 1531 szeptemberében Ferdinánd újabb

¹ Acta Tomić. XIII. 101. 1531. IV. 19., Lanz I. 439—441. Ibrahim levele Roggendorfhoz Hung. 17. III. 9—10., Grittié u. o. 24. 1531. III. 7.

² Tomić. XIII. 18—21. 1531. I. 7., Gritti üzenete Zsigmondhoz.

³ Lanz I. 438. és Calendar IV. 2. 126. Ez utóbbi kiadványban tudvalevően az eredeti szövegek helyett angol fordításuk vagy kivonatuk van közölve, ami többször félreértésre vezet. Ebben a levélben pl. a spanyol eredetit úgy értette az angol fordító, mintha Roggendorf Konstantinápolyból jött volna Ferdinándhoz jelentést tenni és oda készült volna vissza, (will start again for Constantinople, before he [Roggendorf] left Constantinople), pedig Roggendorf Esztergomban tárgyalt Laskyval. Menlevelekre vonatkozólag I. Hung. 17. IV. 56. és 17. V. 54. április 27. illetve május 16. és Mon. H. H. okmt. I. 91.

menlevelet küldött alsóausztriai kormányához Lasky részére Stuttgartból azzal az utasítással, hogy ezt adják át neki akkor is, ha ígérete ellenére nem hozott volna menlevelet a szultántól Ferdinánd követi részére.¹

Ferdinánd nem bízott Laskyban, nem is akart vele közvetlenül tárgyalni, néhány tanácsosát bizta meg ezzel. Laskynak azonban még Ferdinánd sem volt elég nagy, ő közvetlenül Károlyval akart tárgyalni. Az év végén Innsbruckban fenyegetőzött a török ellen,² de Károly értesülése szerint semmi fontos mondanivalója nem volt, ellenben a német fejedelmekkel kezdett titkos tárgyalásokat.³ Ferdinánd 1531 november 19-ről jelenti bátyjának: Lasky mindenáron Felségedhez akar menni, mert *másnak nem mondhatja el titkait*, útlevelet kér a pápához, a francia és angol királyhoz, de nincs neki mondanivalója, csak titkainkat akarja kilesni és leveleit akarja elvinni a nevezett királyokhoz.⁴ Panaszolt is aztán a császárhoz írott levelében Lasky, hogy másfél hónapig hiába várt a Károly válaszára, emiatt — mivel fontos ügyei jöttek közbe — Innsbruckból kénytelen elutazni.⁵

Laskynak ez a megbízhatlansága elsősorban Ferdinánd szempontjából értendő és hihető, hogy Lasky csak Ferdinándot akarta kijátszani János és a császár közelebb-hozásával. Mert ha Ferdinánd nem bízott a Jánossal folyó tárgyalásokban, viszont János is tudott panaszolni ellene, és vádjait sikerült néha az európai közvéleményben jól elhelyeznie. Ha Ferdinánd azt a vádat emelte, hogy János a mohácsi vész alkalmával késlekedett, vagy inkább vonakodott,⁶ János viszont azzal vádolta Ferdinándot, hogy Jajca várát a töröknek engedte,⁷ a fekete emberről szóló

¹ Hung. 18. IV. 64—5.

² Hung. 17. IV. 66—67.

³ Sanuto LV. 525. 1531. I. 29.

⁴ M. H. H. I. 108—112.

⁵ Lanz, Corresp. I. 648.

⁶ Tardavit ut recusavit potius Hung. 3. II. 72.

⁷ Pray Epist. proc. I. 332.

hírek még a császári udvarban is borzalmat keltettek.¹

A közvélemény megdolgozásában mégis elmaradnak az ő eszközei Ferdinándéi mögött: Ferdinánd nemcsak János ellen folytatott harcairól adott ki Neue Zeitungokat, beharangozta volt ő a Hoberdanacz követségét is.² Latin nyomtatványban terjesztették az 1529-i hadjárat alkalmával Ferdinánd felszólítását az indulgentia vásárlásáról.³ És amint V. Károly megküldte Ferdinándnak a Ferencsel való párbaj-ügy iratait, hogy azokat Ferdinánd kinyomassa, hadd tudja meg mindenki,⁴ úgy Salinas is ajánlotta Ferdinándnak, hogy Ferenc király gyalázkodó röpiratíróinak ellensúlyozására tanult embereket fogadjon, akik latin és német röpiratokban ismertetnék Ferenc szerződészegéseit.⁵

Jánosnál nem látjuk a könyvnyomtatásnak ezt a kihasználását, de a fejedelmi udvarokat ő is gondosan ellátta hírekkel. A pápának panaszolta, hogy Ferdinánd elpusztította a határokat, uralmi vágya veszélyt hoz a kereszténységre,⁶ követe útján 1532 február 22-én előadatta Rómában, hogy a török küszöbön álló hadjárata nem az ő hibájából történik, hanem annak következménye, hogy Ferdinánd nem fogadta el a pápa biróságát. Hiszen a szultán levélben ígérte Jánosnak, hogy segíti őt, megerősítve összes békeígéreteit és jelezve, hogy János barátai neki

¹ Cal. III. 2. 334–5. lehetséges, hogy ez a hír épen Ferdinánd révén jutott oda.

² Neue Zeitung v. kaiser Mt. und v. König v. Frankreich, auch von vil andern Fürsten stb. 1528. Ebben nem csak arról van szó, hogy Ferdinánd követséget küldött a szultánhoz „was sie werden ausrichten, wissen wir noch nit, Got fügs zum besten“, hanem arról is, hogy János küldött követeket a szultánhoz: 26 urat, ezeknek a szultán szemére vetette, hogy János elárulta Lajost, hogy király lehessen, azután huszonötöt kivégeztetett közülük, csak egyet engedett vissza Jánoshoz levéllel, melyben ezt megírta. Neue Zeitung von Graf Hans weyda ausz Ungern 1528. egyben az előzővel.

³ Sermi Ungariae ac Bohemiae regis ad Chr. fideles compendiosa adhortatio. 1528. Linz, aug. 28.

⁴ Beig. 1528 júl. 20. Monson.

⁵ Cal. III. 2. 97–101. 1527. III. 11.

⁶ Charr. I. 183–4. Brassó 1531 okt.

szintén barátai lesznek. A pápa beszélt az ügyről a császári követtel és a biborosokkal és azt válaszolta: küldjön János követeket a regensburgi birodalmi gyűlésre, ha ott az alkudozás nem visz eredményre, kérje meg a császárt és Ferdinándot, hogy bizzák az elintézését ösztentségére, ha vonakodnak, hirdesse (remonstrer), hogy tőlük származik a hiba és a veszély és nem Jánostól. A pápa ezt a választ írásban adta a francia követnek, hogy megküldhesse a keresztény fejedelmekhez, János barátaihoz és szövetségeseihez.¹

Előadta a pápának a követ (Verancsics), hogy a szultán megígérte Belgrád és Jajca kivételével az egész ország visszaadását, ha Ferdinánd lemond Magyarországról. Dal Borgo aztán csalásnak minősítette a pápa előtt ezt az ígéretet: ha Belgrád és Jajca a töröké marad, a többi bár mikor elfoglalhatja Jánostól, mert Magyarországot csak Ferdinánd bírja megvédeni.²

Természetesen János követei a pápán kívül jártak Ferencnél, VIII. Henriknél, sőt a császárnál is, s pl. 1531 decemberében azt az üzenetet vitték szét, hogy ha Ferdinánd nem adja vissza az egész országot Jánosnak, ez a törököt fogja segélyül hívni, nem törődve a bolognai kiátkozással.³

Szintén a török háboru miatt való felelősséget igyekezett Ferdinánd és Károly nyakába varrni János a lengyel királyhoz szóló egyik levelében:⁴ az a felelős a török háborúért, aki Lajost háboruba lovalta, aztán nem adott neki segélyt. 1531 végén azt írja, hogy a török visszaadott néhány várat és népes várost a Szerémségben, lerontatott egy erődöt, melyet a boszniai szancsák Ferdinánd ellen építtetett. Csak Ferdinánd emberei ne ingereljék a szultánt: ők kecskét, marhát rabolnak, — a török erre bosszúból

¹ Charr. I. 194., a császári követ d'Osma biboros vonatkozó jelentése február 29-ről Cal. IV. 2. 403.

² Századok 1902. 896–7.

³ Charr. I. 183–4.

⁴ Óváry II. 49. 1532. V. 20.

embereket hajt el, »a szívünket tépi, mikor ilyeneket halunk«. ¹

János igyekezett a német rendek közt is pártot szerezni, hogy ezek beszéljék le Ferdinándot Magyarország követeléséről, különben a szultán támadni fog. ² Állandóan folyt a levelezés Ferdinánd magyar hűveivel, pl. 1532. január 2-án Lasky írja Thurzó Eleknek: a szultán lengyel közvetítéssel akar békét szerezni és a két vetélytárs közül annak akarja adni Magyarországot, amelyik alkalmasabb, ez pedig János.

Legveszélyesebb volt Ferdinándra a közte és bátyja közt egyre szembetűnőbb szakadás miatt Jánosnak a császárral való összeköttetése. 1530 március 13-án ír János Budáról a császárnak: igyekezzék Ferdinándot meggyőzni arról, hogy Magyarország Jánosé, őt tehát Ferdinánd ne zaklassa, hiszen ő minden békére hajlandó, ³ majd írja, hogy Lasky kivitte a szultánnál, hogy ha Ferdinánd kibékül Jánossal, akkor a szultán is kibékül vele. ⁴

János diplomáciájának szótára csaknem pontosan meggyezik Ferencével, de Ferenc a török háború földidézésének vádját nem Ferdinánd, hanem Károly ellen emeli. Mig János nyíltan elismeri, hogy neki a szultán szövetségese, Ferenc a maga részéről egyszer fölháborodva tiltakozik a gyanúsítás ellen, máskor azt hieszteli, hogy ő vissza akarja tartani a törököt a kereszténység elleni támadástól. Ő elégtelen olvashatta velencei követének azt a levelét, melyben az »nyíltan ír, nem titkos jelekkel«, hadd tudja meg, aki akarja, hogy Rincon Konstantinápolyba indul Ragusán át, a szultán *visszatartása* végett: békét akar szerezni János és Ferdinánd közt, — »ezt a célt nyíltan meg lehet írni«. ⁵

Rinconról csakugyan föltételezhetjük, hogy ekkor, ha nem is visszatartani, de útjából, t. i. Bécs megtámadásától

¹ Videntur nobis viscera distrahi, quum tale quid audimus. Tomic. XIII. 323—4.

² Pl. Hung. 15. II. 15—16. 1530 jún. 11.

³ Hung. 14. III. 79.

⁴ Tomic. XII. 185—6. 1530-ból.

⁵ Charr. I. 198. Baif — az auxerre-i püspökhöz, 1532. IV. 13.

eltéríteni akarta a szultánt, mert amint Velencében tudták: a császár csak azért terjeszti a török támadás hírét, hogy pénzt szerezzen. Francia szempontból legjobb volna, ha semmi sem történnék, mert »a török nem tehet nagyobb jót a császárral, mintha Magyarország felől támad s így a német birodalmat a császár engedelmességébe szorítja«.

Ha a török nálunk támad, akkor Ferencnek semmi ürügye sincs török adó szedésére, sem pedig arra, hogy Itáliába csapatokat küldjön. Ezért belső nevetéssel fogadhatta az auxerre-i püspök jelentését Rómából: gunyolódom azokkal — írja a püspök —, akik azt beszélnek, hogy Felsőged a török szövetségese. Ezt itt minden két hétben elmondják, hogy pénzt és élelmiszereket csaljanak ki a városoktól, de annyira nem gondolnak a törökkel, hogy egyetlen aranyat sem költöttek a hajóraj javítására. ¹ Ferenc dicséretileg válaszol a püspök-követnek: örülök az Ön éles eszének, de azért részemre csak intézze el a török adó ügyét, mert a török mégis támadni fog. ²

Ferenc azt az elméletet terjesztette, hogy a szultán a tengeren át fog támadni Olaszország ellen és Barbarossa hajóhada veszélyeztetni fogja a francia partokat is. ³ Emiatt Ferenc »kénytelen« saját hajóhadát erősíteni és a francia partok »védelmére« otthontartani, Itália »védelmére« pedig hajlandó volna nagyobb haderőt küldeni. Viszont a császár tőle pénzt kért, — erre készen volt Ferencnél a válasz: ő alig bírja megfizetni gyermekeinek váltságdíját, pénzt nem adhat. ⁴ Félév múlva ugyanazt hangoztatja: 1,200.000 écut fizettem Károlynak, még 800.000-nyi az adósságom, nincs keresztény uralkodó, aki ennyit adna a török ellen, mégis, ha a török nagy erővel támad, sereget adok, sőt személyesen fogok segíteni. ⁵

Katonai segílyt is elfogadott volna Károly Ferencről, de úgy, hogy a sereg Károly parancsnoksága alatt álljon

¹ Charr. I. 202—3. 1532. V. 13.

² U. o. 203. május 26.

³ U. o. 190—192. 1532 február 2.

⁴ Cal. IV. 1. 794. 1530. XI. 8.

⁵ Weiss: Pap. d'État du card. Granvella I. 532. 1531. IV. végén.

és ne Itáliába menjen, mert »ottan elég szárazföldi sereget központosított a császár«, az olasz államok gyanakodnának, hogy csak zavart csinálni megy a francia sereg oda, tehát csak hajókat küldjön Ferenc. Ferenc a nála szokásos hevességgel kelt ki több ízben a pénzküldés terve ellen. Tölem pénzt kérnek, mikor tudják, hogy minden háborúban személyesen veszek részt! Én maradjak itthon, mikor más harcol? Óseim is harcoltak a pogányok ellen, ezért kapták a »legkeresztyénibb« címet. Szívesen megyek a pápa védelmére Itáliába, de a török ellen másnak személyes viselkedései miatt (értsd Ferdinánd hódító törekvéseit János-sal szemben) és épen azok érdekében, akik a török hívásának okai (ez persze a császár és Ferdinánd), — csak menjen az, aki zsebrevágta az én váltságdíjamat! Félnék a töröktől és Lombardiában és másutt tétlenül tartják a katonaságot. Ha annyira félti a császár Németországot, hogy ennek védelmére az egész kereszténységet meg akarja adóztatni, adja vissza az én váltságomat, engedje el a hátralevő részt és én megvédem egész Európát saját költségemen négy éven át. Ha egy követ azt meri állítani, hogy én hívtam be a törököt, azt válaszolom: hazudik a torkából! Kérni kell a pápától ugyanazt az engedményt Franciaország részére, amelyet megkaptak más királyok is. Ha Itáliában nem volna szükség francia segílyre, Ferenc Provenceba megy a seregéhez, hogy ottan védje birodalmát.¹

A török-adó ügye nagyon szíven feküdt Ferencnek és mivel VII. Kelemen huzódózott az engedélyezéstől, Ferenc sürgette az auxerre-i püspököt, kettőzve meg buzgalmát: a pápa hiába mondja, hogy nem jön a török, hiszen ösztentsége is fegyverkezik. »Nekem szükségem van a pénzre, hogy olyan segílyt adjak, amilyent a kereszténység elvár.«

Természetesen gyanus volt az ő magatartása a császárpártiak előtt. Igazi célját sejteti VII. Kelemen közvetítő terve: legyen Milánó Ferenc második fiáé a Velencétől elvett földekkel együtt, kapja Sziciliát Károlynak má-

¹ U. o. 505. 601. Lanz I. 676. 1532 május. Charr. I. 184—90. 1532 jan. 15.

sodik fia (ha t. i. lesz), a Johannitáké legyen Velence, — pár év múlva induljanak együtt a török ellen, azután elintézhetik Luther hiveinek ügyét.

Ez a megoldás kedvezett volna a pápának: a két nagyhatalom csak secundogeniturák által lett volna érdekelve a félszigeten; de elfogadott volna a pápa önmagára kedvezőtlenebb megoldást is: júliusban arra akarja bírni a Habsburg-testvéreket és Velencét, hogy a török elleni szövetség érdekében engedjék át Milanót Ferencnek.

Ferdinánd teljesen tisztában volt azzal, hogy ránézve Ferenc tervei mit jelentenek, Máriával szemben nem is titkolta, hogy a »legkeresztyénibb király és a keresztyén hit védője inkább a keresztyénség megrontói (destruiseurs de la chrétienté), az ő közvetett üzelmeik hozzák a törököt«.

Lestek is Ferdinánd birtokain Ferenc bizalmasára, Rinconra! 1531 közepén Ferdinánd Herbersteint bizza meg ezzel: »Ismered Rinconnak a kereszténység kárára irányuló mesterkedéseit, meg kell előzni, hogy az ő fertőző anyaga megint szét ne terjedjen, hanem, ha lehet, kipusztuljon (tollatur et supprimatur), ezért rád bizzuk, hogy annak az embernek útján, akit előzőleg erre használtál (per medium eius hominis, quo prius in hoc uti solebas), vagy ha az nem volna meg, más alkalmasnak és megbízhatónak segílyével és eszednek minden erejével és törekvésével (nervos et conatus) oda törekedjél, hogy azt az embert, amilyen jól csak tudod, elfogjad«.¹ Rincon elfogatását tanácsolja ugyancsak ekkoriban Ferdinándnak Mai Rómából.²

VIII. Henrik is helyeselte volna, hogy Ferdinánd békét kössön a törökkel, de abban a föltevésben, hogy a szultán tovább folytatja a harcot Károly és a pápa ellen.³

Ferenc 1532 májusban a bajor, szász hercegekkel és több más német fejedelemmel szövetekezett, akik Ferencnek azt is megengedték, hogy birtokaikon zsoldosokat fogadjon. Egyes német fejedelmek közvetlenül a szultánhoz for-

¹ Hung. 18. I. 80. 1531. VI. 21.

² Cal. IV. 2.

³ Cal. IV. 2. 72. 100. 170.

dultak: 1532 februárjában kelt londoni hír szerint a szász herceg titkon egy előkelő urat küldött Konstantinápolyba.¹

A fejedelmek pártoskodásából érthető, hogy a török segély-ügyben tartott birodalmi gyűléseken, bár eredménytelen, de nyílt izgatás folyhatott külföldi hatalmak részéről a segélyadás ellen. Ferenc követe, Du Bellay ebben a munkájában a bajor hercegek támogatását élvezte a regensburgi birodalmi gyűlésen, ahol János nevében Lasky és Minkwitz szorgoskodott, de ők is csak azt jelenthették, hogy a birodalom jelentős haderőt szavazott meg, amelynek augusztus 25-re kell Bécsben összejönnie.² Olyan erős volt a keresztény összetartás érzése, hogy még Velence is kénytelen volt megengedni nemes ifjainak, hogy az osztrák seregbe lépjenek. Viszont a Habsburgoktól való félelem azt idézte elő, hogy a birodalmi segélyt csak a német birodalom védelmére ajánlották meg, belőle semmit sem János ellen, ezt július 19-én Budán jelentette a bajor hercegi titkár.³

Ekkor már megvolt a protestáns német fejedelmek schmalkaldeni szövetsége s ez nem elégedett meg azzal az engdeménnyel, hogy Károly 1531 július 8-án megszüntette a birodalmi kamarai törvényszék eljárását a protestánsok ellen, hanem a török elleni segély föltételéül a vallási békét követelte. Az 1532 április 17-én megnyílt regensburgi birodalmi gyűlésen a katolikus rendek sem feleltek meg Károly kívánságainak, így a nürnbergi birodalmi gyűlés később (1532 július 23-án) fogadta el a vallásbékét.

Zsigmond lengyel király semlegességét mindez még makacsabbá tette. A pápának kereszties hadjáratot megbeszélő hívására követet sem küldött: eddig sem volt a kereszties had terveknek más eredménye, mint a török hergelése és a keresztienység kára, eddig is harcoltam a

¹ Lemonnier 72. Cal. IV. 2. 418. az 1529. februári lübecki tanácskozásról értesít, melyen két király, több német fejedelem és város vett részt. Venice IV. 330.

² Századok 1906. 71. Katona XX. 761—762. M. H. H. I. 166—7. 1532. jún. 7.

³ Történelmi Tár 1908. 279.

törökök ellen, azt ezután is megteszem, a vallási viszály és a keresztény uralkodók ellenségeskedése minden közös vállalatot megakadályoz.¹ János és Ferdinánd közt a békeközvetítésben részt vett ezután is, Esztergomba, Visegrádba, Késmárkra és Egerbe György szász herceggel együtt ő rendelt tiszteket a fegyverszünet tartamára.² A két haragos kölcsönös panaszait ő tudatta a másik féllel, az újabb fegyverszüneti tárgyalásokra János vonakodása miatt nem küldte követeit Passauba, így ő nem szolgált rá Kelemen pápa haragjára.³

Ez a fegyverszüneti tárgyalás igazi harmonika volt. Mikor a török előnyomult, Ferdinánd hajlandónak mutatkozott váltságdíjért akár az egész országról lemondani, — mikor Ferdinánd kezdte szorongatni Jánost, akkor ennek ravasz követe, Lasky, azzal állott elő, hogy külföldi kárpótlás fejében lemondásra kell birni Jánost.⁴

Lasky ezzel reményt adott Ferdinánd követeinek arra, hogy őt esetleg elpártolásra lehet birni, s amint feljebb láttuk, nemcsak fegyverszünetre tudta birni őket, hanem azt is szinte elérte, hogy Ferdinánd támogatásával vigye el János leveleit az angol és francia udvarokhoz!

¹ Tomjc. XIII. 131. 1531.

² U. o. 229. 247.

³ U. o. 39—40. 240., 302., 323—4. Gévy I. 5. 68—9. Századok 1902. 902—3.

⁴ A magyar nemzet története. Szerk. Szilágyi S. V. 85. Századok 1917. 441.

VI.

Tárgyalások a szófiival és a keleti keresztyénekkal.

Perzsia török szempontból elhanyagolható mennyiségnek látszott a csaldiráni ütközet (1514 aug. 23), még inkább Izmail »szófi« halála és a gyermek Tahmasp sah trónralépése (1524 május 23) után. Perzsia a kiskorú szófi gyámságáért vetekedő törzsfők küzdtere volt 1530-ig, a tekkelu törzs megsemmisítéséig. A Habsburgok összekötése a perzsákkal épen akkor szakadt meg, bár a levelezés eddig is vontatottan ment.

Izmail szófi még 1518 októberében irt a német-római császárnak: megkaptam Péter barát útján a magyar király levelét, általa küldöm ezt a választ, ajánlom, hogy (1519) áprilisban támadjunk a törökre. A töröknek keresztyén alattvalóitól hallom, hogy háború van a keresztyének közt, ezen csodálkozom, — ez bátorítja az ellenséget. Figyelmeztettem a magyar királyt, hogy a török a keresztyénség ellen készül és engem többször fölszólított, hogy vele tartsak. Ezt mindig megtagadtam, mert veletek van a lelkem. Más levélre ne várjatok, mert a »török király« elzárta a tengereket.

Ezzel a levéllel 1524 április 24-én Károlynak egy embere ment Nürnbergből Rómába, hogy ezt arabról latinra fordíttassa. A császár csak 1525 augusztus végén válaszolt: a szófi levélen nem volt sem pecsét, sem aláírás, holt hire is jött, új értesítést is várt Károly. Tudatja Ferenc elfogatását, reméli, hogy megtámadhatják a törököt.¹

Erre a levélre válasz nem jött, talán az új szófinak,

¹Lanz Corresp. I. 52—53. Izmail levele, Károly válasza u. o. 168.

Tahmaspnak buzgó mohamedán volta miatt. Ő saját állítása szerint annyira nem akart együttműködni a keresztyénséggel, hogy 1532-ben tanácsosai ellenére nem támadta meg a szultánt, mert ez akkor a hitért harcolt.¹

Ehhez a Tahmaspához indult Balbi János johannita lovag Károly újabb levelével 1529 február végén. Az utasításban elmondja a császár, hogy a szultánt a francia király és Velence izgatta a keresztyénség ellen, most Károly Ferdinánddal és a pápával fog a szultánra támadni, leveleiben véd- és dacszövetséget ajánl.²

Balbi augusztus 30-án már Aleppóból (Yalepe) küld jelentést: Izenetváltás volt a szófi és a szultán határszéli basája közt, a szófi igazolta önmagát, hogy ő nem a szultán megtámadása végett jött a török végek közelébe se reggel, mikor a szultán országán kívül tartózkodik, hanem egy Cazerbas nevű lázadót akar megfékezni, aki Bagdadot szállotta meg.³

Irta azután Balbi 1530 februárjában, megint Aleppóból, hogy ő ottan megismerkedett egy Morezin András nevű velencei nemessel s ez neki több megbízható szerezest (moros fiabes) adott kalauzul. Moresini ígérte, hogy válaszolni fog Károlynak, ha levelet kap tőle, bár fejét kockáztatta azzal is, hogy alkalmat adott Balbinak az átmenetelre.

1530 május közepén Babilonból (Bagdad) írja Balbi, hogy Moresinitől való elválása után nyomban meg kellett változtatnia tervét a Cansban talált arabok miatt. Most a bagdadi alkirály őt a szófi udvarába akarja kísértetni.⁴

Moresinit elérte a végzet. Francesco Bernát bailo Grittitől hallotta, aki előtt Ibrahim erősítette meg a hír valódiságát, hogy a császár és Ferdinánd követe Velencén át Cyprusba, onnan Aleppóba ment Moresini Andrásához, a Baptista természetes fiához. Ez irt a szófihoz, követeit

¹Horn. Denkwürdigkeiten des Tahmasp, 36.

²Lanz, I. 292—3. és 293—4. Károly levelét I. Calendar, Spain, III. 2. 908. Toledo, 1529 febr. 25.

³Lanz, I. 355.

⁴Lanz, I. 379, 386.

azonban elfogták a szófi levelével. Az árulás miatt a szultán elrendelte, hogy Moresinit kössék ló farkához és huzák karóba.¹

Erről az ügyről később egy magánlevél is jött Velencébe, úgylátszik egyenesen Sziriából: »Nem folytattam a levélírást Nagyságodhoz a régi szokás szerint, mert néhány hónap óta ezek a Vendramino (Moresini András) esete miatt gyanut fogtak és igen vigyáznak s ha én ennek a szegény nemesnek borzasztó esetére gondoltam, egész testemben remegnem kellett«. Beszélték Velencében, hogy Moresini elkobzott vagyona Sziriában 300.000 scudira rugott.²

1531 végén már Európában is tudták, hogy a szófi a szultántól menlevelet kért követei részére: ez békét jelentett a török birodalom ázsiai szélein és háborút az európai határon.³ 1532 májusában a doge közölte a signoria londoni követével, hogy a szófi követe Konstantinápolyban van, Üszküdarból hajón hozták át, érkezése nagy meglepetést keltett. Mult hó 20-án kihallgatáson volt a szultán előtt, 110 kapicsi vitte az ajándékokat: szövet(cloth) arany, különböző színű selyem kaftánokat, szép béléssel, lótakarókat, szép drágaköves irókészletet (inkstand), nyolc könyvet és sok más gazdag és szép tárgyat. Fél óráig voltak a

¹ Fusse mena a coa di cavallo et impallato, Sanuto, LIV. 413—414.

² Sanuto, LIV. 373, 422, 457.

Balbiról megemlékszik Lasky János egy levele is, melyet Jeromoshoz írt: A szultán levélben közölte János királlyal, hogy a szófi olyan barátságot tart vele, mint János, — a szófi nagyvezére urának tudta nélkül írt V. Károlyhoz, végül a király császár követét elfogták Karahamidban (Diarbekr), amely Perzsiának fővárosa és a szancsákbg a szultánhoz küldte. (Hungarica, XX. 1. 12—13. 1531. januárról.)

1531 közepén egy fiumei polgár, Nicolaus Verducus írta Ferdinándnak, hogy a császár három spanyolt küldött a szófihoz, de ezeket Barbarossa elfogta Szicília mellett, azután Aleppóba és onnan Konstantinápolyba küldte, tán meg is büntették őket. Aleppó nevének idekeverése arra vall, hogy ez a hír csak elferdített változata Moresini és Balbi esetének.

³ Calendar, IV. II. 286, 324.

szultánnál a követek, mikor kijöttek, a pasa dölyfösnek (elated) látszott.¹

A követek »békét és barátságot hoztak«, ami rossz a keresztyénségre nézve, mert az ő kihallgatásuk után azonnal előhozatta zászlaját Ibrahim pasa által és ez ellenünk induló háború jele.²

Balbi küldetése előtt két évvel Sziriából érkezett segélykérő levél V. Károlyhoz. Péter antiochiai patriarcha hat suffraganeus érsekével hűséget esküdött neki. Kérte, küldjön Károly 50.000 puskást, 1000 lovast, 400 hajót Sziriába, ahol 50.000 gyakorlott ember csatlakoznék a sereghez. Ők egy 965-ben írt könyvből olvasták, hogy Károly nevű német császár fogja elfoglalni a szent várost; ezzel a levéllel a damaszkuszi érseket küldi.

A damaszkuszi érsek esperesei hasonló levelet irtak ugyancsak 1527 márciusában. Kérlik, verje ki Károly Sziriából a zsidókat, mert ezek erősítik a törököket: »puskát, ágyut és más fegyvereket készítenek ellenünk, sziriaiak ellen«. Csak sziriaiit tegyen gróffá vagy aranygyapjas lovaggá a császár, egyházi méltóságra se kerüljön idegen, mert a görögök igen gyakran árulók. Az érseket 1528 áprilisára várják vissza; ha sereg nem jöhet vele, küldje Károly két hónappal előre az érseket, adjon neki zászlót is, hogy Tripolisban zászlóval fogadhassák Károlyt.³

1531 végén az aquilejai patriarcha, Grimani Marco érkezett jeruzsálemi zarándokútjáról Konstantinápolyon át Rómába és megrendítő híreket hozott a szultán készülődéseiről. Mivel ő Gritti Alajost emlegette, mint olyant, aki hajlandó volna békét közvetíteni az összes keresztyén hatalmak és a szultán közt, a pápa megbizta őt, irjon Gritti-nek és egyelőre félévi fegyverszünetet kérjen.⁴

Gritti Alajos Laskyra emlékeztet azzal, hogy urának,

¹ Venice, IV. 336, 337. 1532. május 18. 24.

² Sanuto LVI. 105. Charrière I. 200. Ferenc velencei követe, Baif írja a Rómában levő francia követnek, az auxerre-i püspöknek, 1532 május 24. Sanuto, LV. 191, 229.

³ Hurmuzaki, II. 1. 32—33, 34—35.

⁴ Századok, 1902. 804. Venice, IV. 312—313.

a szultánnak ellenségeivel mindig el akarja hitetni, hogy ő legnagyobb jóakarójuk. Ezek róla is azt hiszik, hogy el akar pártolni urától. Herberstein egyszer meg is kérdezte Laskytól, miért akar Gritti elpártolni a szultántól. A ravasz lengyel erre azt válaszolta, hogy a szultán halálától fél Gritti, mert őt gyűlölik az összes főemberek és a janicsárok is, mert nagyon ragaszkodik Ibrahimhoz és sok a vagyona.¹ Azt valóban el lehet képzelni, hogy pártfogóinak halála esetén ő elmenekült volna Konstantinápolyból, addig azonban évenként rémitgette a kereszténységet a török támadás hírével. Sikerült magát minden keresztény követség és a szultán közt közvetítőül föltolnia, a magyar ügyekbe is beavatkozott, pedig ettől óva intette atyja, aki mint doge félt attól, hogy fiának szereplése gyanuba hozhatja Velencét. Gritti egyébként 1532 áprilisában elutasította a békeközvetítést: most az idő nem alkalmas béketárgyalásra.²

A szultán pedig nagy szenvedéllyel készült Károly ellen. Barbarossa segélyével nagy hajóhadat szervezett. A modoni eset különösen ingerelhette a császár ellen, főerejével mégis Magyarország ellen indult 1532-ben is.

¹ Hungarica. 15. V. 103. 1530. nov. 9.

² Calendar, IV. II. 333, 348, 433, 469.

VII.

Tárgyalások az 1532-i háboru idején.

Jurisicsék 1531 tavaszára a szultántól hadüzenettel egyértelmű választ hoztak ugyan, de ekkoriban Ferdinánd eredménnyel kecsegtető tárgyalásokat folytatott Jánossal s vele még márciusban három hónapi fegyverszünetet kötött, melynek tartama alatt Laskynak egy éves fegyvernyugvásra kellett volna engedélyt szereznie a szultántól. Április 27-én már tudta Ferdinánd, hogy a török nem támad az idén.¹ Egy évre fegyverszünetet kötött május 17-én Jánossal. Ekkor megkísérelhette volna a közvetlen tárgyalást a szultánnal: Lasky ekkoriban kínálkozott szolgálattételre Károlynak, de Ferdinánd kémkedésre magyarázta az ajánlközést, — az bizonyos, hogy Lasky menlevelet nem szerzett.² Egy félesztendő telt el, amíg Ferdinánd menlevélért küldött a szultánhoz (1531 nov. 3.)³ — de akkor türelmetlenül is várta. Január 29-én már sürgette Huszrefnél⁴ hiába, — a követek csak 1532 május 3-án indulhattak Laibachból, amikor a török hadsereg már útban volt Magyarországra felé.

1532 május 12-én Ferdinánd már határozottan írja Máriának, hogy a szultán Magyarország ellen indul. Háborus hír amúgy is elég jött a törökök felől, még a szorgalmas Sanuto is elunja följegyezni ezeket, »a törökről

¹ Lanz: Korresp. I/443.

² Gévay, I/5. 53.

³ Gévay, I/5. 45.

⁴ U. o. 66.

szokás szerint, ki hiszi, ki nem» írja 1532 februárjában.¹

Ferdinánd 1532 júniusában 25-én, 28-án ír Máriának Németalföldre, mert nem tud elképzelni jobb pénzszerzőt és sürgetőt nála. Küld neki 40 levelet az apátokhoz, 60 levelet a világiakhoz címezve, ha ez nem volna elég, csak írjon Mária saját nevével, az is jó lesz biztosan, a vallásos emberek csak fognak adni, jobb célra úgy sem adhatnának.²

A császár kiutalt Ferdinándnak a spanyolországi lovagrendek (maestrazgos) 1536—1537-i jövedelmeiből 100.000 aranyat, de ez olyan távoli határidő, hogy nem kap előleget reá, ha csak nem akar 66.000 frtot veszíteni kamat fejében. Kereskedőknek is sokkal tartozott már.³ Serege fizetlenségének sok példáját ismerjük. 1532 június 19-én velencei területre, Venzonéba érkezett három spanyol. Ezek saját előadásuk szerint *Esztergomból Pozsonyba*, onnan *Bécsbe mentek zsoldjukért. Jártak Linzben is*, de mivel Ferdinánd onnan Regensburgba utazott, ők *megindultak del Guasto markihoz Milanóba*. Venzonében eladták lovaikat, elbeszélték, hogy a török még nincs Magyarországon. Más védekező előkészületet nem láttak, mint azt, hogy Bécsnél árkot ásnak. Magyar- és Németországban városokba szétszórva spanyol katonák vannak s a parasztok költségére élnek.⁴

A naszádosok nyomoráról Zárai Jeromos panaszkodott Ferdinándnak 1532 elején.⁵

Ezek a panaszok nem újak, a sereg fizetlensége és garázdálkodása annyira ismeretes volt, hogy a horvát és szlapon rendek 1530-iki könyörgő irata⁶ jónak látná, ha külön levelekben közölnék az összes Magyarországnak alávetett nemzetekkel, hogy az idejövő csapatok nem fogják elnyomni öfelsége híveit és azokat, akik most hozzápártolnak. Ez szükséges, mert János pártja azt hirdeti, hogy a

¹ LV. 471.

² Gévay, I. 5. 83—84., 85.

³ U. o. 91.

⁴ Vanno pascolando a spese de villani, Sanuto LVI. 459.

⁵ Szentkláray, 136. 1532 április.

⁶ Libellus supplicatorius.

német csapatok nem a magyarok és szlávok fölszabadítására jönnek, hanem hogy őket mint fegyverrel legyőzötteket részint kiirtsák, részint örökös szolgaságra vessék.¹

Az elégtelenség nem szorítkozott Horvátországra. Az 1530-iki májusi országgyűlés föliratban kéri: győzze meg Ferdinánd a császárt arról, hogy most lehet levérni a törököt. Ha ez a birodalmi gyűlés nem ad segílyt, »megvetés tárgyaivá lesznek Felségtek, kiktől most retteg az ellenség«. Azután mintha csak a horvátokkal beszéltek volna össze, hozzáteszik a rendek: *reméljük, nem igaz, hogy a csehek és osztrákok Magyarországot el akarják özönlteni és törököt, magyart egyaránt meg akarnak ölni.*²

A császári udvarban Gentben időző Dantiscus azt jelenti urának, Zsigmond lengyel királynak a magyarok elégtelenségéről: Schepper Cornelius Magyarországra megy, mert a magyarok megunva a két királyt, közvetlenül a töröknek akarnak hódolni.³ A magyarok ragaszkodását véglegesen azzal lehetett volna biztosítani, amit Török Bálint mondott Szalaháznak: »az összes magyarok öfelségéhez állnak egyben, ha a császári felséggel együtt olyan haderőt mutat, amely vagy ellenállni tud a töröknek, vagy a végek fölszabadítására is alkalmas.⁴

Lényegileg ugyanezt mondja az 1531-í zákányi országgyűlés határozata, erre hivatkozik Ferdinánd 1532 májusában Máriához írt levelében: *ha nagy erővel megyek Magyarországra, a magyarok védelmére, a magyarok mind mellém fognak állni.*⁵

A magyarok rettegtek a jövőtől. A kenesei országgyűlés helyesen jövendőlt, mikor azt mondta: *ha Szeben és Temesvár elvész, akkor az országot ebben a században sem Ferdinánd, sem más vissza nem foghatja.*⁶ Ennek az országgyűlésnek adta elő Lasky levélben, hogy a szultán

¹ Hung. 15. V. 38. kelet nélkül.

² Mon. Comit. I. 263.

³ Tomiciána, XIII. 159. 1531 május 19.

⁴ Hung. 19. II. 85. 1531 dec. 28. Mon. Comit. I. 329.

⁵ Gévay, I. 5. 78. 1532 május 12.

⁶ Mon. Comit. 437—8., 453—5.

Jánosnak adja a Szerémséget; Ferdinándnak mindenki ellensége, a császár el van foglalva Ferencsel.¹ Ez, valamint a török támadás híre annyira fölingerezte a rendeket, hogy Károly és Ferdinánd követei nem is mertek oda menni.

Amint maga Ferdinánd írja Máriának: »Mindkét párt-ról nagyon kevés magyar gyült a diétára, emiatt a követek nem mentek a határon túl... meg attól is félték, hogy odamenve, mivel az ügyek nem voltak jól rendezve (n'estoient en bonne disposition), ne történjék valami kellemetlenség az ő személyükkel (desplaisir ne leur fust fait à leurs personnes)«. ²

Vége Ferdinánd is gondolkozni kezdett, vajjon nem volna-e jobb lemondani Magyarországról, ezért tárgyalást rendezett erről a kérdéstről. A tárgyalásról fölvetett irat³ kiindul abból, hogy a szultán az egész Magyarországot kívánja. Magyarország akkora, mint két más királyság, sok ártatlan keresztény férfi, gyermek és nő, sok templom van benne, gyalázat volna az átengedése. Ez az »ösi, gazdag, híres és hasonlíthatatlan főkirályság« nemcsak saját lakóit látja el, hanem Német-, Olasz-, Cseh-, Morva- és sok más országnak szolgáltat húst és különféle más élelmiszert. »Ausztria, Cseh-, Cseh-, Morva-, Szilézia-, Stájer-, Karinthia, Krajna, Friaul, Isztria, Carsia és az egész Illyria stb. kárt szenvedne, ha átengednék az egész kereszténységnek ezt a védfalát és előerődjét, amely mostanig sok éven át őseinknek és magunknak nyugalmat és sértetlenséget biztosított. Adjuk-e át harc nélkül nem szövetségesnek, sem kereszténynek, hanem a kereszténység ellenségének, nem jó barátoknak, vagy jó szomszédoknak, hanem a keresztény név utálatos és legpiszkosabb ellenségének, képzelt fejedelemnek és gonosz királyfélenek (regulo)?« Ez onnan nyugat felé fog becsapásokat tenni, Lengyelország, Itália, Nápoly és Apulia felé, ez nem szégyelte kiverni országából az egyiptomi szultánt sem, aki pedig jó szomszédja volt.

¹ U. o. 351.

² Gévy I. 5. 78.

³ (Consultationis habitae exemplum, Gévy I. 5. 55.) 56—63 latinul, u. az spanyolul Gévy I. 4. 97—105.

A török szokás szerint, ha békét is kötne, csak úgy volna ez, hogy neki legalább 500 lovassal szabad legyen rablásra nyargalnia, ilyen létszámú csapatokban egész haderejét lassanként gyakorolja: békében ugyanaz lesz a sorunk, mintha háború volna. Ha átadjuk a magyarországi várakat, nem tudnánk ugyanolyanokat építeni, vagy az átadottakat visszaszerezni. Aztán Magyarországon van a legjobb könnyű lovasság, a török visszaverésére alkalmasabb erőt nem is lehetne találni az egész kereszténységben másutt, mert a törökökkel fegyverre, erőre és a velük való harcmód ismeretére minden másnál hasonlóbbak és hiresebbek, — ami az élelmezésre szükséges, magától terem. Mikor Mátyás királynak csak ez az egy országa volt, önmagát nem külső, hanem belső erőkkel védte, nem más ország gazdagságával, hanem ennek az egyetlen országnak segélyével leverte a belső zavarokat, a lengyel király, német császár és a török szultán ellen egyedül megállott. Most a Ferdinánd ereje kevés a sok háború és parasztlázadás miatt.

Soknak, különösen közembernek (plebejorum) véleménye szerint ha átadjuk Magyarországot, békében erősödhetünk, a közeli zsinat keresztényen hadat szervez s akkor még a Balkánt is visszahódítjuk.

De a birodalmi segély bizonytalan és mindig későre érkezik. A lutheránusok félnének egy nagy hadjárattól, azt hinnék, hogy az a török után ellenünk fordulna, emiatt ők a török had idején igyekeznének Württembergét elfoglalni és vallásukat terjeszteni. Sok keresztényen fejedelem békét ajánl, mert ő messze van és mert könnyebb a békét ajánlani, mint segítséget küldeni, pedig *jobb harcban meghalni, mint lassan elveszni*. Ezért a magyar várakat meg kell erősíteni, ha a keresztényen fejedelmek maguk nem jönnek, legalább rendeletet adjanak a segélyadásra, a birodalom adja meg a segílyt, evégből a lutheránusokat meg kell nyugtatni. Ellenállani kell a töröknek gyorsan és helyesen.

A lelkes hangú emlékiratra Károly lesújtó választ adott. »Ajánljuk Felségednek, hagyja meg követeinek szigoruan, hogy a szükséghez képest mindenbe belemenjenek,

amit csak megadhatnak, kivéve a vallást és az állam jólétét, mert a keresztyén uralkodóktól segílyt várni nem lehet; mi ketten gyöngék vagyunk. Ha ígérne is valaki segílyt, az eddigiekből eléggé előreláthatja Felséged, mennyi és mikor, vagy milyen föltételekkel jönne. Ne bízzék a tizedekben vagy cruciatákban sem, — a pápa engedélyezné s a fejedelmek beszédnek saját céljaikra. Majd szóval megbeszélhetjük, hogy milyen segílyt adhatunk, de úgy rendezze ügyeit Felséged, hogy csak minden másnak megkísérlése után, a legvégső szükségűtől kényszerítve kelljen mindenünket a nyilvános veszedelemnek kitenni a magunk és az egyetemes keresztyén köztársaság kárára.»¹

Ismerhette Ferdinánd ezt a gondolkodásmódot korábban is, emiatt láthatta a bécsi hangulatot engedékenyebbnek Lasky már október 31-én,² emiatt adott a Konstantinápolyba készülő újabb követségnek már november 5-én olyan utasítást, hogy azzal V. Károly is meg lehetett elégedve.³

Az utasítás nevezetes pontokban engedményeket tartalmaz a Jurisicséval szemben. Abban Ferdinánd több várat, vagy legalább egyet visszaker a szultántól, ebben az ellenkező követelés elhárítása végett hallgatást parancsol a területváltoztatás tekintetében. A békét most is minél hosszabb időre kívánja megkötetni, az évdíjat ugyanolyan módon hajlandó megadni; csak Ibrahimmal szemben bőkezűbb, évi 6000 helyett 10.000 frtig terjedhető ajándékot is megadna neki. A szultán meggyőzésének eszközéül csak a törvényes jogot említi, a Habsburg testvérek hatalmáról nincs szó benne. A tuszigérés megtagadásában önérzetes, de hatalmas visszaesést jelent az, hogy Ferdinánd most már hajlandó Magyarország jó részéről lemondani, igaz, hogy csak János javára. Hajlandó János életének idejére János felségjogait az egész birodalomra nézve elismerni, a kezében levő területet csak mint magánbirtokot tartaná meg Ferdinánd. Viszont János köteles volna nőtlenségben

¹ Gévay I. 5. 64/66. 1531. nov. 25. Brüsszel.

² Tomićiana XIII. 354.

³ Lanz, I. 628—9.

maradni és halála után az egész ország szállna Ferdinándra ugyanolyan föltételekkel, amilyenekkel János bírja most a szultántól. Az természetes kívánság, hogy Mária birtokai épen maradjanak, — viszont az meglepő, hogy Ferdinánd örülne, ha senkit sem kellene a békébe foglalnia s csak a szultán kívánságára foglalná be a pápát és a császárt.

Nevezetes, hogy az utasításban milyen másodrangu szerep jut Jánosnak. 1530-ban a Jánossal való tárgyalás még fontos pont, mert fölöslegessé tenné a szultán beavatkozását a békeügybe. A konstantinápolyi tárgyalástól akkor azt várta Ferdinánd, hogy annak hire megijeszti és engedékenyebbé teszi Jánost,¹ most az összes magyar ügyekben a szultántól várja a döntést: Ferdinánd szemében János a szultán alattvalójává sűlyedt. Az engedményekből az látszik, hogy Ferdinánd levonta a helyzet nehézségeinek következményeit, János mellőzésében Jurisicsék jelentésének (dem Janusch kraill als seinem diener stb.) hatását látjuk.

János feketítése, hogy t. i. ő pénzt ígért a Ferdinánd kezén levő várakért, egyrészt csak természetes folytatása az eddigi politikának, másrészt következménye a területről való lemondás gondolatának.

Az utasítás olvasásakor azonban Károly hiteles forrásból győződhetett meg arról, amit János buzgólkodása folytán valamennyi európai udvarban tudtak: Ferdinánd lemondása esetén az országot nem a pogány szultán vette volna át, hanem János. Ez a körülmény a továbbiakban nem csekély hátrányára szolgált Ferdinándnak.

Menlevelet nehezen kapott ez a követség. Ferdinánd már 1531 elején tudta, hogy csak egy évi fegyverszünetet kapott, mégsem gondoskodott menlevélről avégből, hogy hosszú békekötés céljából új követséget küldhessen. Csak november 3-án ír Cles Bernát, Ferdinánd kancellárja Ibrahimmak: mi mindig békét kívántunk, — menlevelet eddig Lasky utján vártunk, de mivel az nem jött meg, kérjük,

¹ Tomićiana, XII. 193. 1530 július 30.

küldjete mostan.¹ Ugyanekkor irt Ferdinánd és Cles külön Huszrefnek,² kérve az Ibrahimhoz szóló levél továbbítását.

A menlevél csak nem jött. Mintegy három hónappal az első kérés után³ Insbruckból sürgető levél ment Huszrefhez. Huszrefnek mint határszéli bégnek érdeke lehetett, hogy háborus zavarban lehessen halásznia, — látni fogjuk, hogy Lasky ettől féltében nem kívánt Bosznia felé utazni s ami a határszéli bégek vakmerőségét illeti, csak arra kell emlékeznünk, hogy Ferenc első követségét épen a boszniai bég mérsároltatta le és raboltatta ki, — tehát lehetséges, hogy az első levelet épen Huszref bég tartotta vissza. Ferdinánd futárja csak Boszniáig ment s a választ ott kellett megvárnia. Ha a továbbítást csak a zord időjárás késleltette volna, talán küldött volna értesítést legalább a futár. Tény az, hogy Zeno, a velencei bailo csak 1532 február 17-éről jelenti, hogy Konstantinápolyba érkezett a »főherceg« egyik tanácsosának november 4-éről kelt levele békeügyben tárgyaló követség részére menlevelet kérve.

Ibrahim ki akarta hallgatni a menlevélkérő követséget, a szultán nem. Tudósítása volt ugyanis, hogy Ferdinánd nem folytatja a fegyverszünet tárgyalást, János pedig dec. 24-éről és 27-éről irta, hogy ezek spanyol módra nyujtják a tárgyalást, erősítik Bécset, 60 hajóból álló dunai flottillát építenek erős tüzérséggel. Ezt megtudva a szultán, haragosan mondta, hogy nem kell neki sem béke, sem fegyverszünet, személyesen akar előrenyargalni. Haragja még növekedett, amiért a főherceg magyar királynak cimezte önmagát. Irt a János azt is, hogy a lutheránusok gyűlést fognak tartani, erre azt mondta a szultán: aki János királlyal lesz, az velem is békében és jóakarattal lesz.⁴

Nogaroláék ezalatt a határon vártak. Március 24-én

¹ Gévy, I. 5. 47.

² U. o. 45—46.

³ 1532 január 29-én, Gévy, I. 5. 66.

⁴ Sanutó, LV. 690. Konstantinápoly, 1532 február 17., Velencébe március 29-én érkezett.

jelentés ment Velencébe, hogy a követek egy oláhot (futárt)¹ küldtek Boszniából a portára, de a törökök úgy gondolják, hogy a szultán nem fogadja őket.² Van egy bizonytalan adatunk arról, hogy Huszref ajánlott vagy adott is menlevelet nekik, de ők nem biztak benne.³ Május 3-án kapták meg a szultán menlevelét s a fegyverszünet lejárt és a szultán hadrakelte⁴ után megindulhattak Laibachból.⁵

Nogaroláék szorgalmasan utaztak. Május 3-ától május 28-áig, tehát 25 nap alatt légvonalban 600 km-nyinél hosszabb utat téve meg hegyen-völgyön át Nisbe érkeztek. Serege után ekkor már a szultán is Nishez közelgett, ahol Ibrahim junius 11-én vert tábort. 12-én érkezett a szultán, ez nap voltak a követek első ízben kihallgatáson Ibrahim előtt.

A követjelentés alapján csak óvatosan szabad ítéletet mondanunk Ibrahim modorának változásáról. Az egyes követek szellemi képessége, tanultsága közt az eltérés, megbí-

¹ Mellékesen emlitem, hogy a futárt jelentő „oláh” szó nézetem szerint nem a nemzetiséget fejezi ki, hanem a török nyelvekben máig élő ulak = ló szónak olyan jelentés változata mint a katonai nyelvben lovast jelentő Pferd, chevaux szavaké, mint a mi Ilosvai Selymes Péterünknel is lovast jelent e fordulatban: Tizenkét lóra neki hópénzt adata.

² Sanuto, LVI. 25.

³ Sanuto, LVI. 88. Verona, 1532 április 21.

⁴ Április 27, illetve 25.

⁵ A szultán elhatározásának ingadozása talán a perzsa ügyekkel van összefüggésben. Már február 28-án a sah ellen küldik Ulama béget, de ezután Perzsiából békés hírek jöttek. Lehet, hogy csak a közelebbi perzsa követséget akarta rémíteni a szultán azzal a hírrel, hogy nyugatról is jön békekérő követség s a nagy hadikészültség kelet ellen fordul. Zeno április 11-én jelenti a menlevél kiadását. Sanuto, LVI. 190. Ez a jelentés március 11-ről van keltezve, de áprilisre kell tennünk, a) mert Velencébe később, május 9-én érkezett, mint a március 21-i és március 27-i jelentések, melyeknek érkezése április 25., illetve május 8., b) mert az állítólag később kelt március 21-i jelentésben a bailo jelenti, hogy egyik barátjától kérdezte, vajjon kapnak-e menlevelet Ferdinánd követei, mire ez azt felelte, hogy ha kéri, kaphatnak. Erre a kérdésre a bailónak nem lett volna szüksége, ha az említett jelentés valóban március 11-én és nem április 11-én keletkezett volna. A március 21-i jelentés u. o. 107. a március 27-i u. o. 189.

zójuk iránt való hódolat és az igazságszeretet küzdelme nagy játékkeret adott a tárgyalások jellemzésének. Maguk a jelentések látszólagos bőségük dacára csak kivonatai vagy jellemzései a tárgyalásoknak, amint azt különösen Scheppernek különböző szövegekben fennmaradt jelentéséből fogjuk látni. Minden ovatosság dacára azt kell gondolnunk, hogy 1530 óta, vagy a háborus izgalmak hatása, vagy Rinconnak, Ferenc követének befolyása következtében Ibrahim gorombaságainak szótára bővült és bizonyos mértékig átalakult.

Ferenc velencei követe révén korán tudomást szerezhetett Ferdinánd követküldéséről. Veronából már február 12-én jelentették a signoriának, hogy Nogarola Lénárt követtségbe készül a szultánhoz. A menlevél sürgetésének napján (jan. 29.) épen Innsbruckban kelt jelentés szólt ugyanerről, Lamberget is megnevezve.¹ Ezt a hírt legkésőbb február végén tudhatta Ferenc is, talán épen ennek következménye, hogy Rincon már április 13-án Velencében van, másnap hajón indul Ragusába. Innen hosszabb gyöngélgéde miatt csak június 25-én mehetett tovább és így Nogaroláék után, július első napjaiban érkezett a török táborba.²

Utasításának valószínűleg csak felét látjuk a francia követek levelezéséből. Ezek úgy tudták, hogy Rinconnak főadata lebeszélni a szultánt a keresztyénség elleni háborúról, hiszen a szultámnak Németország felé való támadása csak megerősítené a császárral szemben a hódolatot a németek között.³

Rinconnak főadata lehetett a szultánt eltéríteni ettől a tervtől, és főadata lehetett a szultán támadását olyan harctér felé irányíttatni, amelyen az Ferencnek hasznára lehetett volna, t. i. Olaszország felé. Erre az elkanyarodásra lehet, hogy épen Rincon adta meg a törökök szájízének megfelelő formulát, amelyet aztán Ibrahim annyiféle változtatban vágott a követek arcába: a szultán nem a szeren-

¹ Sanuto, LV. 454—5. és 499.

² Charrière, I. 198., 199—200. Sanuto, LVI. 535.

³ Charrière, I. 198., 199.

csétlen Ferdinánd ellen megy, aki nem király, csak szegény uracs Bécsben, hanem a spanyol király ellen, aki császár akarna lenni.

A török sereg útjának megválasztásában aligha ez a szempont döntött: Kőszeg a Bécs felé vezető utba esik, a gráci előnyomulás is messze esik a Friaulon át való komoly támadás vonalától, Bécs elleni támadástól pedig eléggé elriaszthatta a szultánt a német birodalom hatalmas erőkifejtésének hire.

A »kihallgatáson« Ferdinánd követei épen úgy nem jutottak szóhoz Ibrahim gunyzáporától, mint annak idején Jurisicsék, épen úgy meg kellett hallaniok Ibrahim fennhéjázó beszédét a szultán nagy hatalmáról, mint Jurisicséknak, tőlük épen úgy tudakolta a nagyvezér nincs-e megbízásuk V. Károlytól, — a körülmények különbözőségéből (a kihallgatások most nem a szultán fővárosában, hanem a táborban folytak le) érthető, hogy Ibrahim Regensburg utjáról kérdezősködik a követektől.

Érdemleges választ nem kapnak, bár amit Ibrahim nekik mond, az kész hadüzenet — békenyilatkozatba csomagolva. Meg is mondták a követek: különös béke ez, mikor Ferdinánd országain át az ő bátyjának megtámadására akar vonulni a szultán. Károly nevében tett nyilatkozataikat a nagyvezér nem fogadta el, mert Károlytól még egy levelet se tudtak felmutatni.

Magyarországra nézve még az adóigérés után is fenntartotta a szultán régi álláspontját: Ferdinánd nem király, az ország a szultáné, aki azt rabjának, Jánosnak adta. A határ Brucknál van és aki az országból csak egy váracskát (házat) is el akar venni, az a szultánnal keveredik háboruba.

Volt az Ibrahim által közvetített válasznak egy kedvező része is: a szultán hajlandó fogadni V. Károly követeit, evégből Budán várni fog. Ezt az ígéretet tragikomikus színben mutatja az, hogy Nogaroláékat csak Sopron környékén és akkor bocsátották szabadon, mikor a török sereg megkezdte a visszavonulást.

Egyik kihallgatáson Rincon is jelen volt, de a követek

külön kihallgatást kértek, »idegenek« kizárásával. Természetesen azért Rincon pontosan tájékozva volt a tárgyalás tartalmáról, Velencében meg tudta mutatni Nogaroláék kredenciálisainak és a szultán válaszlevelének másolatát. Másolója Ollernek olvasta Cles biboros aláírását Ferdinánd levelein.¹

Ibrahim Rinconnal szemben engedett a követek kérésének, Rincont kizárta a későbbi kihallgatások alkalmával, de a béke érdekében ez a követség sem tudott elérni semmit.

Ellenben döntő fordulat bekövetkezését jelzi az, hogy Kőszeg sikertelen ostroma után Ibrahim megmondta Jurisicsnak,² hogy a szultán hajlandó a békére. Nem tudom megítélni, volt-e és milyen befolyással volt a békehajlam közlésének vágya Kőszeg sorsára, de a béke sorsát látszólag eldöntötte a békehajlam közlése, még pedig rövid idő alatt.

¹ Sanuto, LVI. 78.

² Gévy, II. 1. 88., 92.

VIII.

Az 1533-i békekötés.

Az 1532-iki hadjáratra a szultán bizonyos aggodalmak közt indulhatott. A szófinak egyik főembere, Ulama bég hozzászökvén, az ellentét a két mohamedán uralkodó közt kiélesedett és bármilyen meglepéssel is fogadta a szultán a szófi követeit 1532 tavaszán, az összeütközést elkerülhetetlenné tette az, hogy viszont a szultán alattvalói közül is akadt szökevény, akit a szófi csak Ulama bég kiadása ellenében volt hajlandó kiszolgáltatni.

Keresztyén szövetségesei közül őt a Németország felé irányuló támadásra kérte János, erről lebeszélte és más irányu támadásra kérte Ferenc, megdöbbenhetette őt a nagy német hadsereg hire. Ezek idézték elé Szolimán békekészését.

Ferdinánd békekészését az 1532-i nagy fölvmulás kudarc megerősíthette. Ez a kudarc két keserves tanulsággal szolgálhatott Ferdinándnak. Az egyik tanulság tulajdonképen az elhibázott 1529-i háboru gyászos következménye. Ha akkor Ferdinánd bizonyos joggal hivatkozhatott arra, hogy ő Magyarországot védi, — hiszen Buda várába csakugyan ő helyezett német zsoldosokat — viszont 1532-ben Szapolyai pártja el tudta hitetni, hogy a török hajlandó a békekötésre, ha Ferdinánd lemond hazánkról, emiatt a német birodalmi haderőt most csak a német határ védelmére szavazták meg. Még saját testvére, Károly is megtagadta a török üldözését azzal a nevetséges ürüggyel, hogy a szultán visszavonulása miatt nem méltó sem személyesen mennie, sem olyan nagy sereggel, amekkorát összegyűjtött, de ezt nem is tehetné, mert most már Olaszor-

szágba megy, oda pedig nagy számu gyalogost és lo-
vast kell magával vinnie.¹

Nincs adatom arra nézve, vajjon ismerték-e a had-
seregben a császárnak ezt a háborutkerülő gondolkozását,
de az ő viselkedése nem maradt elszigetelt jelenség. Iro-
gatta ő Linzből a leveleket a birodalmi sereg fővezérének,
Frigyes palotagrófnak: küldje a csapatokat Magyaror-
szágba,² egy darabig mentek is, de a sereg visszatartására
a dühöngő járvány is megtette a magáét, (még a császári
udvarból is sokan meghaltak) végül a zsoldosok a török he-
lyett Ferdinánd birtokaira támadtak. A császár pedig meg-
indult Olaszország felé. Kísérte őt egy darabon Ferdinánd,
aki Bécsből és Villachból Máriához írt leveleiben borzal-
mas képet rajzol a háborúvégi állapotokról. »A császár
8000 olaszt akar nálam hagyni másfél hónapra fizetve.
A csehek tegnap azt izenték nekem, hogy ők is akarnak
(Magyarországba) menni, de azóta megváltoztatták szán-
dékukat és nem akarnak menni. A morvák megállapodtak
a menetelben, de félek, miután a csehek nehézségeket csi-
nálunk, ezek is úgy fognak tenni. A birodalom szintén nem
akar tenni semmit, már nem is lesz más katonaságom, mint
ezek az olaszok és az egy hóra fizetett tiroli és fereteli
gyalogság és néhány könnyű lovas s valami kevés páncé-
los lovas. Pedig a sereg nagy volt, volt jó 80.000 gyalog
és jó 6000-nyi lovas, mind jól fegyverezve. Az ittlevő ke-
vés emberrel olyan rövid idő alatt lehetetlen valamit vé-
gezni.«³

»Az olaszok, akiket a császár adott, nem akartak Ma-
gyarországba menni. Miután megkapták fizetésüket, föl-
lázadtak és hazamentek... és ugyanazon az uton mennek,
amelyen mi, előttünk járva fosztogatják, égetik a szegény
alattvalókat... törökök nem tehetnék gonoszabbul... olyan
gyalázatos és irtózatoss (exorme) dolgokat művelnek, hogy

¹ Lanz, II. 9. Passau, 1532 szeptember 10. Károly levele Adrian
v. Croy-hoz.

² Lanz, II. 11., 14., 15.

³ Gévay, II. 2. 51. október 2. Bécs.

nem merem Önnek megírni. Senkit sem tudok Katzianer
segélyére küldeni Esztergom alá.«¹

Ferdinánd nemcsak Magyarország, hanem Erdély föl-
szabadítását is remélte, bizony nem tudhatta, »micsoda
öröm felejtetheti el, hogy a török kiverésének ilyen szép al-
kalma elveszett«. »A török visszavonulása olyan hír volt,
amelyik életemben legjobban meglepett, s legnagyobb mér-
tékben kedvem ellen jött, mert ha ütközetre került volna
a sor, a diadalt biztosnak tartottam.«²

Ilyen keserves csalódás után érthető, hogy Ferdinánd
kapva-kapott a Jurisics által közvetített ajánlaton és olyan
gyorsan intézkedett menlevél ügyében (a vonatkozó leve-
lezés ismeretlen), hogy nagy titokban elküldött újabb kö-
vete, Zárai Jeromos, Jurisics féltestvére, már 1533 január
10-én Konstantinápolyba érkezett, 12-én a nagyvezér előtt
lehetett, 21-éről pedig örömtől túlárado hangu levélben
jelentette Ferdinándnak: Dicséret a mindenható Isten-
nek, aki kegyelmétől, irgalmától és jóságától mérhetetlen
irgalomra indult népe vérenek kegyetlen pusztításán és
ontásán... Tudja meg királyi szent Felséged, hogy Isten
kegyelméből megkötöttem az anyyira óhajtott, tisztességes,
dicsőséges, hasznos és hosszú békét.«³

A Zárai Jeromos részére 1532 október 3-án kelt uta-
sításban szinte humorosan hangzik az, hogy Ferdinánd
puszta békevágyból nem üldözte a Kőszeg alól vissza-
vonuló török sereget. Hiszen még az a történetíróinknál ön-
érzettel följegyzett ütközetsor, amelyben Kászim bég 15
ezernyi lovas seregét a ker. haderő (közel 100.000-nyi
kitünő gyalogos és lovas, nagyszerű tüzérséggel!) megsem-
misítette — még az is csak félsiker volt. Katonailag
ugyanis az történt, hogy ez a könnyű lovasság Linzig ju-
tott, onnan szinte menekülésre kényszerítette magát Ferdi-
nándot. Az egész ker. hadnak gondja volt velük s a szul-
tán ennek a lovasseregnek fölállózásával időt nyert az ag-

¹ U. o. 53.

² Gévay, II. 2. 54. Innsbruck, október 31.

³ Jelentése január 21-ről, v. ö. Sanuto, LVII. 541., 574.

gasztóan sürgős visszavonulásra. Az utasítás keltekor tudta Ferdinánd, hogy az üldözésben nem számíthat bátyjára, azután pedig végképen lehetetlenné vált az energikus üldözés a ker. haderő gyalázatos széttölése miatt.

Az adóajánlás mértékéből az látszik, hogy Ferdinánd még mindig súlyosnak tartotta a helyzetet, de a Jurisicséknak adott utasítástól való eltérések mutatják, hogy a közvetlen veszély elmúltával nyugodtabbá vált hangulata. Ferdinánd most is hajlandó Ibrahimnak és a többi pasának pénzjutalmat adni, de csak a szultánnak ígérhető összeg terhére, — most is hajlandó várakat, területet átengedni Jánosnak, akinek nötlenséget kell fogadnia, de Komáromra és a nyugati várakra nézve Ferdinánd most a felségjogokról sem hajlandó lemondani. A török részről felmerülhető súlyosabb követelések leszerelésére első eszköz az időnyerés: el kell magyarázni a szultán előtt Ferdinánd jogát Magyarországhoz, új tárgyalást lehet ajánlani szász vagy lengyel közvetítéssel. A megegyezést az sem akadályozhatja, ha a szultán Károllyal nem volna hajlandó békülni, de lehetőleg be kell foglalni a szerződésbe a császárt, pápát és egész Itáliát, evégből Károly részéről levelet, sőt követséget is lehet ígérni.

Ezzel az utasítással indult meg Zárai Jeromos, ajándék nélkül és csekély kísérettel — még titkárul sem idegent fogadott, hanem fiát vitte, Vespáziánt. Tárgyalásairól érdekes részleteket jegyzett föl Sanuto, maga Zárai Jeromos rövid emlékeztető jegyzeteket készített. Ezeknek a sajátkezű feljegyzéseknek kelte január 25, ebből következtethetjük, hogy Vespázián nem indult január 25-e előtt vissza, hiszen a följegyzéseket valószínűleg ő hozta Bécsbe. Indulását a bailo január 22-ére várta.¹

Zárai Jeromost először január 12-én fogadta Ibrahim és ellentétben azzal, amit Kőszegnél Jurisicsnak tett nyilatkozata után várni lehetett volna, fenyegetőzni kezdett, hogy majd most mutatja meg a szultán, hogyan

¹ Sanuto, LVII. 541—2., 574—5.

tud várat ostromolni, majd elrendezi ügyeit az ő magyar birodalmának városaiban: Pozsonyban, Esztergomban.

Velence követe naponként értesült a kihallgatásokról. Neki Ibrahim azt mondta, hogy alázatos szavakkal jöttek a követek, adót ajánlottak Budáért sőt Bécsért is, de »mi nem akarjuk azt elfogadni, mert nem bizhatunk a spanyolokban és mert köt a Jánosnak tett ígéret«. Ígértek szerinte a követek néhány várat is, ebben az ügyben Grittihez fog kérdést intézni a nagyvezér. Be akarják foglalni a követek a császárt (Spagna) és a pápát is. Értesült Zeno arról is, hogy Ibrahim »szokása szerint« böbeszédűen és dölyfösen válaszolgatott, becstelennek mondta a Ferdinánd kérését. Aztán értesült a bailo a 19-i kihallgatásról is, melyben a szultán békét ígért és a követ kérésére elhatározta, hogy Ferdinándhoz küldendő csasz utján győződik meg Jeromos szavainak őszinteségéről.

Zárai Jeromos Ibrahimtól kapott tanácsot arra nézve, hogy a szultán előtt miket mondjon. Ibrahim a tolmácsot is kiküldte, hogy bizalmasan beszélgethessenek. Jellemozte a követ előtt a szultánt, elárulta, hogy a szultánnak nem kell Magyarország és ő jól tudja, hogy az nem illeti meg a »hitvány vajdát« (quel villano de voivoda), hanem Ferdinándot. Jeromos rábeszélte Ibrahimot, hogy a szultán előtt nevezze hitványnak Jánost.

Ibrahim Jeromosnak biztató ígéreteket tett. A lengyel követ, akit Jeromos érkezése előtt nem akart elbocsátni a szultán, a Jeromos ünnepélyes kihallgatását megelőző lakomán azt jegyezte meg, hogy valamit mégis kéne hagyni a kegyvesztett (disgratiato) vajdának is.

A szultán előtt részben bizonyára Ibrahim tanácsából teljesen megalázkodott a követ: Ferdinánd sohasem harcolt a szultán ellen, csak a hitvány vajda ellen, aki méltatlan egy személy. Ha tudta volna Ferdinánd, hogy a szultáné az ország, eljött volna emberségesen az ő karjaiba és kegyeibe ajánlva magát, — mindig szívből kívánta a békét, — a jó szeretet jeléül atyjául akarja fogadni a szultánt úgy Ferdinánd mint a két királyné. Sirva könyörgött Jeromos a szultánnak, hogy érezzen irgalmat a török és

ker. vérontás miatt. Megragadta a szultán ruháját és nem akarta addig elbocsátani, amíg békét nem ígér, »ha levágják egyik kezét, a másikkal újra megfogja«.

Mikor Ibrahim azt kérdezte, miféle biztosítékot nyújthat a követ egy vár kulcsainak átadására, Jeromos azt felelte: Esztergom kőből és földből van, mennyivel inkább átadhatja ennek kulcsait Ferdinánd, mikor szívét és lelkét ajánlotta föl a szultánnak. Nemcsak Esztergomot, hanem egész Magyarországot, t. i. amennyit ebből a szultán mint atya neki átenged, és Bécsset is följajánlja, hogy megismerje a szultán az ő szívét.

A középkor története mutat olyan eseteket, mikor a gyöngék átengedik birtokaikat a hatalmas szomszédnak s tőle hűbér fejében kapják azt vissza, így biztosítva maguk részére a hatalmas szomszéd jóindulatát és védelmét. Ugyanezt tette a szultánnal szemben épen ekkoriban Barbarossa, a híres kalózvezér. Kalózfejedelemségét és hajóraját a szultánnak ajánlotta föl, ennek fejében ő lett a török tengeri haderő főparancsnoka.

Bármilyen meglepő is volt tehát Ferdinánd követének ajánlata, a szultán előtt nem lehetett merőben hihetetlen, — és mivel a szultán maga békét óhajtott, csodálkozva kérdezte a követ jelenlétében Ibrahimtól: ilyen nagy ígéretek után mit tegyen, hogy nemeskeblűségben föllümlni ne hagyja magát? Ibrahim hízog diplomáciával felelt: cselekedjék császári szokása szerint.

Ezután megint a nagyvezér fogadta kihallgatáson a követet. Ekkor a nagyvezér beszélt Jeromosnak a szultán kiváló tulajdonságairól, a nyárára tervezett hadjáratról, néhány ker. fejedelem árulkodásáról Ferdinánd és a császár ellen, ugyanezeknek a ker. uralkodóknak terveiről és szerződéseiről. Megállapodtak ezen a kihallgatáson a békében és abban, hogy a szultán visszaajándékozza Ferdinándnak a följajánlott országokat. Bizonyos ügyekben a követet Grittihez utasította Ibrahim. Megállapodtak a pápával és a császárral kötendő békében: mit tegyen, milyen levelet írjon a császár, a pápa. A békeügy előmozdítására

mindkettejük nézete szerint nagy szolgálatot tenne Koron átadása.

Rövid jegyzeteinek végén Jeromos összeírta a fontosabb költségeket és ezzel s a béke hírével útnak indította Bécs felé fiát. Maga Konstantinápolyban maradt, félig zálogául az ígéreteknek, félig Ferdinánd érdekeinek védelmére.

IX.

Gritti beavatkozása.

A doge törvénytelen fia mint előkelő nagykereskedő sűrű és közvetlen összeköttetésben állott Szolimámmal és nagyvezérével. Befolyását és tájékozottságát fölhasználta annak idején Lasky megsegítésére, később üzleti és politikai mellékcélok miatt egyre jobban beavatkozott a magyarországi ügyekbe. Zárαι Jeromosnak Ibrahim azt ígérte, hogy a magyarországi ügyeket Gritti fogja elrendezni. Ibrahim szavaiból azt lehetett képzelni, hogy a megoldás Ferdinándra kedvező lesz; maga Gritti Konstantinápolyba érkeztekor meghökkent a nagyvezér ígéreteinek hallatára.

Ferdinándnak már régebben volt alkalma megismerni Gritti gondolkozását, talán a Fuggerek is vetélytársat láttak benne, s ezért a Zárαι Jeromos áradozó első jelentése után 1533 ápr. 4-én kelt utasításban azt rendelte el, hogy akadályozza meg Gritti erdélyi vajdaságát (21. p.) és cáfolja meg Gritti esetleges vádjait. A közvetítésből is szeretné volna Grittit kizáratni, inkább Ibrahimban bízott.¹

Amíg Gritti Konstantinápolyba nem érkezett, Zárαι Jeromos kedvező eredményeket ért el, Ibrahim kijelentette, hogy sem Grittinek, sem másnak nincs hatalma a szultán nevében tárgyalni.² Gritti nem tudott ezekről és első találkozására alkalmával fenhéjazóan beszélt Zárαι Jeromosról. Ő Ibrahim részéről közvetítő, János részéről követ. Tagadja a békekötés érvényességét, hiszen az írásba sincs foglalva. Jeromos ügyesen válaszolt: ő bizik a szultán és Ibrahim

¹ Április 7-i utas. 7.

² Zárαι és Schepper végjelentése, 1533. IX. 27. 1. p.

szavában, új tárgyalás fölösleges, Grittinek Jánossal kell tárgyalnia Magyarország átengedéséről. Gritti ekkor diplomatikusan felel: meg kell várni Ferdinánd választát, hátha az nem erősíti meg a békekötést.

Ferdinánd választát Schepper Cornelius hozta meg, aki V. Károly követe volt, de nyíltan Ferdinánd embereként szerepelt, bár Károlytól is hozott levelet. Schepper megérkezése után Grittinek sikerült megfordítania a béke ügyét. Ibrahim elutasította Schepper valamennyi ajánlatát: a szultán Koront fegyverrel kívánja megszerezni, Magyarország Jánosé, Argelt nem ígéri meg, a követek tárgyaljanak Grittivel.

1533 május 28-án Gritti már részint bírónak, részint ellenségnek mondja magát a követekkel szemben. Egyetlen kedvezményt helyez kilátásba: a szultán eltilthatja Barbarossát a ker. hatalmak megtámadásától. Meggyanúsítja Károlyt, hogy csak Koron ostromának elhalasztása végett nyújtja a tárgyalást. Ebben tévedett, Schepper tudott is előzékenyen válaszolni: hiszen ostromolhatja a szultán Koront tárgyalás közben is.

Két nap mulva Gritti közli a szultán határozatát: megengedi, hogy Koronból a spanyol csapatok elvonuljanak, a görögök sorsát függőben tartja. Károlyval csak úgy hajlandó békét kötni, ha Károly maga küld követet. Schepper vállalkozott ennek eljárására, mire Gritti megjegyezte, hogy ő tudja, hogy Schepper a Károly követe.

Gritti ebben a tényleges helyzet formai kinyilatkoztatását követelte, amint a tényleges helyzetnek felelt meg az is, hogy a törökkel kötött békében ne szerepeljenek a császár részén azok a ker. államok, amelyek mintegy szövetségesei voltak a szultánnak. A szultán túlhatalmának kihasználása volt az, hogy ezek közé számította Gritti Franciaországon és Velencén kívül a lengyel királyt is, aki egyébként szintén önálló békét kötött a szultánnal.

Ezen az újabb kihallgatáson Gritti új szálakat kezdett szövögetni. Eldicselkedett, hogy a pozsonyi tárgyaláson ő akadályozta meg Ferdinánd és János személyes találkozását. Ez nem volt okvetlenül kellemes Ferdinándra nézve,

hiszen személyes tárgyalással talán hamarabb megérthették volna egymást. Eldicselkedett Gritti azzal is, hogy ő akadályozta meg, hogy Magyarországból szancsák legyen, ő hajlandó János halála után az országot Ferdinándnak adadni, ő nem kívánja ennek az állhatatlan népnek királyságát. Szívesen lépne titkos egyetértésre Ferdinánddal.

Vajjon előre érezte a szultán kegyének elfordulását, vagy csak ilyen módon akarta Ferdinánd követéinek bizalmát megnyerni, nem tudom. Lehet, hogy csak szeretett volna Ferdinándtól is birtokot kapni, amint a követekkel való későbbi találkozása alkalmával¹ bizalmas közléseket tett velük szemben, aztán jelezte, hogy Ferdinándtól titkos kérnivalója lesz, utoljára pedig ismét megemlítette, hogy saját jutalmáról személyesen akar Ferdinánddal tárgyalni.

Saját befolyását igyekezett minél nagyobbnak föltüntetni: János ugyan örökösei részére is megkapta az országot, de a szultán jogot ad Jánosnak az országról való lemondásra, s Grittnek lesz teljhatalma az ügy elrendezésére. Tesvére, Gritti György fogja elintézni V. Károly és Ferenc viszályát.²

Június 24-én az Ibrahimmal folytatott tárgyaláson Gritti hatalma teljesnek látszik. A nagyvezér nem akarja megmutatni a szultán levelét, Gritti ezt Ibrahim jelenlétében kegyesen megígéri. A békébe foglalandó ker. fejedelmeket Gritti fogja megnevezni, ő intézi el a török részről fölmerülő határsértéseket, Mária birtokügyeit. Mikor a követek erre az utóbbira levelet kérnek a szultántól, Gritti indulatosan utasítja vissza őket, s Ibrahim (talán hogy Gritti meg ne értse?) szlavon nyelven mondja Jeromosnak, hogy Gritti csak Ibrahim parancsai szerint járhat el.

Grittinél még egyszer jelentkeztek a követek. Gritti ekkor azt jelentette ki, hogy ő Magyarországra nem megy Ferdinánd hívása nélkül, de kéri, hogy Ferdinánd ne magyar közvetítő útján tárgyaljon vele, mert a magyarok mind állhatatlanok. Szolgálati fejében ekkor kérte Ná-

¹ Június 11. Zárai és Schepper végjelentése 15–18.

² U. o. 17.

dasdy Tamás fejét, s ekkor mutatta be rabját, az állítólagos Kanizsai Lászlót.¹

Schepper és Zárai Jeromos Bécsbe nem vihette meg azt, amit ott vártak, hogy t. i. tulajdonképen mit is akar a szultán Magyarországgal? A követek jelentése ingatagságot és bizonytalanságot árult el ebben a tekintetben, de ha a nekik adott választ a legkedvezőbbben is magyarázták, a szultán levele világosan szólt:² az egész Magyarország Jánosé. Ezt viszont nem akarta érteni Ferdinánd, aki a béke tartalmát pontokba foglaltan szeretete volna megállapíttatni. Különben is vártak tőle választ Konstantinápolyban, emiatt Schepperéket elkísérte Gritti szolgálója, Mahmut bég, aki Zárai Jeromossal egy nap betegedett meg.³ Raguzából jövő kereskedők súlyosnak mondták betegségét, de október 24-én jó egészségben találta őt Gallában Vespazián.⁴

Vespazián csak futárként ment, követül Jeromosnak kellett volna Schepperrel mennie, de őt negyednapos hidegjelése még 1534 tavaszán⁵ is gyötörte, emiatt 1534-i útján egyedüli követnek maradt Schepper.

A Schepper első útjáról szóló jelentésből V. Károly nem tudhatta, vajjon Magyarországon lesz-e már Gritti Schepper érkezésekor, vagy még Konstantinápolyban. Emiatt 1533 december 24-én kelt utasításaiban a Grittivel való tárgyalást az újból Konstantinápolyba készülő Schepperre, esetleg a hundi érsekre bizza. Helyesnek találja, hogy Ferdinánd esetleg személyesen tárgyaljon Grittivel, sürgősnek is tartja a tárgyalást, csak óvatosságot ajánl vele szemben: bizalmat kell mutatni, de nem szabad a szultánra vagy

¹ U. o. 22–25.

² Gévy, II. 1. 138., 139. 1533 július 4-ről. Ugyanez nap keltek a Károlynak szóló levelek (u. o. 135., 136.). A szultáné magyarul Karácson Imrénél 29/31. l., ebben a Jeronimus Jaderensis név „Tur és Nimurader“-nek torzult.

³ Turcica II. b. (1533 szept.-ből) Vespazián jelentése Cleshez és Ferdinándhoz.

⁴ Gévy, II. 2. 79–80.

⁵ Gévy, II. 2. 102–4.

Ibrahimra sértő szavakat mondani. Valószínűleg lehetők tartotta Gritti ker. pártiságát, de tartott attól, hogy csak szinlel Ferdinánd kiismerése végett.

Gritti valóban hintapolitikát folytatott, mindkét fél-nél biztosítani akarta magát. Vagyonát kereskedelemmel és bérletekkel szerezte, s ezzel gyűlöletet aratott. Egyelőre a víz színén uszott. A szultán Ibrahimmal együtt a perzsa háborúval volt elfoglalva, Ibrahim helyettese, Ajász pasa akkor sem tudott volna tárgyalni a magyar ügyben, ha ő lett volna felhatalmazva reá, így Zárai Veszpazián, az időközi követ, ugyszólván csak Grittivel tárgyalhatott.

Gritti nagy hangon beszélt Veszpaziánnal. Egyenesen kijelentette, hogy a török birodalom sorsa az ő kezében van. És valóban még a szultán is úgy »emlékezett« a Ferdinánd követeinek tett ígéretére, amint Gritti mondta. Magyarország Jánosé eszerint, Ferdinánd csak azt kaphatja meg belőle, ami övé volt II. Lajos király halála előtt. Ajász pasánál Gritti tolmácsolt, tehát Ajász is csak arra emlékezett. Mikor Veszpazián hivatkozott arra, hogy hiszen ő jelen volt atyja tárgyalásai alkalmával és tudja miben állapodtak meg, hiszen ő kísérte Bécsbe a szultán izenetét vivő csauszt, akkor Ajász és Gritti egyaránt elnémult.

Ebben az esetben Veszpazián leírásából az látszik, hogy Ajász tért magához előbb és ő mondta azt, hogy csak azt foglalhatja *a jogtalanul* János, ami Magyarország területén kívül esik. Ferdinánd birtoka csak az lehet, ami övé volt Lajos király halála előtt. Katzianer ellen Gritti fog sereget vezetni a szultán rendeletéből. Ferdinánddal hajlandó tárgyalni, de a magyarok kizárásával.

Még az V. Károlyal kötendő békéről is úgy nyilatkozott Gritti, hogy azt is ő fogja közvetíteni.¹

Dicsékvéseivel ellentétben állottak azok a hírek, amelyeket róla Veszpazián Konstantinápolyban hallott. Jonus bég kifakadt ellene, mint aki megbabonázza a szultánt, Veszpazián értesült, hogy Gritti pénzzavarba jutott, mert eddig ő az általa bérelt török birodalmi jövedelmekért

¹ Veszpazián jelentése 23. p.

szövetekkel, borral, ékszerekkel szokott fizetni a szultánnak, most ezeket az ajándékokat visszautasította a szultán és pénzt kíván azonnal a perzsa háború szükségleteire. Gritti nem tudott fizetni, zsidó uzsorások kezébe került. Ennek a helyzetnek keserű mellékize lehet az, hogy Gritti vissza akart vonulni a politikától és csak magánügyeivel akart foglalkozni, ha a magyarországi ügyeket elrendezte.¹ Ugyancsak ennek a helyzetnek mellékize érzik akkor, mikor békére inti a ker. fejedelmeket a törökök ellen.² Jó keresztyén voltát ismételten hangoztatja, ezt hangoztatja róla Gritti György is.³

Gritti hatalmának hanyatlására jellemző bizonyosság, hogy 1534 elején, mikor Schepper Konstantinápolyba másodszer érkezik, nem tudja teljesíteni az új utasításnak azt a parancsát, hogy először Grittivel tárgyaljon. Gritti izéni neki, hogy titkon akar vele beszélni, Schepper meg is próbálja egy zsidó közvetítésével a találkozás megbeszélését, de a találkozás nem sikerül: Gritti maga sem mozog már egészen szabadon. A szultán tanácsában új befolyások érvényesülnek, egyik párt a perzsa háborút kívánja, az új kegyenc, Barbarossa, a kalóz, tengeri hadjáratot kíván nagy eredményeket ígérve.

Mind a két terv: szárazföldi és tengeri háború, ropant pénzösszegeket emészt föl, Gritti különösen Barbarossa ellen fakad ki. Ő hozta Konstantinápolyba a kalózt, s ez most őt kiturni igyekezik. Pusztán Gritti boszantása végett összefogdostatta a konstantinápolyi keresztyéneket, hogy gályáira vitesse őket, mert Törökország matrózokban szegény. Amit lehet rámondani, azt Gritti elmondja róla. Hihetetlen pénzbe kerül a török kincstárnak, csak ő akadályozza a császárral kötendő békét. Gritti nagyon örülne, ha Barbarossát levernék a velencések. Szövetkeznie kellene Károlynak Ferencsel, akkor Gritti kényszeríteni tudná a velencéseket a csatlakozásra. Addig is jó lesz vigyázni a

¹ U. o. 20., 21.

² U. o. 22.

³ U. o. 27–29.

partokra. A márkai partok védelmét is tanácsolja Gritti, bár ezt nem Barbarossa fogja támadni. Elárulja, hogy a bajor herceg, hesszeni gróf tárgyalta Ferencsel. Tanácsolja, hogy támadjanak a ker. hatalmak, ne szorítkozzanak a védelemre.

Az bizonyos, hogy ennél okosabbat nem tanácsolhatott volna, s minderre úgy látszik keserősége vitte rá. A törökök közt vele szemben élő gyűlöletnek Jónus bég adott megint kifejezést: Gritti üzletember akar lenni és nagy úr is, ez a kettő nem egyeztethető össze.

Befolyását Gritti szerette volna nagynak föltüntetni most is, beszélt a szultán terveiről, fölényesen jelentette ki, hogy Ferdinánd ügyeit majd elintézi Magyarországon, de mikor a szultán előtt Schepper arról beszélt, hogy Károly ügyeit is Grittivel tárgyalja meg, a szultán indulatosan szakítja félbe: Begogli? Begogli? s kijelenti, hogy Grittinek csak a magyar ügyekre van megbízása, abban is a szultán rendeletei szerint kell eljárnia.¹

A magyarországi ügyek elintézésével továbbra is ő volt megbízva, erre vonatkozó terveiből csak annyit árult el, hogy Laskyt ő nem akarja erdélyi vajdává tenni, az előkelő magyarok fejét pedig le akarja üttetni, Ferdinánd is jól tenné, ha így cselekednék.²

¹ P. Gulácsy Irén regényében (Fekete völgyek) tévesen nevezi „Oglu bég”-nek Grittit. Begogli vagy begoglu török szó, jelentése = úrfi, Grittit ezen a néven emlegették Konstantinápolyban.

² L. Schepper jelentését, 10. p.

X.

Koron ügye.

Köszeg ostroma idején spanyol hajóhad futott ki a tengerre és a tél folyamán elfoglalta Koron várát Morea déli részén.

A vár elfoglalása nagy föltűnést keltett, s a szultánt óvatosságra intette. Viszont a hódítás kényelmetlen volt a hódítónak is, mert az utánpótlás nagy nehézségekbe ütközött a távolság miatt. Ferdinánd még nem ismerte bátyja fölfogását a vár megtartása vagy kiadása felől, mikor megbízta Zárai Jeromost, hogy kecsэгtesse a törököket visszaadásával.¹ Schepper megérkezése után a császártól hozott utasítás alapján április 7-én kelt utasításában Ferdinánd már azzal bizza meg a követeket, hogy Koron fejében kérjék az egész Magyarországot, vagy legalább Erdélyt.²

Ferdinánd utasításaival egyidőben kelt Zárai Jeromos jelentése, melyben arról számol be, hogy a koroniak a fegyverszünetet magukra nézve kötelezőnek nem tekintik, kitéréseket rendeztek és ezzel annyira felbőszítették a szultánt, hogy az a birodalmában levő összes ker. templomok és kolostorok lerombolásával fenyegetőzött miatta. A szultán nem fogadta el az egyenlőnek alig mondható cserét (Magyarországot Koronért!) Schepperéknek azt válaszolta, hogy inkább fegyverrel kívánja a várat megszerezni.

Az ostrom a törököknek nem sikerült, viszont a császárnak egyre kényelmetlenebbé vált a vár birtoka. Fölajánlotta a római pápának, a johannitáknak, de a költséges

¹ 1533 április 4-i utasítás 5.

² Április 7-i utasítás 3., 6., 7.

hely nem kellett senkinek. 1533 december 24-én kelt utasításában Károly őszintén föltárta a helyzetet öccse előtt: följajánlotta, hogy vegye át ő Koront, elárulta, hogy az őrség csak márciusig van ellátva, és akkor ki fog vonulni a várból, újabb ostromot amúgy sem szabad megvárnia. Figyelmeztette Ferdinándot, hogy igyekezzék minél nagyobb előnyt kicsikarni a vár átadásából, de ha másképp nem megy, adja át önként, föltétel nélkül.

Az újabb török támadással szemben is sikerült a várat megvédeni, végül azonban kivonult az őrség. A szultán nem volt megelégedve az önkéntes kiürítéssel, mely ugyan még az ellene föllázadt görögöket sem biztosította, de a falakat üresen, ágyuk nélkül hagyta hátra.

Scheppertől második küldetése alkalmával a szultán követelte, hogy adassa vissza az ágyukat, melyeket a szultán sajátjának tekintett. Schepper hiába emlegette, hogy Ferdinánd békeszeretetből, a szultán iránt érzett rokonszenvből birta rá bátyját a vár átadására, a szultán megmaradt amellett, hogy nem sokra tartja a vár átadását, mert ilyen hitvány kastélya neki sok ezer is van; kedves volt ugyan előtte az átadás, de nem annyira, mint Schepper gondolja.

Koron kiürítését tehát diplomáciailag nem sikerült kiaknázni.

XI.

Érintkezés a perzsa háborúk idején.

V. Károly erélyes föllépésén kívül főleg a perzsa háború kiujulása birta Szolimánt békekötésre, s a külső jelekből az látszik, hogy amíg a perzsa háború tartott, Szolimán a békét még is akarta tartani. Gritti megöletése miatt panaszt emelt ugyan, de nemcsak elfogadta Ferdinánd mentegetőzését, hanem sűrű futáiraival mintegy kémlelte Ferdinánd terveit. Tudunk leveleiről 1534 december közepéről,¹ 1535 január 13-ról,² február 15-ről,³ április 4-ről,⁴ július 12-éről,⁵ október 24-ről.⁶ Ezek a levelek részben Károly tunisi hadjárata után érkeztek, amint kiemeli a Nuntiaturberichte,⁷ de a szultán csak a legutolsó levél elküldésének idejében szerezhetett tudomást Tunis elestéről. Szolimán nem kívánta az összeütközést, Ferdinánd pedig kerülte. Tunis eleste után járt Jónus bég Magyarországon Gritti halálának ügyét rendezni, de az ő kiküldésének elhatározása is Tunis eleste előtt történhetett.⁸ Az ő kiküldetése szintén a Ferdinánddal kötött békét erősítette, mert ő Ferdinánd párti volt, s épen Jánossal szemben kifejezett gyanuja miatt küldte őt a szultán az eset kivizsgálására.⁹

¹ Gévay, II. 3. 7—11.

² Hammer, III. 156.

³ Gévay, II. 3. 12—16.

⁴ Mon. Hung. Hist. I. 236—237.

⁵ Hammer, III. 315.

⁶ Gévay, II. 3. 77.

⁷ I. 1. 493. l. jegyzete.

⁸ 1535 szeptember 22-én ír Ferdinándnak Pestről, Gévay, II. 3. 58.

⁹ U. o. 69—77.

Tunisz eleste után — valószínűleg a szultán ingerült-ségének lecsillapítása végett ment Konstantinápolyba Barzizi János Mária. Követségének előzménye az, hogy Schep-per levelet hozott a szultántól második követsége alkalmá-val,¹ de amint Ferdinánd csalódottan írja Clesnek, ez csak credentialis — Schepper nevére — Schepper pedig csak a Grittivel folytatott beszélgetésről tudott beszámolni. Gritti elég nagyhangú volt: Magyarország „sőt Ferdinánd alsó tartományainak (omnium patriarum et dominiorum nostrorum inferiorum) megtartásáról vagy elvesztéséről lesz szó.”² Hanem Gritti meghalt, és Ferdinánd hosszadalmas levelezése a Bagdadig előnyomult szultánnal nem hozta meg a kedvező döntést, emiatt Ferdinánd 1535 végén³ Barzizi követül küldését határozta el.⁴

Barzizi megvédte Ferdinándot és Károlyt a szultán gyanúsításaival és rágalmaival szemben, híreket hozott Ibrahim megöletéséről, a szultán készülődéséről Károly ellen, jelenthette azt, hogy a szultán adót követel néhány horvát urtól és föl van háborodva Krusics Péter ellen, de azt is jelenthette, hogy a béke sértetlenül megmarad Ferdinánd újabb követségének érkezéséig. Barzizi följánlotta, hogy Ferdinánd közvetítni fogja a békét a szultán és V. Károly között, ajánlatának komoly szint kölcsönzött Ajásznak az a nyilatkozata, hogy Szolimán János megbüntetésére készül (1536 június).

A béke megtartásán kívül azt kívánta még ebben az időben Ferdinándtól a szultán, hogy ne segítse Károlyt.⁵ Barzizi hazaérkezése után a törökök a szultán ígérete el-

¹ Gévay, II. 2. 139.

² U. o. 147—149.

³ Gévay, II. 3. 86.

⁴ A Gévay által közölt iratokból kiderül, hogy előbb Barzizi magánügyei miatt, azután a boszniai bég halála miatt késett az indulás körülbelül 1536 március végéig. — Utasítása ismeretlen, credentialis levelei a szultánhoz, Ibrahimhoz, Ajászhoz január 8-áról kelteve megvannak egy címzetlen kelet nélküli levéllel együtt (Turcica, III. 2.) útlevelét kiadta Gévay (II. 3. 88.).

⁵ Barzizi, 1536 augusztus 23—24-i jelentése 1.

lenére ostromolni kezdték Krusics Péter várát, Klisszát. Ferdinánd különben is érezte szükségét annak, hogy a portán állandó követet tarthasson, ezért nem sokkal Barzizi érkezése után megkezdte egy újabb követség küldésének előkészítését.¹ Ritiusz Ferenc, Sprinzenstein bárója lett az új követ, aki december elején indult, de csak április 10-ére érkezett Konstantinápolyba. Közben János pártja elfoglalta Kassát fegyverszünet idején, ezért Ferdinánd ennek a sérelemnek előadását is Sprinzenstein kötelességévé tette 1536 december 13-án kelt levelével.² Sprinzenstein nem maradhatott Konstantinápolyban, Boszniában a szancsákbég helyettese hosszabban föltartóztatta hazatérő útjában, emiatt csak október elején adhatta át jelentését.³

A szultán vele szemben sem engedett régi álláspontjából: Magyarországot ő Jánosnak adta. Jánost meg lehet fosztani a királyságtól,⁴ nem ugyan mindjárt, hanem mikor jó alkalom lesz rá, úgy bánnak majd vele, mint a rókával,⁵ esetleg megmérgeztetik, de ő Magyarországon nem követhet el határsértést Ferdinánddal szemben, mert amit Magyarországon elfoglal, azt jogosan foglalja el, a szultán ajándékának megfelelően. Kassa elvesztése miatt ez a nyilatkozat kényelmetlenül érinthette Ferdinándot, amint kellemetlen lehetett az is, hogy a szultán tiltakozott a zágrábi püspöknek és több horvátországi úrnak Ferdinándhoz pártolása ellen.⁶ Jogtalanak tekintették Konstantinápolyban Klissza védelmét is,⁷ de mindezek nem vezettek háborúra.

¹ Gévay, II. 3. 31—33.

² U. o. 35.

³ Gévay, u. o. 41.

⁴ Ezt Jónus is említette Nogarolának Gévay, II. 3. 69—77.

⁵ Sprinzenstein jelentése 1537 végéről, 5. 11.

⁶ Barzizi jelentése 16. Sprinzensteiné 3.

⁷ Barz. 15. Sprinzenstein 2.

XII.

Új bonyodalmak.

Az 1533-i béke tulajdonképen egyik félt sem elégitette ki. Szolimán a perzsa háborúk miatt nem akart új harcot kezdeni, de örömmel látta a János részéről történő fegyverszünetesértéseket; Ferdinánd alapgondolata és fővágya pedig az maradt, hogy az egész magyar birodalmat egyesítse uralma alatt.

Erre újabb reményt a nagyváradi béke nyújtott neki, de ezt addig biztosnak nem tekinthette, amíg a szultán el nem ismerte.

A nagyváradi béke egyik alapgondolata az, hogy Magyarország rovására a török nem terjeszkedhetik, ennek szellemében küldött segélyt Ferdinánd Jánosnak a szultán moldvai hadjárata idején.

A másik alapgondolat Ferdinánd örökösödése János részében. Ennek biztosítására akart Ferdinánd Budára német őrséget helyezettetni már 1538-ban, hihetőleg azzal a hátsó gondolattal, hogy az az őrség a várban maradjon a moldvai hadjárat után is. Mikor ez a terve nem sikerült, akkor határozta el a nagyváradi béke elárulását a szultán előtt, avégből, hogy őt saját részére megnyerje.

Ennek a tervnek végrehajtására ugyanaz ajánlkozott, aki 12 évvel azelőtt legtöbbet tett a török beavatkozás előidézésére: Lasky Jeromos.

1539 végén ment első ízben Ferdinánd követeként Sztambulba, ekkor azonban csak félévi fegyverszünetet tudott kötni. Ezt két hónappal hosszabbította meg Tranquillus, még így is elkésett Lasky újabb útja, melyet János közbejött halála folytán újabb utasítások kérése miatt kellett halasztania.

Laskynak is az egész országot kellett kérnie Ferdinánd részére. Az 1540 július 8-án kelt utasításában is megíratta Ferdinánd, hogy ő hajlandó a békét fönntartani a nagyváradi béke alapján, de nyomban hozzáteszi, hogy fölhatalmazást kíván arra, hogy Jánost kiverhesse,¹ azután javasoltatja, hogy ajándék fejében adja neki a szultán Magyarország öröklésének jogát. Ha az egész országot nem lehet megnyerni, legalább egy részére alkudjék Lasky.² Hajlandó adót fizetni a kétes hódolásu részéért, a Zrinyi grófokért.³

Szolimán nemcsak erről nem akart hallani, hanem lehetőleg összébb akarta szorítani János Zsigmond részét is. Lasky úgy értesült, hogy Szolimán csak akkor adott kedvező választ a gyermek király követeinek, mikor meghallotta Ferdinánd erőszakos fellépésének hírért.

Ferdinánd alapgondolatának hibája az, hogy ő nem volt tisztában saját gyöngeségével. Tanácsosai is túlbecsülték az ő erejét és lebecsülték a szultánét. Lasky (1541 február 5-én) egyszer azt írja, hogy nagyszerű alkalmá van Ferdinándnak a török megtámadására, máskor elmondja, hogy őt csak cselből tartja fogolyként a szultán, hogy a perzsák azt higyjék, hogy tárgyalás folyik Ferdinánddal, a franciák pedig lássák, hogyan bánik ő a Habsburgok követével (1541 január 12). Állandóan bizik abban, hogy Ferdinánd elfoglalja Budát, erősebbnek tartja Ferdinánd tűzértségét a töröknél, reméli, hogy föl lehet tartóztatni Szolimánt a Drávánál. A perzsa háború veszélyét súlyosabbnak itéli a törökökre nézve, mint az valóban volt. 1541 március 17-én még nem hiszi, hogy Szolimán személyesen menjen Magyarországra, aztán úgy gondolja, hogy Szeben ellen indul (május 8). Szolimán hűbéreseinek hűségében kétkedik, számít Péter moldvai vajda lázadására, ismeri a Szolimán és fia, Musztafa, közti ellentétet (június 10), Barbarossát gyanusnak találja. Viszont

¹ U. o. 4. p.² U. o. 5., 6., 7.³ U. o. 11.

azt képzeli, hogy V. Károly képes lesz Alexandria és Egyiptom elfoglalására (február 11—12). Ha nem is, veszszük komolyan azt, amit a pasákkal szemben fenyegető érvel hozott föl: perzsa követség Károlynál és a keresztény államok egységének fitogtatása, mégis azt kell látnunk, hogy ő a Habsburg-testvérek hatalmát Szolimánénál többre tartotta. Szolimánnak is volt sokoldalú elfoglaltsága, mint Károlynak, de birodalma kompaktabb, egységesebb, zártabb, egész jövedelme kevésbé bizonytalan, serege állandóbb volt vetélytársánál.

Szolimán maga irányította ebben az időben külpolitikáját. A nagyvezérek váltakoztak, Lutfit Szolimán pasa, ezt Rusztán váltotta föl. Az egyes nagyvezérek pártállása nem lehetett azonos, Lutfi egyenesen Ferdinánd-párti volt, de a szultán elhatározásán ez mit sem változtatott. Már Lasky megérkezésekor jelezte Jonusbég, hogy Lasky elkésett, a szultán haragszik. A szultán haragja tükröződött a pasák heves szemrehányásaiban, majd megnyilatkozott ez Laskyval szemtől szembe a kihallgatáson. Szolimán ingerülten félbeszakította Laskyt, csalásnak mondta a követküldést, amellyel csak a nyarat akarták kihuzni, nehogy ő hadat vezessen Magyarországra. De ha tél is van, lesz még nyár, kiáltotta. Laskyt válaszolni sem engedték, a szultán fölindulásától remegve a pasák lesütötték szemüket, s a kihallgatás után mindenki tudta, hogy a háború el van határozva Ferdinánd ellen. A perzsa háború dacára, háború mellett döntött a szultán. Lasky hiába ígérte vissza Visegrádot, Tatát (február 11—12-i jelentés), Szolimán nem hitt Ferdinándnak.

Lasky több uton-módon kísérelte meg a szultán haragjának lecsendesítését. Magyarárgatta eleinte, hogy Ferdinánd támadó föllépésének tulajdonképen János az oka, aki szerződésben kötelezte Ferdinándot Buda átvételére János halála esetén. Próbálta burkolt fenyegetéssel meggondolásra bírni a pasákat: Károly császár békében él Ferencsel, Milanót fogja vejének adni, barátságának fényes bizonyossága franciaországi útja. Károlynál perzsa követek jártak, de Károly hajlandó a szultánnal békülni. —

Őnérzetes marad a föllépése, nem hajlandó visszarendelni a Buda ellen küldött sereget, nem hajlandó adót ígérni az ország egy részéért, csak az egészért. Miután újabb kihallgatáshoz nem jut, levélben kísérli meg a szultán kibékítését. Levelében tagadja, hogy Károly a szultán elleni háború tervét hánytorgathatta volna, mert Károly igen szerény fejedelem és takarékos a szavakkal. Ha nem büntette Jánost, a szószegőt a szultán, akkor semmi oka sincs Ferdinánd büntetésére, aki csak ígéretének beváltásaképen támadott Buda ellen, ahonnan az özvegy királyné intrikái miatt más veszély is fenyegette. Lutfi jónak találta a levelet, de Lasky értesülése szerint azt a szultán el sem olvasta.

Javasolta Lasky, hogy bizza meg a szultán Mehemet pasát a tárgyalások vezetésével a hadsereg előnyomulása közben is, azután azt javasolta, mindenesetre felelősség nélkül, hogy jöjjen össze a két uralkodó. Szolimán pasa kinevette Laskyt javaslatával, de a szultán látszólag tetszéssel fogadta a gondolatot. Ez az egyetlen jel, amely békehajlandóságra mutat Szolimán részéről, de ez is hamar eltűnt.

Tulajdonképen nem is a békéről folyt a tárgyalás, nem annak érdekében költötte el Lasky a megvesztegetésre szánt ezreket, hanem saját bőrének mentésére. Megmondták hamar neki, hogy ha más hozott volna ilyen békeajánlatot, levágott orral és füllel térhetett volna haza. Később fölszólították, hogy lépjen a szultán szolgálatába. Kémkedéssel gyanúsították, különösen mikor egy mohamedán futárja — saját, éveken át volt lovászmestere — a rábizott levelet a szultán kezébe juttatta. A mohamedán újkor ugyan mint követet tisztelték meg az ajándékkérők, de ekkor már tudta, hogy őt csak a háború után bocsátják szabadon. Ellenségei mindenünnen ellene ingerelték a szultánt: a bosnyák bég beárulta, hogy Lasky leveleiből a szultán minden titkáról értesült Ferdinánd, vádolta őt Izabella is. Az iránta barátságos indulatu Lutfi bukása nem járt ugyan végzetes következménnyel, de továbbra is szorongatták azzal, hogy lépjen Izabella szolgál-

latába, ha a szultánét visszautasítja. Lasky nem akarta tuszul adni fiát, megpróbálta, hogy szabadságot kérjen magánügycinek rendezése végett, de a pasa átlátta, hogy ezt csak cselből teszi. Végül kénytelen volt szinleg vállalni a szultán szolgálatát, de ezzel sem került el, hogy sötét és bűzös karavánszerájba ne zárják. Tanácsokat adott a Ferdinánd elleni háborura vonatkozólag, de még ezekből is kiderül, hogy csak szinleg jóindulatu a szultánnal szemben.

A szultán június 19-én megindult személyesen Magyarország ellen és táborában vitte magával Laskyt is.

Hová jutott ő attól az utasítástól, amely kilátásba helyezte Károly császár részéről a követküldést, békébe akarta foglalni a portugál királyt és írásos szerződést akart elérni a szultántól!

Nemhogy tárgyalni tudott volna Lasky, elzárttsága miatt minden körmönfonsága dacára is téves információkhoz jutott. Az egész diván ellenséges érzülete és Szolimán haragja idézhette elő azt is, hogy pasák helyett, sőt Jonus helyett is alantas személyekhez kellett fordulnia: Szolimán udvarmesteréhez, a szultána zsidó komornájához, aki természetesen a pénz elfogadása dacára sem tudott érdekében tenni semmit.¹

Hónapokig tartó betegeskedése dacára a szultán táborából csak annak a hadjáratnak végén szabadulhatott, melyet megakadályoznia kellett volna.

¹ Végső jelentése június 9-ről, február 11–12. levele.

XIII.

Tárgyalások az 1541—1543. évi hadjáratok folyamán.

Az 1541—43-i hadjáratok folyamán Ferdinánd három követséget küldött Szolimánhoz. Az elsőnek tagjai: Herberstein Zsigmond és Salm Miklós, akik Buda alatt folytattak tárgyalást 1541 őszén, a másik követségben Tranquillus Andronicus járt el 1542 őszén, a harmadikra Marsupinus János kapott utasítást, de nem tudjuk, járt-e tényleg Sztambulban.

Ferdinánd tanácsa nem mondott le egész Magyarország elnyerésének reményéről Budavár eleste után sem. Herbersteinék 1541-i követsége csakugyan kérte a szultántól Magyarországot, mint a következő évben Tranquillus és ugyanez volt 1543-ban Marsupinus utasításában. Természetesen legerélyesebben a Tranquillusnak adott utasítás szólt: mikor a birodalmi nagy hadivállalat készült Buda visszafoglalására, akkor magasra szálltak Ferdinánd reményei. Hajlandó lett volna egész Magyarországért összesen évi 70—110 ezer arany évdíjat fizetni a szultánnak és pasáinak,¹ gondolt Izabella és János Zsigmond kielégítésére.² Tranquillus még beszélhetett arról, hogy ha a szultán nem enged, a birodalmi sereg erővel veszi vissza az országot, ha Budát vissza nem adják, hosszú háború fenyeget.³ Marsupinus útrakészülésekor, a kudarc után, megelégedett volna a király az 1541-ben Izabellától elfog-

¹ Tranquillus utasítása 2., 3.

² U. o.

³ Tranqu. jel. 6.

lalt négy vár (Esztergom, Visegrád, Tata, Székesfehérvár) biztosításával is, fizetett volna a meglevő birtokállományért is évi 50.000 aranyat, évi 40.000 arany fizetését néhány évi fegyverszünetért is vállalta volna.

Viszont a szultán a béke előfeltételéül a négy vár kiadását tekintette. Követelték a pasák egész Magyarországot is, Rusztán gúnyosan beszélt Ferdinándról: foglalja vissza Budát, ha tudja, fenyegetőzött Bécs ostromával,¹ de látszik az alkudozás menetéből, hogy csak a négy várhoz ragaszkodott. Herbersteinékat a nagyvezér nem akarta Szolimán elé engedni a négy vár visszaadásának ígérete nélkül, az adóról sem akart beszélni enélkül; háborúval, Esztergom ostromával fenyegetőzött. Nem állott szóba sem 20.000 arany, sem 40.000 arany évdíjért, makacsul követelte a négy vár visszaadását. Új követségnek csak úgy ígért menlevelet, ha az biztosan hozza a négy vár visszaadását, bucsuzáskor kijelentette, hogy csak a négy vár kell, akár adó nélkül is.² A szultán válasz nélkül küldte el a követeket, mivel a négy vár visszaadásáról nem beszéltek.³

Szerényebbek a birodalmi sereg előnyomulása idején sem voltak a pasák, a négy várat követelték a bennük levő ágyukkal együtt,⁴ sőt Rusztán Bécs ostromával fenyegetőzött.⁵ Ferdinánd kormánya a birodalmi sereg kudarca után sem akart engedni ebben a kérdésben, de gyöngegségét érezve, legalább fegyverszünet kötésére utasította Marsupinust 1543 elején, évi 40.000 arany adó fejében.

A szultán hatalmát megint lebecsülték a követek. Tranquillusnak az tűnt föl, hogy a belföldi török katonaság gyáva, a török nép örvend a követség láttára, mert ettől békét remél, a birodalmi sereg támadásának hírére

¹ Herberstein, 4., 5. Tranquillus jel. 3., 8., 10.

² Herberstein, 6., 8., 9., 10., 12., 13.

³ Herberstein, 7., 10.

⁴ Tranquillus jelentése 2., 3., 8., 10.

⁵ U. o. 10.

Belgrád elestétől félnek. Észrevette Tranquillus, hogy a szultán kincstárát is kimerítette a hosszas háború.¹

A pasák azonban megvárták a hadjárat eredményét, közben pedig a követ titkainak kitudása végett elfogták egy törökül tudó szolgáját s kivallatás után kivégeztették. Szinleg megkötözték azt a törököt, aki elvitte Tranquillus szolgáját, de mikor Tranquillus felelősségrevonta Rusztán pasát a szolgálta miatt, ez azzal ütötte el a kérdést, hogy Magyarországon sok ezer embert ölnek meg most, mit gyötrődik Tranquillus annyira egy ember miatt? Hire járt annak is, hogy őt magát is ki akarta végeztetni a szultán, sőt Galatában már holt hírét költötték, kivégeztetését állítólag a pasák akadályozták meg.

A sikertelen követjárások után Ferdinánd megpróbálta a portugál király konstantinápolyi követének, Cataneo Eduardnak fölhasználását a közvetítésre (1544 nyarán), a fordulatot azonban nem ez, hanem V. Károly és I. Ferenc újabb kibékülése idézte elő.

¹ Tranquillus jelentése 1., 9.

XIV.

Az 1545-i fegyverszünet.

Ferdinánd mindig békét óhajtott a törökkel, mert érezte gyöngeségét. Emiatt csak a szultántól függött, hogy az új háborúnak vége szakadjon.

Az állandó perzsa háború és az 1543-i magyarországi hadjárat, valamint Barbarossa segélyezése kimerítette a szultán pénztárát, Roxelana gyermeke és a legidősebb fiú, Musztafa közt az ellentét egyre élesedett. Fegyverszünetet mégis csak akkor kötött Szolimán, mikor a crespai békéről értesült. Ezt a békekötést hangsúlyozta Ferdinánd az Adurno Jeromos részére 1544 december 28-án és 29-én készített utasításban.

Fennhéjázóan fogadták a portán Adurnót, ő pedig a legmélyebb megalázkodás hangján beszélt a nagyvezérhez s ha lehet, még mélyebb alázattal készült a szultán elé.

„Könyörgök az Isten irgalmáért, adja meg nekem azt a kegyelmet, hogy mondhassak olyanokat, amik az isteni felségnek dicséretére és dicsőségére váljanak és a hatalmas úr szerencsésének és hírének magasztalására, a te nagyságodnak pedig gyarapítására.

Felsőleges királyom üdvözlöl téged, mint jó barátját és testvérét, kívánja és meg akarja tartani barátságodat amíg csak él“

mondta Adurno Rustánnak.

Szolimánhoz szóló *tervnek* maradt beszéde is Zárai Jeromos fellengzően alázatos stílusára emlékeztet.¹

Halála akadályozta meg ennek a beszédnek elmondásában. Rusztán előtt azonban még meg tudott jelenni. Rusztán megtartotta a régebbi hangot s 1545 március 2-án dőlyfösen beszélt Ferdinándról. A szultán haragszik reá,

¹ L. Budapesti Szemle 1929 szeptember füzet 415. l.

mert többször követet küldött a portára és nyomban sereget küldött a szultán birtokainak pusztítására. Most küldi Adurnót, mikor már minden készen áll a háborúra, s a szultán a kengyelhez emelte lábát. Ferdinánd mindig a hegyek közt bujkál, nem mer nyílt síkon megütközni, mégsem nyugszik, addig izgatja a szultánt, míg az összes mezőket hullákkal borítva látja. Ferdinánd régebbi követei mind hazudtak. Ferdinándnak semmi keresnivalója nincs Magyarországon, ahol még egy szőlőfürthöz sincs joga.

De ugyanez a Rusztán, aki az előbbi években is leghangosabb volt a pasák közül, Adurno halála után nyílt kihallgatáson faggatta Adurno titkárát, Malvezzit, nem hajlandó-e a tárgyalás folytatására. Házkutatást rendeztetett nála, hogy előkerítsék Ferdinánd utasítását. A békevágysürgősségét elárulta azzal, hogy csak ötven napot adott Malvezzinek újabb követküldés eljárására és épen ő, Rusztán adott titkon tanácsot Malvezzinek: fölajánlotta szolgálatait Ferdinándnak tisztességes és megengedett dolgokban, ajánlotta, hogy ne avatkozzék Magyarországon annak a területnek ügyeibe, amelyet a szultán fegyverrel hódított meg. Tanácsolta, küldjön Ferdinánd a francia királyhoz, hogy ez írjon a béke érdekében, hogy Rusztán merhessen szólni Ferdinánd érdekében. Igyekezzen Ferdinánd békét tartani, mint a lengyel király, akinek birodalmába nem engedi a pusztító tatárokat a szultán. Mindenesetre hozzátett a biztatáshoz egy kis üdvös rémítést is: Szolimán szultán azért tette le Szolimán pasát a nagyvezérségből, mert ez lebeszélte arról, hogy Budán teleljen, de az idén ott akar telelni a szultán.

Malvezzinek az volt a véleménye, hogy a szultán hajlandóbb állandó béke kötésére, mint fegyverszünetre, mert Erdélyből török tartományt akar alakítani.¹

Visszatérése után nemcsak Ferdinánd küldött követet Siccus Miklós személyében, hanem a szultán békehajlandóságának láttára nyíltan császári követként küldte Sztambelba Veltwyck Gerardust V. Károly. Siccus lóhalálában

¹ Véleménye, keltezett 1545 május 4–19. közt.

sietve, 1545 július 9-én már Konstantinápolyban volt, Veltwyck a francia Monluc-vel augusztus közepén érkezett meg.

Az újabb tárgyalásban a vezetést a franciák szeretnék volna magukhoz ragadni. V. Károly hitt a francia közvetítés őszinteségében, az ő nézete szerint a franciák azért igyekeznek békét közvetíteni, mert a crépyi béke szerint kötelesek volnának a császárt segíteni a törökök ellen, Veltwyck is azt árulja el egy helyen, hogy ő is hisz a franciák közvetítésének komolyságában,¹ e szerint csak azért engedte át d'Aramon a kezdeményezést a portugál követnek, hogy saját urát ne tegye ki a török szemrehányásainak. A francia követek bizonyították, hogy a békéből nem a császárnak, hanem a szultánnak lesz haszna,² már Rincon is békét akart szerezni 1541-ben a törökök és Ferdinánd között.³ Viszont úgy Veltwyck, mint Siccus jelentéseiből az derül ki, hogy a franciák ellenséges indulattal vettek részt a tárgyalásokban. A francia közvetítési buzgalom kulcsa ott kereshető, hogy ők jó szolgálatot akartak tenni a törököknek a császári utasítás tartalmának elárulásával. Ferenc követe Madridban arról tárgyalt volt, hogy hosszabb vegyverszűnet elérése végett célszerű lesz a császári és a francia követek együttműködése, az utasítások kölcsönös közlése.⁴ Ugyanakkor Adurno tárgyalásainak sikertelenségét azzal magyarázta a francia követ, hogy ez nem mutatott elég tiszteletet a pasákkal szemben. Láttuk fentebb, mi igaz Adurno »tiszteletlenségéből«.

Az iratok kölcsönös őszinte ismertetése elmaradt. Veltwyck két utasítást kapott V. Károlytól, egyik megmutatható, a másik titkos volt.⁵ A titkos utasítás szívére köti Veltwycknek, hogy alaposan vallassa ki francia követtársát. A francia követek félrevezetése végett Veltwyck rossz vi-

¹ Jelentése 1545 végén 1.

² Veltwyck jelentése 8.

³ U. o. 9.

⁴ Letters and Papers, foreign and domestic, vol. XX. part. I. 205., 1., 461. sz., ugyanaz Granvella: Papiers d'État III. 102.

⁵ Lanz, Korresp. II. 435., 439. mindkettő kelt Worms, 1545 május 22-én.

szonyt színlelt Ferdinánd követével szemben.¹ Ha az ő magatartását összevetjük francia követtársaiéval, azt látjuk, hogy ezek közül az egyik, Monluc, megmutatta neki a Ferentől kapott megbízólevelét (mandatum) és megmutatta a szultántól kapott levelet, de Veltwyck gyanújának ad kifejezést, hogy nem az igazi levelet mutatta meg.² Jelenti Veltwyck minden megjegyzés nélkül azt is, hogy a két francia követ közt féltékenység van, mindkettő magának szeretné megszerezni a közvetítés dicsőségét.³

Valószínűleg Siccus jellemzi leghelyesebben a franciák eljárását, mikor nekik tulajdonítja saját elzárását, s azt, hogy vele a törökök tárgyalni nem akartak a császári és a francia követ érkezése előtt. Ez beletalál a franciák halogató taktikájába. Siccusnak és a fegyverszűnet ügyének szerencséjére a törökök elfogták Veltwyck levelet, amelyben inti Siccust, ne kezdjen addig tárgyalást, míg ő meg nem érkezik. A pasák természetesen úgy értelmezték ezt a levelet, hogy a nagyobb hatalmat képviselő császári követ nem fog beleegyezni olyan föltételekbe, amelyeket Siccus esetleg elfogadhatónak talál. Emiatt nyomban kihallgatták a gyöngélkedése miatt vonakodó Siccust, sőt a szultán elé vezették. A francia követek most már illetlennek nevezték Siccust, hogy a császári követ megvárása nélkül kezdi a tárgyalást. Siccus a béke fejében 10.000 aranyat ígért, Rusztán pasa erre őt bezáratta s a bezárás ürügyül azt adta, hogy Siccus nem akart évi 10.000 aragnál több adót ígérni Ferdinánd részéről. Miután így kipuhatolták Siccus föltételeit, a pasák kijelentették, hogy végleges megállapodást nem köthetnek a császári követ érkezése előtt.

A császári és a francia követ előtt tovább folyt az alakoskodás. A francia követ jelenlétében Rusztán azt mondta, hogy a francia király kérésére egyezett bele a béketárgyalásba a szultán, a francia követ háta mögött el-

⁶ Jelentése 19.

⁷ Jelentés 16.

⁸ Jelentése 11., 17.

mondta Veltwycknek,¹ hogy a franciáknak semmi érdemük sincs a közvetítésben, csak a császár kedvéért tárgyalnak, Ferdinándon még így is dőfött: de nem az ingatag Ferdinánd kedvéért.

Veltwyck a császári méltóság fenntartása végett nem beszélt a császár békevágyáról, csak békehajlandóságáról. A béke kedvéért mégis meghozta azt az áldozatot, hogy nem leplezte le Rusztán csínyét, aki a császár levelét úgy magyarázta a szultán előtt, hogy a császár kérte közvetítésre Ferenc francia királyt, holott a császár levelében az volt írva, hogy a császár hajlandó a békére és követet küld Konstantinápolyba *Ferenc kívánságára*.²

Megelégedéssel vette észre Veltwyck is, milyen nagy a császár tekintélye Konstantinápolyban. A törökök attól is félték, hogy Veltwyck vissza fogja vonatni Siccus pénzajánlatát.³

Viszont a franciákra haragudtak a törökök, amiért a szultán megkérdezése, sőt értesítése nélkül békét kötöttek Károlyal. Siccus szerint a szultán szemrehányást tett volt a francia követnek emiatt, s különösen amiatt, hogy Ferenc a szultán ellen segílyt ígért Károlynak, holott a szultán hajóhada Ferenc pártján harcolt Károly ellen. A francia követ mentegette urát: az angol király erős várakat foglalt el, a császár már Párist fenyegette, az egész országot pusztította. Ami segílyt a szultán ellen ígért Ferenc, azt soha megadni nem fogja legszeretettebbik testvére ellen, csak félrevezetni akarta a császárt ezzel a reménnyel. A szultán azt válaszolta, hogy a szövetség joga szerint mindenben közösen kell eljárni. Ezt Siccus szerint a francia követ úgy értette, hogy a szultán is békét óhajt s ilyen értelemben írt levelet Ferencnek. Ferenc — folytatja Siccus — azért kezdett közvetítést, mert háború esetén vagy a császárral, vagy a szultánnal kötött szerződését kellett volna megsértenie. Tudják a franciák, hogy a császár nem

¹ Veltw. jel. 15.

² Jelentése 13. p.

³ U. o. 22.

lesz olyan oktalán, hogy Milánót odaadja az orleansi hercegnek, ha Ferenc pontosan meg nem tartja a szerződés összes pontjait. Természetesen a francia követ bosszankodott, mikor látnia kellett, milyen közel jutott Siccus a béke megkötéséhez már Veltwyck jötte előtt.

Megérkezése után Veltwyck kihallgatáson volt Rusztánnál, azután a szultánnál, de mindkét helyen csak a császár békehajlamáról beszélt. Néhány nap mulva magához hívatta Rusztán Veltwycket, Siccust és a két francia követet. Rusztán ekkor előadta, hogy a Zrinyi grófok és néhány más horvát úr nem akar egyik félnek sem hódolni, ezeket tehát nem lehet a békébe foglalni. Mivel ez ellen a császári követ és Siccus fölszólalt, a francia követek azt adták elő, hogy a horvát urak 15.000 aranyat ígértek, ha őket a szultán nem foglaltatja a békébe.

Követelték a törökök Török Bálint várait; Ferdinándnak a török hódoltság területén fekvő váraiért évi 10.000 aranyat követeltek. Ebben az esetben is kiderült a török-francia egyetértés: döntőbíróul a szultán Ferencet ajánlotta. Ezt a Habsburg-követek természetesen visszautasították. Engedékenységet értek el a többi kérdésben; utoljára csak Török Bálint váraiért követeltek a törökök 10.000 aranyat. A követek ezt sem megígérni, sem visszautasítani nem akarták, fenntartották tehát Ferdinánd döntésjogát.¹

A következmények miatt nevezetes az, hogy a császári követ hiába kísérelte meg Erdély befoglalását a békébe, csak annyit sikerült elérnie, hogy a szultán levelet írt Izabellának, melyben biztosította őt, a császár és Ferenc kérésére hivatkozva, hogy nem fogja országától megfosztani, ha föl nem lázad, vagy esküjét meg nem szegi. A pasák kérték a francia követet, vigye keresztül, hogy Ferenc birja rá Izabellát Becskerek átadására.

Algirt a törökök nem akarták Károly hűbéresei közé befoglaltatni. Veltwyck hajlandó volt ezt Károlynak jelenteni döntés végett, de kijelentette, hogy ha Algirt befog-

¹ Siccus jelentése 7., 9.

lalták volna, akkor Károly a fegyverszünet idején bizonyára elhalasztotta volna az algiri háborút a fegyverszünet utánra a közjó és a világ nyugalma érdekében.¹

A végleges béke megkötése végett új követségekre volt szükség. A föltételek elfogadására 18 hónapot engedett a szultán, amint Siccus örömmel jelenti: »ezalatt sem pénzt nem fizetünk, sem várat vissza nem adunk, s a törökök sem kérnek semmit abból, ami máig Felséged birtokában volt. És ha valamely kisebb dologban ezek a föltételek nem elégítik ki Felséged akaratát tökéletesen, küldhet egy év múlva új követet, aki csekély pénzüsszeggel válthat meg mindent. Ezt ki lehetett venni nemcsak a pasának, hanem magának a szultánnak szavaiból.«²

¹ Jelentése 21.

XV.

Veltwyck tevékenysége a béke érdekében.

Első konstantinápolyi követségéből való visszatérése után (1545 végén) Veltwyck nyugodtan nézte a török tárgyalás ügyét. Ugy látta, hogy a török inkább hajlik békére mint háborúra és hihetőleg az ő befolyása érvényesült az 1546 tavaszán készült utasításának készítésében. Nincs ebben szó 100.000 aranyig emelkedhető évdíjról, csak legfőlebb 22.000 aranyról, nincs szó arról, hogy Ferdinánd átengedjen olyan helyeket, amelyek az ő kezén vannak, viszont az egész ország kívánása is kimarad a tárgyalandók közül. Most Ferdinánd csak a fegyverszünet folyamán elfoglalt helyeket kéri vissza és a kétfelé hódolókat kéri, a várakról lemondani is hajlandó, a kétfelé adózók megnyerése fejében igéri az évdíj emelését legfőlebb összesen 22.000 aranyig.¹

Ha Veltwyck befolyása érvényesült az első utasítás szövegezésénél, Ferdinánd későbbi levele (1547 jan. 5.) bizonyítja, hogy a király egy nézetten volt követével, sőt talán engedékenyebb volt nála. V. Károly első komoly sikerei után, igaz, hogy jóval a döntő mühlbergi csata előtt, Ferdinánd az évdíj emelésére ad fölhatalmazást Veltwycknek, aggodalmaskodik a török háborús készülődése miatt, ő is komolyan veszi Roggendorf üzelmeit, s megfigyelésükre utasítja követét.

Ferdinándnak ez a később kelt utasítása tette egységessé, sőt a későbbiekben kissé félénkebbé Veltwyck tevékenységét. Őt nem riasztotta meg, hogy a Lasky szállásául

¹ Veltwyck véleménye 1545 végéről, utasítása 1546 július 13-ról.

szolgált karavánszerájba zárták, de észrevehető, hogy a németországi hírektől való elzártága hatással volt kedélyére. Láta, hogy a törökök huzzák a tárgyalásokat, t. i. várják a németországi események kimenetelét, látta, hogy ebből kár nem háramlik Ferdinándra, mert amíg a tárgyalás folyamatban van, addig fennáll az évdíj fizetése nélkül elnyert fegyverszünet, mégis állandóan sürgette a béketárgyalást, halasztásba nem akart egyezni, sőt a tárgyalás megindítása végett engedékenységet is mutatott.

De nem hagyta el őt az az önérzet, amely abban nyilvánult meg, hogy az utasításban szó sem volt Ferdinánd birtokában levő várak átadásáról. Rusztán előtt követek szokása szerint bizakodva beszélt Ferdinánd és Károly ügyeiről, Rusztánnak a határookra vonatkozó követelése miatt hazatéréssel fenyegetődött. A szultán előtt mondott beszédében kredenciálisának és az ajándékoknak átadása után előadta, hogy a határszancsákok nem kaptak értesítést a fegyverszünetről, amelynek megsértése miatt küldte őt Ferdinánd az év letelte előtt. Örök békét ajánlott Ferdinánd nevében, nem rövid fegyverszünetet. Általánosságban megemlítette, hogy a vitás kérdések elintézésékepen az évdíj emelésére hajlandó. Megemlítette a béke előnyei közt azt is, hogy akkor megint Budán át lehetne vezetni a fűszerkereskedelmet az északi országokba, amelyek a legnagyobb fűszerfogyasztók. Ne kívánja a szultán a magyarországi várakat, azok csak sok költségbe kerülnek, semmi hasznot nem hajtanak.

Ezt a beszédet Veltwyck 1546 decemberében mondta a szultán előtt. Január 5-én Ferdinánd újabb utasítást küldött hozzá, melyet Veltwyck március elején kaphatott meg. Március 10-éről részletes jelentést küld tárgyalásairól. Beszámol arról, hogy Ferdinánd jogait védelmezte Rusztán pasa előtt még decemberben. Megmagyarázta Rusztánnak, hogy Török Bálint és Perényi Péter birtokai, az egri püspökség Eger várával együtt jogosan áll Ferdinánd hatósága alatt. Kijelentette, hogy területről le nem mondhat. A nagyvezér ijesztéseül sejtette vele, hogy Ká-

rolynak összeköttetései vannak a perzsákkal, hadd gondolja a nagyvezér, hogy Károly németországi diadalairól értesültek a perzsák is. Jónus bég közvetítését is igénybe vette, de a pasa huzta a tárgyalást, egyrészt várta a németországi híreket, másrészt így akarta puhítani Veltwycket.

1547 január 2-ára kapott újabb kihallgatást. A nagyvezér ekkor bőven elmondta a követnek, milyen a daruvadászat sólyommal a töröknél. Előadásának befejezése után megkérdezte Veltwycktól, hogyan szokott vadászni Károly császár. Veltwick diplomatikusan válaszolt: ő nem szokott vadászatokra járni, azokat jobban ismeri Roggen-dorf, kérdezze attól a nagyvezér. Ezután beszélt a nagyvezér a perzsákról, szavaikból kivette Veltwyck, hogy aggodalmaskodik, vajjon van-e összeköttetése Károlynak a perzsákkal. Ez alkalmat adott Veltwycknek arra, hogy bizonyítsa a császár békeszeretét: sohasem támadott, mikor a szultán el volt foglalva a perzsákkal. Ismét sejtetni akarta, hogy a perzsák tudnak Károly németországi sikereiről, ezért beszélt egy sziriaiáról, aki Regensburgban járt, pártfogást kérve Károlytól a perzsa király fennhatósága alatt levő kolostorok részére. Kérte a nagyvezért, ne adjon hitelt a rágalmozóknak — ezek természetesen a franciák —, akik azt állítják, hogy Károly császár segíelyezi a perzsákat. A pasa ekkor élesen kifakadt a franciák ellen, Veltwyck ezt természetesen nagy élvezettel hallgatta és pontosan megírta, hogy mikor szóba került Monluc megjutalmazása a múlt évi tárgyalások vezetéseért: két apát-ságot kapott és ígéretet egy püspökségre, akkor a pasa megjegyezte: *megérdemelte volna, hogy karóba huzzák, de amilyen az úr, olyan a szolgája*. A franciák szidásában összemelegedve, nyugodtan adhatta elő kívánságait Veltwyck a nagyvezérnek. Főljánlott összesen 25.000 aranyat, beleértve a múlt évben ígért évdíjat, a bárók birtokai, Török Bálint, Perényi birtokai és a vitás várak fejében. Ez a javulás a nagyvezér hangulatában nem volt állandó.

Rusztán haragudhatott a franciákra, hogy harcias politikájukat elhagyva, békét ajánlottak, sőt amint Monluc

jelentéséből látható,¹ a török követelések mérséklésére is törekedtek, de azért elhitte a császáriak ellen szóló beszédeiket. Így történt, hogy Chambray titkár vádja alapján Veltwycket karavánszerájba akarta záratni és ha el is engedte ezt neki később, legalább az őrizetet szigorította.²

Veltwycket ez sem tántorította el erélyességétől. A szigorú őrizet dacára kapott értesítéseket, s ezeket ügyesen fel is használta, amint fölhasználta a francia politika kétszínűségét is. Jonus bég útján tudatta a nagyvezérrel, hogy ő meg van győződve Károly diadaláról, mert ismeri Károly nagyszerű készülleteit és a protestánsok gyöngeségét. Kigunyolta a franciák kétszínűségét: azok kényszerre hivatkoztak, mikor Károllyal kibékültek a szultán megkérdezése nélkül, majd kényszerre fognak hivatkozni, mikor Károlyt fogják segíteni a törökök ellen. Leleplezte a franciák hazudozásait: Európában nincsen liga a szultán ellen, majd Károly és Ferdinánd békés érzületére hivatkozva, ígérte, hogy ők megtartják a békét németországi sikereik dacára is.

Figyelte a napi eseményeket, jelentette Ferdinándnak d'Aramon megérkezését, leírta a d'Aramon által hozott 15.000 arany értékű ajándékot, megírta, hogy d'Aramon és Roggendorf háborura izgatja a szultánt, de hozzátette mindjárt saját véleményét, hogy t. i. a németországi sikerek kijózanítólag hatottak a törökökre.

Merész lépésre szánta el magát 1547 május 1-én. Mivel kihallgatásra nem bocsátották, levelet irt a nagyvezérnek és ebben kereken megírta, hogy *ő leveleket kapott a császártól*, s ezekből értesült a császár diadalairól, valamint arról, hogy a császár ezek dacára meg akarja kötni a békét. Bizonyos fenyegetés rejlett azokban a sorokban, melyek arról szóltak, hogy Károly csak a lázadókat verte le *»legkedvesebbik testvérének, a francia királynak*

¹ Charrière-nél, I. 596. kk.

² Veltwyck levele 1547 március 10-ről 13.

tanácsára», megnyugtatót akart lenni az, hogy Károly ingerlés nélkül háborút nem kezd.¹

A pasát nagyon fölindította az, hogy a bezárt követ leveleket tudott küldeni és leveleket kapott. Új csasuzt rendelt melléje, karóba akarta huzatni összes őreit. Veltwyck úgy értesült, hogy most ki fogják hallgatni, csak a szerájban keletkezett zavar miatt kell várnia. Valóban sokáig késett a kihallgatás. Megjött Ferenc király halálhíre, megjött a mühlbergi csata híre. A törökök vártak d'Aramon érkezésére, vártak Roggendorf leveleire, aztán hogy ezek megjöttek, eldőlt a békekötés sorsa.

Még egy utolsó kellemetlenséget tudtak szerezni a béke ellenségei a Habsburg-pártnak: a szultán levelébe a levélíró titkár beírta, hogy *a császár békét kért* követe útján, hogy *a szultán mérhetetlen kegyelméből* adta meg a békét és megemlíttette a császárnak szóló levélben a 30.000 aranyat is. Veltwyck ezt elpanaszolta a pasának, aki azzal nyugtatta meg őt, hogy ezek mind a titkár hibájából kerültek a levélbe és ha a császár elfogadja a békét, akkor a törökök olyan levelet fognak írni, amellyel a császár meg lehet elégedve.

¹ Emlékiratának másolata 1547 április 24-ről.

XVI.

Az 1547-i békekötés.

Charrière annak a nézetének ad kifejezést,¹ hogy Ferenc 1544 után őszintén törekedett fegyverszünet közvetítésére, mivel az orleansi hercegnek béke esetén kilátása nyílt Németalföld megnyerésére. Szerinte az orleansi hercegnek 1545 szeptember 9-én bekövetkezett halála után változott meg hirtelenül (brusquement) Ferenc politikája.

Ferdinánd és Károly követeinek jelentéséből nem derül ki az, hogy a francia követek komolyan igyekeztek volna a közvetítésre, inkább az látszik, hogy ezek kihuzni igyekeztek a tárgyalásokat. Siccus véleménye² szerint a franciák a béke ellen vannak, Veltwycknek föltűnt,³ hogy Monluc elkeseredett, mikor értesült Károly és a pápa meggyezéséről.

Azt észrevették követeink, amit Charrière panaszosan említ, hogy a két francia követ közt ellentét van, Veltwyck jelentéséből kivehető, hogy d'Aramon volt a harciasabbik, ő utazott haza 1546 őszén, hogy Ferencet új háborúra ingerelje.⁴ De hiába érkezett meg d'Aramon, hiába hozott szép értékű ajándékot Ferencről, nem kapott Ferenc sem 500.000 arany kölcsönt, sem hajóhadat Genova és Katalonia pusztítására. A szultán különböző ürügyekkel hozakodott elő — legtöbbször a perzsa veszélyre hivatkozott — és nem adott semmit.⁵

¹ Négotiations, I. 581—583.

² 1545 végén, 3.

³ Véleménye 1545 végéről, 20.

⁴ Veltwyck levele Szófiából, 1546 szeptember 3. Konstantinápolyból, 1546 október 9. november 5. 1—3.

⁵ Veltwyck jelentése 1547. III. 10-ről. 12. jelentése április 3—13-ról 1—4. május 1—2-ről, 1.

A francia intrikák mögött egy hatalmas birodalom ereje állott támaszul, ezért feltűnő, hogy az ő intrikáiknál is hatékonyabbnak állítja Veltwyck egy helyt Roggendorf Kristóf szereplését.¹

Roggendorf Kristóf »Bécs szerencsés védőjének és Buda szerencsétlen ostromlójának fia« 1546 szeptember 27-én érkezett Konstantinápolyba. Jonus béghez szállott, 10 napig az ő házában maradt és 100 frt. értékű órát adott neki ajándékba. Ajándékot adott a nagyvezérnek is, aki lovat adott neki viszonzásul. A szultán nem sokat csinált belőle, napi két arany díjat rendelt számára, de nem fogadta ünnepélyesen. Ajánkozásaira a törökök azt mondták, hogy van emberük bőven, aki jobban elvégzi a határszéli szolgálatot, mint Roggendorf tehetné. Mondták, hogy legyen törökké, de ő csak szolgálni akart a szultánnak, hitet cserélni nem. Költekezésével igyekezett feltűnést kelteni, lakomát rendezett a bailo tiszteletére, házat vett, cselédséget fogadott, emiatt adósságokba verte magát, s a nagyvezér intését vonta magára. Levelezésben állott németországi ismerőseivel, egy izben Veltwyck leveleit Raguzából ugyanaz a futár hozta, aki a Roggendorféit, véletlen szerencse folytán kerültek »jó« kézbe a követnek szóló irások.

Németországból érkezett leveleit, Veltwyck értesülése szerint, *hitelezői* irták. Ez aligha szolgált előnyére, annál kevésbbé, mert nagy hűségének bizonyosságául leveleit nem maga bontotta föl, hanem a nagyvezérnek mutatta be először. Viselkedésével nem nyerhette meg a törökök tetszését, s így hamar oka lett megbánnia szökését. Érkezésekor panaszolt Károlyra, ígérte, hogy barátainak segítségével katonai előnyökhöz fogja juttatni a törököket, de már rövid idő múlva föltűnt, hogy nem mindig vidám, gyakran megáll elgondolkozva. Veltwyck arról is tudott már, hogy Roggendorf kényelmetlenül érzi magát Törökországban, ahova pörei miatt szökött. Az ő háborus izgatása is

¹ 1547 május 1—2-ről, 3.

eredménytelen maradt, de ez is hozzájárult ahhoz, hogy Veltwyck kihallgatását halogatták.¹

A háborúra ingerlés nem sikerülhetett, mert az izgatók egyik főérve nagyon is igaznak látszott. D'Aramon csakúgy, mint Roggendorf azzal ijesztette a szultánt és nagyvezért, hogy a protestánsok leverése után *túlságosan hatalmas lesz a császár*. Állították, hogy németországi diadala után nem fogja megtartani a békét. A törökök magatartásából azt lehet látni, hogy ők hajlandók lettek volna háborúra Károly és Ferdinánd ellen, ha a protestánsok győznek; ebben az esetben t. i. remélhették, hogy nem kerülnek az egész német birodalom erejével szembe.

A franciák kényszerű békekötése, a protestánsokkal szemben megindított erélyes háború arról győzte meg a törököket, hogy a császár hatalmasabb, mint ők a franciák leírásából képzeletük. Ilyen nagy hatalom ellen támadni, mikor már a perzsa háború terhét is viselniök kellett, nem volt kedvük a pasáknak. A támadás természetes célpontja, Bécs, olyan messze esett a török háború bázisától, Konstantinápolytól, hogy a sereg nagy része elpusztult, mielőtt az ellenség közelébe került volna. Veltwyck úgy tudta, hogy emiatt háború esetén nem Bécs ellen indulna a török. Várták türelmetlenül a németországi események hírét, egyik csauszt a másik után küldték Budára hirhozás végett.

Már Ferenc halálhíre előtt szinte hízelt a nagyvezér Veltwycknek: azt mondta, hogy a szultán hűtlenségükért meg akarta büntetni azokat a magyar urakat, akik 10.000 arany évdíjat ígértek a szultánnak, ha védelmébe fogadja őket, — Veltwyck természetesen buzgón dicsérte a szultán bölcsességét. Mikor pedig Ferenc halálhíre Konstantinápolyba érkezett, küldött ugyan a szultán az új királyhoz, följajánlva neki ugyanazt a barátságot, amelyet atyjával tartott, de megkötötte a békét.²

¹ Veltwyck 1546 október 9 november 5-ről 4–6. 1547 március 10-ről 23–25. április 3–13-ról 2.

² Veltwyck véleménye 1545 végéről, 4–7, levele 1546 szeptember 3-ról, október 9. november 5-ről 4. 1547 március 10-ről 2. június 22-ről 2.

Ferdinánd követői számítottak a szultán békehajlandóságára. Ők látták a török birodalom pénzügyi zavarait: már Siccus jelentette 1545 végén, hogy a szultán csak adóra vágyik Magyarország után, Veltwyck Budáról 1546 augusztus 16-án azt írja, hogy a katonák 13 hónapja nem kaptak fizetést. Tudták, hogy nagy csapás a török birodalomra nézve Barbarossa halála, állandó veszély a perzsa háború és ezekben bizva, Veltwyck bátran lépett föl a pasákkal szemben.

Már nem is a töröktől félt, hanem attól, hogy ő esetleg Ferdinánd kedve ellenére köt fegyverszünetet. Azt képzelte ő is, hogy a németországi nagy sikerek után háborus hangulat lesz urrá Bécsben, de amint utólag írta, arra is gondolt, hogy a diadal igen nagy árba került; elhatározásában megerősítette az, hogy áldozat árán is békekötésre intette őt Ferdinánd újabb utasítása.

Mikor a nagyvezér megkísérelte, hogy megfélemlítéssel hasson reá, Veltwyck megtudta, hogy a pasa titkon érdeklődött, milyen hatást keltett ez a dölyfös viselkedés Veltwyckre.¹

Úgy vették észre a követek, hogy a szultán vagy Erdély, vagy Perzsia ellen akar támadni, emiatt békére vágyik a császárral, de politikája nem elég határozott a bizonytalan hírek miatt. Növeli a határozatlanságot Rusztán helyzetének függő volta és személyének gyűlöltége. Szívesen szakítnának a franciákkal, akik a szultán megkérdése nélkül kötöttek külön békét, de nem merik kiszolgáltatni ezt az egyetlen keresztyén szövetségesüket a császár bosszujának. Félnék attól, hogy a schmalkaldi szövetség elleni fegyverkezés csak ürügy a török elleni háború leplezésére.²

Ferenc halálhíre nagy izgalmat idézett elő a portán, külön futárt küldtek Franciaországba avégből, hogy megismerjék az új király gondolkozását (1547 május 4), de még mielőtt a futár Franciaországba érhetett volna, már jobb szállásra engedték Veltwycket, akit szigorubb őrizet alá helyeztek volt akkor, mikor jelentette, hogy levelekét

¹ 1546 december 18-i levele 4. 5.

² 1546 december 18., 7. 1547 március 10., 8., 9.

kapott a császártól; tudni lehetett ekkor azt is, hogy a perzsa ügyben Veltwyck kihallgatása után fognak dönteni.¹ Veltwyck ekkor is azt jelenti, hogy ő a békekötésre törekszik, de hogy Ferdinánd akaratának szellemében cselekedett, azt nemcsak a januári utasítás bizonyítja, hanem az a keltezetlen utasítástöröredék is, amely hihetőleg 1547 júniusában készült: *hortamur te... tibi que clementer mandamus, nullam et diligentiam neque studium praetermittas, quo jam tandem super pacis negotio conclusionem aliquam bonam et optatam obtineas...*

A békét 1547 június 19-én megkötötték. Okmányt róla nem állítottak ki, de ismerjük annak a levélnek fordítását, melyben a szultán a béke »engedélyezését« tudatja Ferdinánddal. Nem ismerjük sem Ferdinánd, sem Károly megerősítő levelét, de ismerjük a szultán válaszát a megerősítő levelekre,² ezenkívül elsősorban Veltwyck mentegőző jelentésére vagyunk utalva. Leírja a békeföltételeket d'Aramon II. Henrikhez 1547 június 25-én Konstantinápolyból kelt jelentésében,³ leírja V. Károly franciaországi követe, Maurice 1547 augusztus 15-én Fülöp infánshoz irt jelentésében.⁴

Ezekből megállapítható, hogy a szultán a császárnak is méltatlan hangon irt első ízben: megemlítette a császárhoz szóló levélben is a 30.000 arany évdíjat, azt írta, hogy a császár békét kért Veltwyck által és azt, hogy a szultán mérhetetlen kegyelméből adott békét. Veltwyck ezeket a szultán irnokának, Regib Selibynek tudta be és abban reménykedett, hogy a megerősítés után a pasák igérete szerint megfelelő hangú levelet fognak iratni.⁵

A méltatlan hang azonban megmaradt a szultán második levelében is, legalább abban, amelyet Ferdinándhoz

¹ 1547 június 7., 2.

² Az előbbi I. Ribier: Lettres d'Etat I. 51—53 I. utóbbi Fekete Lajos: Bevezetés a török hódoltság diplomatikájába, oklevél hasonmások 5., I. 1547 október 6—14. közt.

³ Ribier, I. 28—31.

⁴ Archives Nationales k. 1487, kivonatosan közölve Calendar, Spain, IX. köt. 132—3. l.

⁵ 1547 június 22-i jelentés.

irt. Bécs királyának nevezi Ferdinándot, spanyol királynak Károlyt, a szerződést Ferdinándék a szultán »felséges parancsa« szerint fogadták el. Ez a levél a föltételekről csak annyit mond, hogy a szultán áthnámjában azok részletesen le vannak írva.

Veltwyck június 22-i jelentésében leírja, hogy a törökök békét kötöttek volna már akkor, mikor a perzsa király öccse Konstantinápolyba menekült, hogy t. i. ennek érdekében hadakozhassanak, de ekkor érkezett Károly diadalainak hire és a törökök nem tudták elképzelni, hogy ilyen sikerek után Károly ragaszkodjék a békéhez és megtartsa azt, amit a diadalok előtt ígért. Jelzi Veltwyck, hogy mellékletben küldi a békeföltételek másolatát, de ez a melléklet nincs az iratok közt. A föltételeket három hónap alatt kell megerősíteni, illetve ennyi idő alatt kell a megerősítésnek Konstantinápolyba érkeznie. Az ő véleménye szerint Ferdinándnak nem kell törődnie a szultán levelének stílusával, irasson Ferdinánd saját kancelláriájának szokása szerint, a szultán válasza majd kielégítő lesz.

A »békét« öt évre adta Szolimán, a meglévő birtokállomány alapján. A szultán levele szerint az évdíj azon területekért jár, amelyek Magyarországhoz tartoznak ugyan, de keresztyének kezén vannak, — az ő birtokában marad az az általa meghódított és török birtokban levő terület, amelyben ő helyőrséget tart.¹ A török kormány jogot formált Esztergom környékén több helysége, amelyeket Esztergom ostroma idején osztottak ki timáruk török katonáknak, jogot formált a szultán több magyar úr hódolatára (Bebek, Homonnay, Perényi), akik újabban pártoltak Ferdinándhoz. Ezek fejében emelték az évdíjat 30.000 aranyra. Rablás, kalandozás el volt tiltva mindkét részről. A szultán azt is megengedte, hogy Ferdinánd állandó követet tartson a portán.

Ezekkel a föltételekkel indult vissza Bécsbe Veltwyck Gerardus 1547 június 20-án Konstantinápolyból.

¹ Toutes possessions etc. d'Hongrie, que... nous avons occupés, qui sont en la puissance de nre nation et ou nous tenons garnisons, Ribier I. 51—53.

TARTALOM

	Oldal
Előszó	1
I. I. Ferdinánd török-politikája a mohácsi vész után	3
II. Az első konstantinápolyi követjárás.	12
III. Béketörekvések az 1529-i háború idején	24
IV. Jurisics és Lamberg követjárása (1531.)	30
V. A Habsburgok ellenségeinek békeellenes akciói	38
VI. Tárgyalások a szófival és a keleti keresztényekkel	50
VII. Tárgyalások az 1532-i háború idején	55
VIII. Az 1533-i béke	67
IX. Gritti beavatkozása	74
X. Koron ügye	81
XI. Érintkezés a perzsa háború idején	83
XII. Új bonyodalmak	86
XIII. Tárgyalások az 1541/43-i háború idején	91
XIV. Az 1545-i fegyverszünet	94
XV. Veltwyck tevékenysége a béke érdekében	101
XVI. Az 1547-i béke	106

ÉRTEKEZÉSEK

A TÖRTÉNETI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL
A M. TUD. AKADÉMIA II. OSZTÁLYÁNAK RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI
DR. FINÁCZY ERNŐ
OSZTÁLYTITKÁR.

XIV. KÖTET. — 13. SZÁM.

A német zsidóság megadóztatása III. Frigyes koronázása alkalmából

IRTA

ÁLDÁSY ANTAL

R. TAG.

— Felolvasta a II. osztály 1931 június 15-én tartott ülésén. —

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1932.